

a

Congrué ut Eloquij co nsignem sensa Tacentis,
Hęc do, cúm linguę iám procul usus abit.

Alexander á Via. sculp.

NICOLAI CALLIACHII
DE LUDIS SCENICIS
MIMORUM, & PANTOMIMORUM

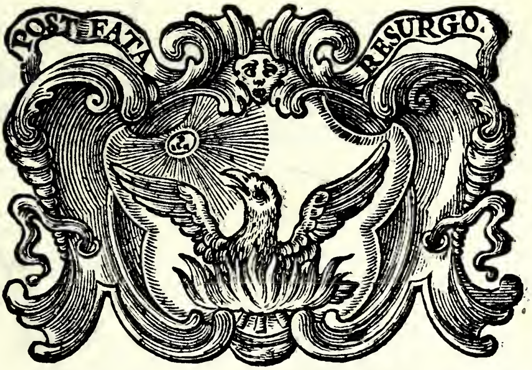
Syntagma Poſthumum,

Quod e tenebris erutum recenſuit, ac Præfatione auctum

PETRO GARZONIO
SENATORI AMPLISSIMO
DICAVIT

MARCUS ANTONIUS MADERO

Venetæ D. M. Bibliothecæ Curator.

PATAVII, Typis Seminarii, M. DCC. XIII.
Apud Joannem Manfrè.
Superiorum Permiſſu, ac Privilegio.

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/nicolaicalliachi00call_0

Illuſtriſs.[mo] , *atque Excellentiſs.*[mo]

D. D.

PETRO GARZONIO
Senatori Ampliſſimo

MARCUS ANTONIUS MADERO'

Bibliothecæ D. MARCI Curator.

Libenti animo, quidquid operis hoc eſt, merito tibi, ampliſſime Senator, conſecro, & frontem ejus ſplendore nominis tui illuſtro, tuoque patrocinio veluti clypeatum in lucem prodire, ut in votis erat, ſic ſummopere geſtio. Plura me ad hoc impellunt: Operis ipſius argumentum, beneficia tua, dignitas denique, & amplitudo. Intacta, & haud ulli mortalium huc uſque (quod

ſciam) delibata rerum materies, cui explicandæ, & adornandæ volumen excrevit, philologiæ cupidos allicere, ſimulque invidos excitare potens, validæ tutelæ, livorique non reverendæ tantum, ſed & metuendæ committenda fuit. Beneficiorum tuorum copiam, vel pondus in Avunculi mei ſinum erogatorum ad trutinam revocare, non minoris eſſet indaginis, quam fuit olim in arenario computo illa Archimedis. Quis enim enarrare poterit blandum illum, & ad beneficia pronum animum tuum, cuncta benignè tribuentem, non ſuperbè abjicientem, aut iratè effundentem? cui Deum, non fęneratores imitanti nullum ad ea ſcribenda Kalendarium adeſt, quo ad horam, & diem appellet. Ea propter Avunculus meus ὁ μακαρείτης, in recenſendis tuis in ſe tam uberi fonte manatis muneribus, teſtatus eſt, PETRUM GARZONIUM in adverſis magnum præſidium, in ſecundis dulce decus ſuum extitiſſe; tantique ſub umbra Patroni ſævientis fortunæ ictus vel declinaſſe, vel viciſſe, vel ſaltem dignationis tuæ gloria damna penſaſſe: Quæ porrò fauſta, & blandientis ſortis dona ſibi contigerint, in pretio habita, non quia dona, ſed quia a te profecta, tuoque, ut ita dixerim, ſidere priùs fuerint afflata. Quod ſi dum inter vivos ageret Cliens

tuus,

tuus, cuncta tibi, velut Genio tutelari, accepta referebat, eaque confeſſionis teſſera grato eſſe illi licuit, quamvis & excuſſis manibus; nunc defuncti labores jure potiori tibi adferre, ſubque tuis auſpiciis diem aſpicere volui: Volui, immò debui, ſive amoris in eumdem tui, ſive virtutis, doctrinæque ergo: quarum utraque bonorum omnium oculos, certè meos in te raptos jugiter adſervas. Etenim niſi exploratum, & omnium ſermone celebratum foret, non minùs literariæ rei, quam publicæ ſalutem, & dignitatem tibi eſſe curæ, non ſuſtinuiſſem tot curis, ſolicitudinibus, & negotiis circumſeſſum, dies, noctesque pro communi felicitate excubantem hoc adire munuſculo. Cujus verò in ſinum cupidiùs, quam in tuum confugiunt Muſæ, cùm nuſquam amiciùs excipiantur, nullibi præſidium firmiùs inveniant? Itaque laborant, & contendunt omnibus viribus, ut gratas ſe præbeant, & decantent tua in Rempublicam merita. Prædicare haud unquam ceſſabunt ſummam tuam prudentiam in adminiſtranda Republica; mirificam ſolertiam, & celeritatem in capiundis conſiliis, & rebus impeditiſſimis ſagaciter explicandis; ſingularem fidem, & invictam vigilantiam proſpiciendi patriæ: ut tamquam in ſpecula poſitus pro commodis, & utilitatibus ejus unde-

quaque, & indeſinenter circumſpicias. Nec tantum rectè agendo temetipſum Patriæ impendis; ſed, quod ſummum laudis eſt, & rectè ſcribendo præclara ejus geſta memoriæ tradens, æternitati commendas: delata tibi Senatus conſulto perardua hæc provincia, qua belli, & pacis diſſita negotia, Principum fœdera, hoſtium conamina, Reipublicæ victorias, & triumphos veritatis ſimplicitate, facundiæ lumine poſteritati noſcenda proponas, & repræſentes. Quo munere adeò feliciter fungeris, ut cùm ars ſumma ſit, ingenium tamen ſupra artem extet. Hiſce permotus, & ſuffultus novum hoc opus (veluti prolem orbatam parente, ideoque poſthumam) nunc primùm in lucem editum tuæ benevolentiæ obſtetricis vices ſubituræ commendo, tibique tamquam propitio numini ſervandum voveo, ne liveſcentium oculorum faſcino contabeſcat, neve iniquo Cenſorum criterio ſine vadimonio jura ſua perdat. Cauſas habes, Sapientiſſime Mœcenas, conſecrati operis, quo cum me ſimul etiam tibi dico. Felici ſidere natum utrumquè dixerim, ſi quandoque illud in manum, & me in excelſi animi tui partem aliquam admiſeris. Poſt illa, quæ inconcuſſam felicitatem tuam præoptant, votorum meorum hæc ſumma. Vale.

PRÆ-

PRÆFATIO.

SI quod unquam ſæculum benigniori Cœlorum aſpectu ad artium, & doctrinarum acceſſiones fauſtum, & felix extiterit, hoc noſtrum eſſe, conſtanter defendimus, & jure merito gloriamur. Tanta quippè eminuit doctiſſimorum virorum ubertas, qui fœcundi ingenii bonitate, quaſi divino quodam afflatu concitati in omni doctrinæ, & eruditionis genere, eo elaborarunt ſtudio, & contentione; ut quæ priùs impervia, & ſalebroſa, ea nunc velut ſentibus amotis, obvia, & facilia reddita, recentium cuique priorum laudem in ſe derivandi anſam præbeant. Jam omnium ſcientiarum pomęria eò uſque ſunt prolata, ut ea ulteriùs proferre improbus ſit labor, ne dicam religio. Analyſeos ſpecioſioris, & infinitorum penetralia reſerata vix initiati magno auſu poſſunt adire. Tribuniciam, & cenſoriam poteſtatem adepta Critice, ad ſcita, & leges ſuas ſine ulteriori provocatione cuncta advocat. Quid plura? Uberrimam philologiæ ſegetem plures in manipulos diſcerptam jure temporis, quam multi Authores ſibi arrogant! ut ne ſpicilegium quidem abſque ma-

gno

gno impendio faciendum poſteris reliquiſſe videantur. Et heu quot eruditorum ingenia otio, velut rubigine, hebetantur, quia falcem ſuam in meſſem alienam mittere vel tumidi dedignantur, vel nimis timidi abſterrentur: & cùm non ulla jugera tantum, verum etiam neque aliquas in literaria provincia glebas ſine poſſeſſoris titulo credant inveniri, aliena vivere quadra malunt, quam de alieno fundo cenſum profiteri. Quot igitur viri præclara litterarum lumina, lucernarum ad inſtar ſepulchralium, mortuorum monumenta luſtrare ſatis ſuperque ducunt, etiam ſi oleum, & operam perdant in eorum paginis indeſinenter evolvendis, dum nihil ſibi ipſis detegendum ſupereſſe putant, nihil ſua lima poliendum ad augmentum rei literariæ, & amplitudinem ſui nominis. Sed ò feri ſtudiorum; quaſi jam omnia eſſent excuſſa, omnia aſpera complanata, & de puteo tota veritas emerſa, nec amplius artes, & ſcientiæ larvatæ appareant, nec fucum puſillioribus faciant ingeniis.

Huic deſperationi, vel deſidiæ non hæſit Auctor noſter, nullamque remoram offendit, quin ad noſtri ſæculi felicitatem tuendam juxta, & augendam per omnia Muſarum, & Apollinis regna vagaretur, quærens Spartam primo ſibi exornandam rudera omnia antiquitatis rimaretur, an ſal-

tem

tem ex illis aliquod monumentum nomini ſuo conſtruere poſſet, materiam ſuperante forma, quam totam ingenio ſuo imputet. Poſt multos exantlatos labores, voti tandem compos factus eſt, præſentiſque operis novitate inventoris fama immortalitati eſt conſecranda. Multi etenim Scriptores Mimorum, & Pantomimorum ſola vocabula, & nominum etymologias innuere ſatis duxerunt: alii de artificio ipſius ſaltationis, vel de fabula quadam ab illis deſaltata, ſed velut ex tripode, oracula pronunciarunt: alii tandem certamina illorum, & populi in eos ſtudia. Verum ex parergo pauca, & primis labiis delibarunt. Nemo totam hanc provinciam ſuſcipere eſt auſus, nec totam exhaurire materiam, ſive difficultate operis abſterritus, ſive conſcientia virium ſibi malè fidens: idèoque ex vaſto antiquitatis naufragio ſarcina hæc (primi occupantis futura poſſeſſio) ſoli Calliachio propitio ſidere obvenit, qui eam ſibi adſciſcere non dubitavit, tueri quoque certus, & potens.

Sed priuſquam hujus ſyntagmatis ſynopſin quandam facere incipiamus, Auctoris ipſius prænotionem aliquam præmittere erit operæ pretium, cujus vitam licet Carolus Patinus in ſuo Patavino Lyceo appoſitè deſcripſerit, non potuit tamen uſque ad interitum ejus eam deducere, &

ſimul

ſimul oſtendere, magnum exemplum non invenire, niſi malam fortunam.

Natus eſt Nicolaus Calliachius Cretæ anno ſalutis 1645. ex parentum honeſtiſſima familia, ſed imagine ſua facturus illuſtriorem, Patriam ſuam vaſtantibus immaniſſimis Barbaris: ſed hoc infortunium hac mercede placuit, ut nempè amiſſis fortunæ bonis pauper, vel pauperi ſimilis philoſophiæ vacare poſſet. Ad ingenii ſui cultum promovendum adhuc impubis Romam migravit, & in Gregoriano Collegio ætatis ſuæ acerbitatem præcocis ingenii præſtantia, & judicii maturitate penſans, græcarum, & latinarum literarum poſſeſſione ornatus, novem annorum curriculo philoſophiæ, & theologiæ ſtadia feliciter emenſus, in utraque ſcientia lauream adeptus eſt. Percrebuit hujus juvenis fama in hac quoque Venetorum urbe, ſoluſque viſus eſt capax Archilycei Patavini Moderatoribus græcæ juventutis inſtituendæ in Seminario jam proximè erigendo ære Thomæ Flanginii Cyprii; Romaque Venetias evocatus eſt, ut diſciplinis, & moribus ad Romani Seminarii exemplar Venetum illud dirigeret. Quo munere ſuſcepto, tam providè exiſtimationi ſuæ conſuluit, ut omnium confeſſione ſpem de ſe conceptam non adimpleverit tantum, ſed ſuperaverit. Græcas, & latinas litteras, atque philoſophiæ præcepta

pta

pta ad Ariſtotelis mentem per undecim annos expoſuit, tanto ingenii acumine, & intellectus capacitate, ut tanti fama doctoris fluminis adinſtar perennis ex clauſtris privatæ illius Academiæ efflueret, laxiorique alveo aptanda judicaretur. Igitur cum fato ceſſiſſet Joannes Baptiſta Negronius è Corſica oriundus, qui poſterioris Analyſeos Ariſtotelicos textus in ſede primaria commentariis enucleabat, excellentiſſimorum Moderatorum commendatione, ſummo Senatus conſenſu in ejus locum ſuffectus eſt anno 1678. Suſcepit hanc provinciam Calliachius, totiſque ingenii ſui nervis contendit, ne ſibi imparem, nec expectatione, licet maxima, minorem ſe oſtenderet. Tanto eruditionis, & facundiæ papavere, & ſeſamo dialecticæ auſteritatem condivit, ut omnium aures ad delectationem, animos ad ſui admirationem alliceret. Interea verò mortuo comite Petro Franzano, Senatus conſulto in ejus exedram philoſophiæ extraordinariæ primam eſt ſubrogatus anno 1681., in qua ſapientiæ, & doctrinæ ſuæ theſauris effuſis, totam ſibi mercatus eſt gloriam. Tanta quippe ingenii ſolertia Ariſtotelicorum oraculorum arcana protulit, & mentem Auctoris aſſequutus eſt, ut vel naturæ μυςαγωγός, vel Stagyritę genius judicaretur. Poſt plures *Miſſus* in hoc Circo philoſophico glorioſè peractos, eloquentię

tan-

ri valetudine uſus fuiſſet, majora certè ingenii, & doctrinæ monumenta reliquiſſet, præter illa, quæ jam penes me aſſervantur illius αὐτόγραφα diem ſuum expectantia, ut in lucem prodeant ad majores eruditorum delicias. Impræſentiarum verò expectationis damnum hoc Syntagma penſet, ex quo, ut ex ungue Leo, ſatis ſuperque pateſcat, qualis quantuſque vir ille fuerit.

Ab ovo primordia ſumit præſentis tractatus, & primùm de Ludis Scenicis agit, cum & Ludi Mimorum, & Pantomimorum Scenicis accenſeantur. In primo capite illorum etymologiam a Scena derivaſſe demonſtrat, Scenam verò ἀπὸ τῆς σκιᾶς dictam per E ſimplex ſcribi, licet ab antiquioribus per Æ ſcriberetur. Multa ſignificare affirmat, aliquando formam, & ſpeciem alicujus rei, non raro figmentum, ut apud Auctores paſſim: ſed propriè Tabernaculum, Tentorium, ſeu Domicilium aliquod temporarium ex frondibus, culmis, tabulis, pellibus, ſimilique alia materia ad faciendam umbram, aut arcendas pluvias, ut Servius, & Placidus grammatici confirmant. Immò & Ovidius teſtatur, hujuſmodi temporarium theatrum fuiſſe Romuli in Ludis, quibus raptum Sabinarum molitus eſt. Poſtquam verò theatra æternum ſtatura conſtrui cęperunt, Scenam appellatam fuiſſe theatri frontem aſſerit, illam nempè

par-

partem ab uno ejus cornu ad alterum extenſam, ludoſque Scenicos dictos, qui in hac Scena exercebantur.

In ſecundo capite Scenæ duas partes deſcribit: interiorem aulæis, aut Sipariis tectam, ne apparatus ſpectantium oculis pateret: exteriorem apertam, & Proſcenium vocatam, in qua Hiſtriones agebant. Aulæi, atque Siparii voces promiſcuè uſurpatas, auctoritate Feſti opinatur: licet aliqui exiſtiment aulæum in Scenis Tragicis, Siparium in Comicis dictum: cumque fabula quævis in quinque actus divideretur, ſub finem ſingulorum Siparium obduci, atque reduci ſub novi actus initium. His aulæis, aut Sipariis reductis, Scenæ interiorem formam patefactam in tres partes diviſam oſtendit: mediam, dexteram, & ſiniſtram: & cum Scena alia eſſet Tragica, alia Comica, alia Satyrica, tres illas partes diverſas quoque fuiſſe pro fabularum diverſitate. In partibus iſtis tres etiam fuiſſe januas docet: mediam, a qua Protagoniſtæ exibant: dexteram, a qua Actores ſecundarum partium: ſiniſtram, a qua Tritagoniſtæ: mediam verò alias adjunctas habuiſſe, quibus affixæ eſſent Machinæ περίακτοι dictæ, quia pro re, ac tempore verterentur. Advertit denuò, a Servio duo Scenarum genera poni, verſatilium, & ductilium: Primas verti ſubitò machinis quibuſ-

dam, & aliam picturæ faciem oſtendere: Secundas tractis tabulatis hàc atque illàc ſpeciem interiorem picturæ nudare. Ad exteriorem verò Scenæ partem ſpectare primò Proſcenium, docet; in quo Comici cum ſoccis; Tragici cum cothurnis; Actores alii planis pedibus agerent: non verò in toto Proſcenio, ſed in ſuggeſtu quodam, quod in medio Proſcenii excitabatur, & appellabatur Pulpitum, a Græcis λογεῖον, a Polluce θυμέλη, quia ara poſita erat, in qua Sacrificia dividerentur. Planum hujus Pulpiti fuiſſe altiùs Orcheſtræ plano, demonſtrat, altitudine pedum quinque apud Romanos: ut Senatores ex Orcheſtra commodè ſpectare poſſent: fuiſſeque amplius multò in Romanis theatris, quàm Græcis; quia Græci chorum, & Saltatores in medio plano conſtituebant, quod ἀπὸ τοῦ ὀρχεῖσθαι Orcheſtram appellarunt, quam Romani cum Senatoribus deſtinaſſent, in Pulpito omnia agebant.

Poſt Orcheſtram fuiſſe Coniſtram, infimum nempè Theatri ſolum, Cavea, & Area appellatum, concludit.

In tertio capite de Scenarum mutatione quæſtionem tractat, an ſcilicet Poetæ veteres pro rerum diverſitate repræſentanda illas mutarent, ut nunc temporis fieri conſuevit. Et primò mutationes fuiſſe, ſuaderi videtur auctoritate Servii Maronianos

quoſ-

quoſdam verſus exponentis: Secundò Scenis verſatilibus antiquorum, quæ iterum iterumque verſæ pulcherrimarum ſemper picturarum ſpecies præ ſe ferrent: Tertiò græcorum tetralogiis una eademque die, in quibus quartum drama ſemper erat Satyricum, quod aliam requirebat Scenam longè diverſam a Tragica, & Comica. His non obſtantibus, Scena in una, eademque fabula ſtabili uſos fuiſſe Veteres, deducitur ex deſcriptione partium veteris Scenæ a Polluce, & Vitruvio enucleatè facta: qui tria fuiſſe Scenarum genera, Tragicum nempe, Comicum, & Satyricum, ſummo conſenſu referunt, inſtructamque vel tragicè, vel comicè, vel ſatyricè Scenam numquam in eadem fabula mutatam advertunt, nec mutationis rationem, aut inſtrumenta exponunt. Secundò ex deſcriptionibus prodigialis Romanorum magnificentiæ in Scenarum apparatu, apud quos illarum mutationes nuſquam legantur: quæ ſi fuiſſent, illas nobis deſcribere non neglexiſſent, quia major fuiſſet illarum varietas, opulentior, & admirabilior apparatus. Tertiò, & validiùs ex uſu Machinarum, per quas ſupplebant Veteres, quæ ſine ſcenarum mutatione Recentiores ſpectatorum oculis ſiſtere vix poſſent. Scenæ igitur verſatiles, vel ductiles a Servio ſic dictæ erant illæ, quæ ductilibus, ac verſatilibus machinis utebantur:

vel Pegmata illa a Lipſio nobis deſcripta, quorum uſus erat in theatris ad repentina quædam exhibenda. Ad tetralogias verò Græcorum quod attinet, verſis ſemel machinis a Daniele Barbaro expoſitis ad cap. 7. lib. 5. Vitruvii, atque Scena vel Tragica, vel Comica, vel Satyrica expoſita, non amplius mutari conſueverat uſque ad cataſtrophen illius fabulæ. Quartò denique, quia nulla ratione veriſimiles ſunt tales ſcenarum mutationes: quis enim adeò rudis hermas putabit, Regiam verbi gratia momento temporis in ſylvam, aut pelagus fuiſſe converſam? Ergo ſicut artis poeticæ peritiſſimus ſpectatorem ab uno ad aliud tempus longè diſſitum numquam transferet; ita ſi ſapit, numquam illum momento temporis ad loca diſtantiſſima traducet.

Caput quartum primam Scenicorum Ludorum originem continet, totiuſque antiquitatis ſipario reducto, feſtivæ paganorum religionis nugas exponit, & ludibria pandit. Probat etenim primò, Ludorum ſcenicorum artem primordia ſua ab extemporaneis quibuſdam conatibus (quod omnibus artibus peculiare) ſortitam fuiſſe, illorumque celebritatem in dies Deorum feſtos referendam inſtinctu naturæ inſtitutos, ad colendos ſcilicet Deos, iiſdemque pro acceptis beneficiis gratias agendas, immò & propter remiſſionem, atque a laboribus ceſſatio-

tionem, quod utrumque humanæ naturæ eſt conſentaneum. Feſtas autem iſtas celebritates ſub ipſum vindemiæ tempus inſtitutas fuiſſe, libens Athenæo ſubſcribit: licet Ariſtoteles poſt collectas fruges, atque frumenta in horreis congeſta aſſerat ſacrificiis homines cum ſumma hilaritate operam dediſſe; cui adhærent Maximus Tyrius, & Horatius. Autumnali igitur tempore Liberum Patrem ſacrificiis fuiſſe cultum, autumat, ſcenicoſque Ludos conſecratos, immò & Comędiam inventam ſimul cum Tragœdia: quæ ſic dicitur, quia κατὰ τὸν τῆς τρύγης καιρὸν εὑρέθη; vel quia τράγος eſſet canentium victorum præmium, utpotè vitibus nocens.

Caput quintum Ludorum Scenicorum ortus, & incrementa in Sacris Dionyſiacis continet, docendo primò, veterum ſacrificia nil aliud fuiſſe, niſi publica quædam convivia Diis atque hominibus parata ad mutuam conſuetudinem ſignificandam, propter quæ Ludos etiam ſacrificiis additos. & antiquioribus illis temporibus hęc omnia compoſitè, & moderatè facta fuiſſe: cum enim illis epulis, ac Ludis Deos arbitrarentur præſentes, nefas putaſſe quidquam admittere, quod non eorundem aures, & oculi ferre poſſent: illam tamen veterum moderationem poſteros neglexiſſe, inque contrariam licentiam, incontinentiam, &

ebrietatem degeneraſſe, & in Dionyſiacis agonibus ubi ſe vino ingurgitaſſent, hoc eſt, toto jam pectore Deum hauſiſſent, riſus ciendi gratia, ſe invicem dicteriis provocare, ſcommatis laceſſere, atque vitia tum corporis, tum animi mutuò ſibi objectare cępiſſe: cumque maximam auditoribus parerent voluptatem hæc ſcommata; ex iis tam levibus principiis paulatim incendi ſtudia, & Satyris, & Tragœdiæ, Mimiſque initium dediſſe.

In ſexto capite Mimorum originem ex ruderibus antiquitatis eruere nititur Auctor noſter, eorumque inventorem non Philiſtionem, ut Caſſiodorus putat, nec illo antiquiorem Sophronem illum ἠθόλογον, cujus Mimi Platoni adeò in deliciis fuere, ut in iiſdem indormiſceret; ſed Mimorum primos auctores arbitratur fuiſſe, qui artem ridiculorum primi ſudaverunt: Conſcriptos verò fuiſſe a Sophrone, atque Xenarcho Mimos partim ſoluta, partimque juncta oratione, adeoque ſimiles fuiſſe Satyris Varronis, & Petronii ſatyrico.

In ſeptimo capite varias illorum ſpecies apud Græcos, eorumque nomina, & etymologias, nec non eorum veſtitus, & carminum ſubjecta, & formas ex Athenæi armariis promit, & luculenter parata philologis profert.

In octavo de Latinorum Mimis agit, &

prę-

præcipuè de planipedibus, quorum definitionem ex Diomede lib. 3. petitam, utpotè optimam, à Voſſii cenſoria virgula defendit. Illorum deinde ornatum deſcribit, & quas Perſonas repræſentarent, exponit: occurrit denique cuidam objectioni, & opportuna diſtinctione optimè à Feſto dictos reciniatos Mimos, oſtendit.

Caput verò nonum de Pantomimorum prima origine diffusè, & eruditè tractat: atque ut è Comœdiæ veluti ſervitute aſſertos, ac ſui juris factos Mimos oſtenderat; ſic ex iſtis exortos paulatim Pantomimos non voce, & cantu, ſed pedum, ac manuum agilitate, totiuſque corporis variis geſticulationibus facta, dictaque hominum, & fabulas integras repræſentaſſe, demonſtrat. Saltationem hanc Pantomimicam a temporibus Ariſtotelis deducit, non verò ab Auguſti ævo, ut Suidas, & alii non ſpernendę auctoritatis affirmant: opera nempè Pyladis, & Bathylli, ut rigidiores libertatis amatores iis ludicris cicuraret Imperator ille, & populum dulcedine otii ad parendum pelliceret.

In capite decimo cum Salmaſio in arenam deſcendit: aſſerit etenim ille, Pyladem primum ſaltationis artem à Tragœdia, & Comœdia ſeparatam in Scenam Latinam introduxiſſe; ſed nullius auctoris teſtimonio, ſua tantum fretus auctoritate, rem,

quam adſtruebat, confirmat: Auctor verò noſter teſtimonio Livii conſtantiſſimè probat, ante Tragœdiam, atque Comœdiam ſaltationem in Scena Romana viſam fuiſſe; longeque ante Pyladem, & Auguſti tempora Mimicas, & Pantomimicas ſaltationes ab Tragœdia, & Comœdia fuiſſe ſeparatas. Id verò quando contigerit, in Svetonii fragmento exponit nobis Diomedes lib. 3. de variis poematum generibus: ibi namque docet, ſeparationem Mimorum ab Tragœdia, & Comœdia ab illo tempore factam fuiſſe, quo pro Mimis cantica ſucceſſere, atque tibiæ pares, & impares in Comœdiis. Nam Terentianæ fuerunt hujuſmodi: & tamen Terentius floruit inter primi, & ſecundi belli Punici tempora: ergo ex tunc Mimi, & Pantomimi a Comœdia, & Tragœdia ſeparati ſunt. Non igitur id evenit ſub Auguſto ex Pyladis, & Bathylli inſtitutione, ut aſſerit Salmaſius. In Scenam verò, & Orcheſtram comparuiſſe illicò ac ſeparatos fuiſſe, genuſque quoddam Dramaticæ imitationis per ſe conſtituiſſe, validiſſimis rationibus probat. Quid plura? Pyladis ipſius teſtimonio de Salmaſio triumphat, cujus reſponſione ad Auguſti quæſitum clarè colligitur, ſaltationem Pantomimicam non fuiſſe ejus inventum, ſed magis ab illo excultam, & cum tibiis pluribus, fiſtulis, atque choro exhibitam. Per

hyper-

hyperbolem forſitan ejus inventor audiri potuit.

In capite undecimo primam Pantomimorum originem ex penitioribus eruditionis, & doctrinæ alveis diligenter educit. Ante omnia proponit nobis Lucianum aſſerentem libello de ſaltatione, antiquiſſimam rerum omnium ſaltationem Pantomimicam extitiſſe, immò Mundo ipſi coævam, atque cum Amore Deorum antiquiſſimo exortam, & primum exemplar ſaltandi ab ſideribus, & Planetis homines deſumpſiſſe. Deinde opiniones multorum ad calculos revocando, ſola Stagyritæ ex utraque parte perfecta Auctori noſtro videtur: & ideò cum eodem lib. de Poet. cap. 4. arbitratur, iiſdem initiis, eodemque tempore & Poeſim, & Saltationem veluti gemellas fuiſſe exortas, atque idcircò ſaltationem poeſim quandam, ſed mutam appellatam fuiſſe: & quemadmodum Poeſim variè excultam fuiſſe, atque inde Satyram, Tragœdiam, Comœdiam, & Mimos exortos; ita varia quoque fuiſſe ſaltationum genera: aliud nempe tragicum, & vocabatur ἐμμέλεια; aliud comicum, quod Κόρδαξ; aliud ſatyricum, quod Σίκιννις dicebatur: Quę ſaltationes omnes, licet mores, & perturbationes, & actiones exprimerent; id tamen ſibi vindicaſſe potiſſimùm illam, quæ Pantomimica eſt appellata, atque poſtmodum Italica;

eo

eo quia in Italia maximos progreſſus feciſſet, quia non mores tantùm, & actiones, ut antea, ſed fabulas etiam integras motibus, ac geſticulationibus repræſentaret.

Caput duodecimum Pantomimicæ ſaltationis artificium exponit, tot auctorum præcinente choro, ut a legentibus non intelligatur tantùm, ſed, quaſi dixerim, videatur etiam induſtria illa tam mirabilis Pantomimorum, qui fabulas, quas præcinebant Cantores, variis geſticulationibus primò referebant: creſcente deinde arte magis, magiſque in dies, eam evidentiam, atque ἐνάργειαν adepti ſunt, ut ipſi ſoli, nullis præcinentibus tibiis, aut cantibus, mutis geſticulationibus tantùm integras fabulas eloquentiſſimè repræſentarent: idque exemplo Saltatoris illius ex Luciano excerpto evidenter probatur, & demonſtratur etiam, artem illam perfectionis colophona temporibus Neronis maximè acquiſiſſe. Corripit demum textum quendam Macrobii lib. 2. cap. 7. & ſimul corrigit ingenioſè, oſtendendo Bathyllum potiùs, quàm Hylam diſcipulum cum præceptore ſuo Pylade ad æqualitatis contentionem perveniſſe.

In decimotertio capite Pantomimorum apparatus, Scena, veſtitus, inſtrumenta etiam muſica exponuntur. Et primò quidem oſtenditur, pantomimicam ſaltationem apparatum ſibi proprium, & peculia-

ri

ri ratione ſibi convenientem habere debuiſſe, poſtquam ſe ſola Ludum Scenicum ab aliis tribus, Tragœdia nempe, Comœdia, atque Satyra diſtinctum conſtituerit: quarum & ornatus ſunt inter ſe diſſimiles, diſparique ratione, ut ex Vitruvio lib. 5. c. 8.

Et Pantomimorum quoque apparatum peculiarem fuiſſe, patet ex Apulejo lib. 10. Metamorph. in deſcriptione judicii Paridis pantomimicè deſaltati. Cumque fabulæ, quas illi deſaltarent, aut Tragicæ eſſent, aut Comicæ, aut Satyricæ, convenientem fabulis apparatum adhibuiſſe, liquidò conſtat: & ideò nec Vitruvius tribus Scenarum generibus addidit quartum, nempe pantomimicum; ne entia ſine neceſſitate multiplicarentur. Veſtitus illorum non Toga fuit, ne ſcenicis actionibus dehoneſtaretur; ſed Palla, & Tunica, ut ex Svetonio in Calig. & Plauto in Menæchmis.

Sed illicò occurrit difficultas, quam Ferrarius lib. 3. de re veſtiaria cap. 18. ſubolfecit, ſed non exhauſit: quomodo nempè Saltatores longis, atque fluentibus velati Tunica, & Palla, deſaltarent. Cui occurritur opportunè reſpondendo, Saltatores Pallis ad talum uſque demiſſis (non iis Gallicis brevioribus, ut quiſpiam gratuitò credit) optimè fabulas referre potuiſſe, cum manibus potiùs, quam pedibus uterentur: χειρόσοφοι etenim appellabantur, quia capi-

tis,

tis, oculorum, manuum, atque totius corporis variis, ſed numeroſis, & compoſitis geſticulationibus omnia referebant potiùs, quam ſaltibus in altum ſublatis; quando nempe honeſtiores referebant Perſonas: cum verò Silenos, aut alias furentes, alio utebantur habitu iis convenienti, & qui motibus illis, & ſaltibus impedimento non eſſet. Adeòque dicendum eſt, Pantomimos uti conſueviſſe habitu accommodatiſſimo Perſonæ, quam referebant. Chorum etiam adhibuiſſe recentiores Pantomimos, clarum eſt, chorique carmina apta totius corporis geſticulatione expreſſiſſe, duce, & anteſignano Andronico Livio, certo certiùs: ne ſcilicet motus corporis ex anhelitu vocem interturbaret, neve vox ipſa multum geſticulationi adimeret, licet antiquiores inſimul & canerent, & ſaltarent.

In decimo quarto capite inquiritur, quid eſſet ποδοκτυπία in pantomimicis ludis. Et ante omnia opinioni Salmaſii textum quendam Luciani malè torquentis opponitur, quia οἱ ποδὶ κτυπῦντες non erant οἱ χοροδιδάσκαλοι, ut ille aſſerit, qui chorum moderarentur, atque menſuram percuterent. χειρονομία enim, non ποδοκτυπία cantus figuralis Græcorum dirigebatur, qui ad octo Muſices tonos efformabatur, & notulas habebat proprias cuique verborum ſyllabæ ſuperimpoſitas, quæ digitis manus dexteræ efformabantur,

tur,

tur, & indicabantur. Probatur igitur validiſſimè, ποδῶν κτύπον, de quo Lucianus, non ad ſaltatores, ſed ad Tibicines potiùs ſpectaſſe. idemque fuiſſe, ac ſtrepitum Scabillorum, quæ organa quædam fuerunt inſtar noſtrorum, quæ ſpiritu in tubulis recepto, a Tibicinum pedibus cum ligneis ſoleis, quandoque etiam ferreis, numeroſè pulſata ſonitum emitterent. Scabilla iſta Tibicines, non verò Saltatores pulſabant, ut falsò credit Nicolaus Abramus in ſuis commentariis in 3. Volumen Orationum Ciceronis, in oratione pro M. Cęlio ad illa verba: *Mimi ergo eſt jam exitus, non fabulæ, in quo cum clauſula non invenitur, fugit aliquis è manibus, deinde ſcabella concrepant, aulæum tollitur &c.* E quibus vides, inquit nuperus ille interpres, Mimos, dum ſaltabant, non oculis ſolùm fuiſſe blanditos, ſed etiam ſcabellis concrepantibus numerum quendam, & concentum ad aurium voluptatem edidiſſe. Quod falſitatis arguitur ex variis inſcriptionibus a Raphaele Fabretto explicatis, quæ in ædibus paternis aſſervantur, ex quibus patet, Operas ſcabillares numero non parvo extitiſſe, cum quatuor Decurias conſtituere valerent: eorumque munera, & officia planè à Mimorum, & Pantomimorum muneribus disjuncta, & diverſa fuiſſe. Nec mirum cuiquam videatur, ſi Tibicen ore tibiam inflando, aliud pede non abſimile organum

pul-

pulſare poſſet, quia organa illa ſine ulla ſoni varietate tenore quodam continuo feriebantur; & ſyntona fuiſſe, credendum eſt cum Salmaſio. Advertendum etiam eſt, Veteres teſtarum crepitu rhythmicum quendam ſonum ſaltantibus commodaſſe ex Ariſtophanis, Juvenalis, & aliorum auctoritate. erant enim teſtæ, vaſa principio fictilia, quorum inventor ex Suida audit Diocles: & bacillo pulſabantur: mox ex variis metallis fuerunt conflata, & a Latinis appellabantur acetabula.

In capite decimo quinto examinantur fabulæ à Pantomimis deſaltatæ. Et primò quidem probatur, illa cantica fuiſſe deſaltata, quæ ὑπορχήματα, hoc eſt ſaltationes voci ſubſervientes dicebantur. exprimebatur enim aliquid ſaltando congruens illi, quod voce canebatur: & qui ἔλεγόν τι κατὰ τὴν ὄρχησιν, ex Athenæo probatiſſimi ſaltantium dicebantur; Et cum Lucianus duo ſaltatorum genera feciſſet: aliud ἁπλῶς χορευόντων, atque aliud ὑπορχουμένων; primi ſaltabant, ſed nullatenus exprimebant ſaltatione id quod voce canebatur: alii apta geſticulatione vocibus, & cantico congruebant. Cùm verò ars illa ad ultimum perfectionis apicem evecta eſſet, quaſcumque fabulas a Poetis Epicis, Tragicis, Comicis, atque ſatyricis ſudatas pantomimicæ ſaltationis fecere incitamenta, & exemplaria. Omnium tamen frequentiſſimè

Deo-

Deorum fabulæ, utpotè ſpectatoribus magis notæ, fuere deſaltatæ: quod jure merito Arnobii nemeſim provocavit lib. 4. Deinde & Heroum a Poetarum deſumptę monumentis: quarum aliæ erant μονοπρόσωποι, quando unus erat Pantomimus, qui unam tantum Perſonam referebat, ut puta Ajacem, Herculem, vel etiam plures, ſed in quas tamen unum ſe transformabat: ut erat illa, cujus meminit Lucianus: Aliæ πολυπρόσωποι, in quibus plures aderant Pantomimi, diverſas perſonas referentes, atque deſaltantes; quale fuit Paridis judicium ab Apulejo relatum: taleſque Pyladis Saltationes fuiſſe, teſtantur Plutarchus, & Atheneus: ex quo etiam diſcimus, a Pylade, & Bathyllo fuiſſe conflatam Italicam ſaltationem ex Comica, quam Cordaca, ex Tragica, quam Emmeliam, & Satyrica, quam Sicinnim appellarunt: & licet omnes iſtas fabulas promiſcuè deſaltarent Pylades, & Bathyllus, primus tamen in Tragicis, ſecundus in Comicis palmam retulit.

In decimo ſexto, & ultimo capite proponit Pantomimos certantes, quiſnam eandem fabulam venuſtiùs, & magis ad vivum deſaltaret: ut fecerunt Pylades, & Bathyllus in Agamemnone deſaltando. Nec tantum gladiatoria φιλονεικία, illos certaſſe, (quod Lucianus inficiari videtur) ſed victores etiam fuiſſe coronatos, ex variis inſcriptioni-

bus

bus deducitur. Immò tanto ſtudio in eos populus ferebatur, ut Tiberius urbe, & Italia expulerit Pantomimos, cùm propter eorumdem laſciviam, tum propter ſeditiones, quas nimia in eoſdem faventium ſtudia concitabant, ut ex Tacito Annal. lib. 4. & Dione lib. 57. Ulteriùs progrediendi deſiderium Auctoris mors præpropera diremit, filumque vitæ, & operis una abſcidit propè jam ad umbilicum perducti. Quod igitur è fati acerbitate evaſit, tibi, humaniſſime Lector, do, dico toto ſuo pretio æſtimatum. Illud amplexari ne dedignare, ſi in ſinum tuum ſe recipere geſtit. Forſitan & alias lucubrationes ejuſdem Auctoris non minoris cenſus in diem proferendi ſtimulus mihi erit, ſi præſentem æqui, bonique conſulas. Vale.

NICOLAI CALLIACHII
DE LUDIS SCENICIS
Mimorum, & Pantomimorum
SYNTAGMA.

CAPUT I.

De Scenæ etymologia.

DE Ludis veteribus Mimorum, & Pantomimorum fuſiùs σὺν θεῷ acturi; cum hi quoque Scenicis accenſerentur, de Scenicis Ludis in univerſum, hoc eſt de eorumdem Etymologia, ac prima origine pauca quædam delibare opus eſt ad clariorem ac magis abſolutum dicendorum intellectum. Ad Scenicorum igitur Ludorum Etymologiam quod ſpectat, Scenicos Ludos a Scena nomen deſumpſiſſe, verius eſt, quam ut pluribus exponi debeat. Inquirendum proinde reſtat, unde nam nomen iſtud Scenæ derivatum ſit, quemque proprium intellectum habeat. Scenæ vocabulum, nulli dubium eſt a græco derivatum. Quam enim Græci Σκηνὴν, Latini dixere Scenam. Atque idcircò per ſimplex E vulgò ſcribitur, licet ab Antiquioribus per Æ ſcriberetur. *In pluribus enim*, docet Varro lib. 6. de ling. lat. pag. mihi 80. *A ante E alii ponunt, alii non, ut quod partim dicunt* Scæptrum, *partim dicunt* Sceptrum: *alii* fænus, *alii* fenus, *ſic* fæniſicia, *&* feniſicia. Et Feſtus quidem, quem citat Joſephus Scaliger, in ſuis conjectaneis ad Varronem, ait, *propriè ruſticorum fuiſſe, ut diphthongos non*

pronunciarent, *& quod rectè* aurum *diceretur*, *ipſos* orum *dicere*. Sed vereor tamen, ne id uſquequaque verum ſit. Namque Varro in præſentia, alios inquit A ante E ponere, alios verò non. Non fuiſſe autem ruſticos, qui A ante E non ponerent, ut innuere videtur Feſtus, evincit, quod ſubdit ibidem Varro inquiens, *à quo Ruſtici pappum Mæſium*, *non* Meſium, *à quo ſcripſit Lucilius Cecilius*, *Næ ruſticus fiat*, *ſi* Mæſium *ruſticorum more pronunciet*. En igitur ruſticos *Mæſium* per Æ diphthongum pronunciaſſe, cum alii dicerent *Meſium* per E ſimplex. Arbitror proinde non fuiſſe proprium ruſticorum, non pronunciare diphthongos; ſed alios quidem ſive ruſticos, ſive urbanos illas pronunciare, alios vero non: Seu voces aliquas quæ ab urbana plebe per Æ pronunciabantur, ab ruſticis per E ſimplex fuiſſe pronunciatas; & vice verſa alias quidem per Æ ab ruſticis fuiſſe prolatas, quas tantum per E ſimplex cæteri efferrent. Atque idcirco idemmet Varro, ut refert Scaliger loco ſupracitato, dixerat; hædum *in Urbe*, *Rure autem* hedum *dici*.

Ad rem noſtram, Scenam per Æ ab antiquioribus ſcribi ſolitam, non ab ruſticis, per E ſimplex ab Actio fuiſſe prolatam, & ſcriptam, docet idemmet Varro, ubi *obſcęnum*, inquit, *ab* Scęna, *ea ut Græci*, *ut Actius ſcribit*, Scena. Actius autem Poeta fuit, qui ſene jam Pacuvio floruit Populo Romano gratiſſimus: teſte Gyraldo de hiſtor. poetar. *dial.* 8. *p. m.* 898.

Jam verò Σκηνὴ, hoc eſt Scena, aliquando formam tantum, aut ſpeciem alicujus rei ſignificat. Atque hac ratione Scenam acceperunt & Sidonius, dum lib. 7. ep. 1. *Scena*, inquit, *Mænium publicorum*, hoc eſt facies, ſeu ſpecies illorum: & Tertullianus lib. de Anima, inquiens: *cum ipſam corporis Scenam*, hoc eſt formam ſeu ſpeciem, *tempus aboleverit*. Et Apulejus Mileſ. 5. *Scenam*, dicens, hoc eſt ſpeciem, *quam ſponte ſuſceperat*. Quia verò in Scena ut plurimum res fictæ repræſentantur, exinde profluxit, ut

ut Scena haud rarò pro figmento uſurpetur. Atque in hoc ſenſu lib. 8. *novi ſceleris Scenam*, inquit idem Apulejus; atque Tertullianus *Scenam erroris*, hoc eſt figmentum appellat.

Verùm ſi vocis proprietatem ſpectes, Scena Tabernaculum denotat, Tentorium, ſeu Domicilium aliquod temporarium ex frondibus, culmis, tabulis, pellibus, pannis lineis, aut laneis, ſimilique alia materia; qualia in caſtris ſemper, interdum etiam in hortis erigi ſolent ad faciendam umbram, aut arcendas pluvias. Dicta autem fuit ἀπὸ τῆς σκιᾶς, ſcilicet ab umbra. Adeoque Servius ad verſum Virgilii 168. lib. I. Æneid.

Tum ſilvis Scena coruſcis

Deſuper, horrentique atrum nemus imminet umbra:

Scena, inquit, *inumbratio*, *ita dicta* ἀπὸ τῆς σκιᾶς.

Atque ita acceptam optimè definit Placidus Grammaticus *Arborum in ſe cubantium quaſi concameratam denſationem, ut ſubter poſitos tegere poſſit*. Nimirum *Scena*, teſtatur Servius loco mox citato, *apud Antiquos parietem non habuit, ſed à frondibus umbracula quærebant*. Hujuſmodi vero & temporarium illud Theatrum fuiſſe, quod extruxit Romulus in iis ludis, quibus raptum Sabinarum molitus eſt, teſtatur Ovidius lib. I. de Arte amandi v. 100. dum canit:

Primus ſollicitos feciſti, Romule, ludos,
Cum juvit viduos rapta Sabina viros.
Tunc neque marmoreo pendebant vela theatro:
Nec fuerant liquido pulpita rubra croco.
Illic, quas tulerant nemoroſa Palatia, frondes
Simpliciter poſitæ, Scena ſine arte fuit.

Verum poſtquam Theatra non lignea, & temporaria, ſed marmorea, atque æternum ſtatura magnifice conſtrui cœperunt, Scena appellari cœpit Theatri frons, hoc eſt illa ejuſdem pars, quæ ab uno ejus cornu ad alterum extendebatur: in hac autem Scena, qui exercebantur Ludi, exinde Scenici appellati ſunt. De quibus antequam agamus, animus eſt,

Scenam ipſam, ejuſdemque partes ſingulas recenſere, atque deſcribere. Id enim licet plerique tum ex antiquis, tum ex recentioribus præſtiterint; adeò tamen obſcurè, atque confusè id præſtiterunt, ut ſi Scenam illam veterem, ejuſdemque partes diſtinctè ante oculos mentis poſuerimus, maximum facturi ſimus operæ pretium.

CAPUT II.

Scena Vetus, ejuſdemque partes ſingulæ curatius deſcribuntur.

SCena igitur frons erat Theatri, ſive illa Theatri pars, quæ ab uno ejuſdem cornu ad alterum cum coopertura extendebatur. Hujus autem Scenæ duæ erant partes, quarum interior aulæis, aut ſipariis tegebatur, ne Actores Scenici, atque totus apparatus ſpectantium oculis pateret. Exterior autem erat aperta, ubi Actores, atque Hiſtriones agebant, hæcque Proſcenium appellabatur. Agamus ſi libet, de priori illa atque intimiori parte, & mox de hac exteriori, & aperta.

Pars igitur illa interior velo quodam obducebatur, quod Aulæum, aut Siparium vocabatur. Aulæum quidam exiſtimant fuiſſe dictum in Scenis Tragicis, in Comicis verò Siparium. Feſtus pag. m. 423. *Siparium genus veli mimicum:* definiturque à Donato, ſive Evanthio, in fragmento de Trag. & Comed. *Mimicum velum, quod populo obſiſtit, dum fabularum actus commutantur*. Sed has tamen voces, Aulæi nimirum atque Siparii, promiſcuè atque pro eodem fuiſſe uſurpatas, author eſt nobis Feſtus in fragmento pag. m. 147. ubi ait: *Siparium, quo in Scenis mimi utuntur, dictum, ait Verrius, à velamento, quod*

voce-

vocetur alias Aulæum . Fortaſſis antiquitus dicebantur Aulæa, quæ ſubſecutis temporibus Siparia vocitata ſunt. Favet huic conjecturæ Donatus loco ſupracitato, dum ait: *Aulæa quoque in Scena intexta ſternuntur, pro quibus Siparia ætas poſterior accepit*. Erant autem hujuſmodi Aulæa, ſive Siparia, vela quæ prætendebantur, iiſdemque Scena velabatur, ne ſpectatoribus integrum eſſet, quæ intra Scenam eſſent, conſpicere. Quæ proinde ducebantur, reducebantur, deponebantur, ut Scenæ interioris ſpecies ſpectatoribus appareret. Quamobrem cum fabula quævis in quinque communiter actus divideretur, ſub finem ſingulorum actuum Siparium obducebatur, atque reducebatur ſub novi actus initium. Clarè id innuunt verba definitionis Siparii à Donato ſuperius allata, dum dicebatur, *Siparium eſſe Mimicum velum, quod Populo obſiſtit, dum fabularum actus immutantur*: obducebatur enim Siparium, dum ſinguli fabularum actus immutabantur.

Interea verò his Aulæis, aut Sipariis reductis, ſpectatorum oculis ſpecies ipſa, & Scenæ interior forma patebat. Cujus tres erant partes, Media, Dextera, atque Siniſtra. Cum autem Scena triplex eſſet, ex triplici nempè Fabularum diſcrimine, atque alia quidem Tragica, alia Comica, alia Satyrica, pro fabularum diverſitate; tres etiam illæ partes interiores Scenæ erant diverſæ. In Scena Tragica Media pars Regiam exhibebat, ornabaturque Prætoriis, Palatiis, regiiſque Turribus. In Comica media pars domus referebat magnificas, projectis, & menianis ornatas. In Satyrica verò mediam ſibi partem vendicabat Spelunca. Dextera pars in Tragœdia continebat τὴν ξενῶνα, Hoſpitalia; Ædes ſcilicet hoſpitibus excipiendis accommodatas. Læva autem pars carcerem. In Comœdia verò non ſemel Græci præſertim addiderunt Tabernaculum, κλίσιον nuncupatum; ubi à nonnullis Poetis jumentorum ſtatio poſita erat: cujus oſtia, κλισιάδες dicta; quæ idcircò

ampliora etiam effingebantur, cum per ea carros; & jumenta tranſmitterent. Alii verò Poetæ hujuſmodi partem ad officinæ uſum transferebant.

In partibus iſtis tres occurrebant januæ, Media, Dextera, atque Siniſtra. A media primarum partium Actores, Protagoniſtæ nuncupati prodibant: à dextera Actores ſecundarum partium: atque à ſiniſtra aliæ humiliores Perſonæ exibant, dicti Tritagoniſtæ, aut Tetragoniſtæ.

Media janua alias utrimque adjunctas habebat, quibus affixæ erant machinæ περίακτοι dictæ, hoc eſt verſatiles. pro re enim ac tempore hujuſmodi machinæ circumagebantur, & vertebantur. In his machinis a dextera quidem efferebantur ea, quæ extra Urbem acta, factaque eſſent: A læva verò, quæ in urbe juſſu, permiſſuque populi aut Principis, vel etiam iis invitis acta, geſta, aut tranſacta fuiſſent. Per hanc autem Priſci quidam Tragici marinos Deos, Acheloum, Thetim, Proteum, alioſque hujuſmodi introduxere. Quæ verò Perſonæ non circumagebantur Machinis, ſed pedibus veniebant, aliam etiam viam inibant. In Scena aram etiam pro foribus ſtatuit Pollux lib. 4. cap. XIX. quæ diceretur Ἀγυιεύς. Ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς, verba ipſius ſunt, καὶ ἀγυιεὺς ἔκειτο βωμὸς πρὸ τῶν θυρῶν. Aras namque pro foribus ſtantes, Atticis appellatas fuiſſe ἀγυιεῖς, advertit Ariſtophanis enarrator in Veſpis. Erant autem nil aliud, quam columnæ (ὀβελίσκους appellat Eupolis) pro foribus ſtantes, in ſumma parte acutæ. Has autem alii quidem Apollini, alii Baccho, atque alii utriſque proprias, & ſacras fuiſſe docent. Alii dexteram Baccho in Tragœdia, Apollini in Comœdia: Siniſtram ei vel Deo, vel Divo, vel Heroi, vel civi, cui fiebant Ludi, vel juſta, vel parentalia. In iis verbenæ apponebantur Apollini, ut eſt in And. Ter. act. 4. ſcen. 3. Baccho hederæ. Vide Scaligerum Poet. lib. 1. c. 21. Menſam quoque addit ibidem Pollux, πέμματα ἔχουσαν, ἡ θεωρὶς, ἢ θυωρὶς ὠνομάζετο; Menſam ſcilicet placentas, & bellaria

con-

continentem, quæ θεωεὶς, hoc eſt Diis ſacra appellabatur. Erant in hac Scena & aliæ plures partes, epiſcenia, paraſcenia, hypoſcenia dictæ; de quibus vide ſis Auctores, atque ex his Bulengerum in deſcriptione Theatri Romani, & Græci pag. m. 217. Sed omnium præcipuè adverte Scenarum duo fuiſſe genera, ex Servio in lib. 3. Georg. ad illud Virgilii.

Vel Scena ut verſis diſcedat frontibus.

Alia enim erat verſatilis, ductilis alia. Verſatilis ſubitò quibuſdam machinis tota vertebatur, & aliam picturæ faciem oſtendebat. In Ductili, tractis tabulatis, hac atque illac, ſpecies picturæ interior nudabatur. Atque de parte Scenæ interiori ἀρκείσθω τοσαῦτα.

Ad exteriorem verò partem Scenæ ſpectat primo Proſcenium. Hoc autem, Iſidoro teſte, *Locus erat ante Scenam patens, & liber, in quo Actores ſive Comici, ſive Tragici, ſive Planipedes hiſtrioniam agebant*. Ita Diomedes lib. 3. *Mimi, latinè Planipedes dicti, quod planis pedibus, ideſt nudis Proſcenium intrarent, non ut Tragici, cum cothurno, neque, ut Comici, cum ſoccis*. Ergo Actores alii quidem cum ſoccis, alii cum cothurnis, aliique planis, nudiſque pedibus: ſed omnes tamen in Proſcenio agebant, atque munere ſuo hiſtrionali ibidem fungebantur. Agebant autem, atque hiſtrioniam exercebant, non in toto Proſcenio, ſed in ſuggeſtu quodam, quod in medio Proſcenii excitabatur, appellabaturque Pulpitum. Atque hinc Junior Plinius Epiſt. lib. 4. ep. 90. *Inde iſta ludibria, ſcena, & pulpito digna*; Et Juven. Satyr. 6.

Longa per anguſtos figamus pulpita vicos.

Pulpitum iſtud Græcis appellatum λογεῖον, atque θυμέλη: ad quod reſpiciens Martial. lib. 2. ad Domitianum ait.

Qua Thymelem ſpectas, deriſoremque Latinum.

Hinc λογεῖον, inquit Heſychius, τῆς σκηνῆς τόπος, ἐφ' ᾧ ὑποκριταὶ λέγουσι: *locus in Proſcenio, ubi dicunt hiſtriones.*

nes . Pollux autem θυμέλην appellat βῆμά τι, εἴτε βωμόν. ſuggeſtum ſcilicet, ſeu aram. Antequam enim Tragœdia exornaretur, atque perficeretur, menſa quædam, ſeu ſuggeſtus, in quo ſtantes in Agris Actores canebant, θυμέλη appellata eſt; ex eo ſcilicet quia ara in ipſa eſſet, in qua τὰ θύη, τουτέστι τὰ θυόμενα ἱερεῖα, ſacrificia ſcilicet dividerentur. Atque ad hanc aram in pulpito, ſive Proſcenio poſitam alluſit Plautus in Amphitr. dum ait:

Etiam hiſtriones anno cùm in Proſcenio hìc
Jovem invocarunt, *venit* &c.

Planum autem hujuſce Pulpiti erat altius Orcheſtræ plano, altitudine pedum quinque apud Romanos. Nempè ut Senatores, qui in Orcheſtræ plano ſedebant, commodè agentium geſtus ſpectare poſſent. Proinde apud Romanos Scena, atque Proſcenium Pulpito; Pulpitum altius erat Orcheſtra. Amplius quoque multò erat Pulpitum iſtud in Romanis Theatris, quam in Theatris Græcorum. Diſcriminis ratio, quoniam Græci Saltatores & Chorum in medio plano conſtituebant, quod ἀπὸ τοῦ ὀρχεῖσθαι, nempe à ſaltando, Orcheſtram appellarunt. Igitur apud ipſos Tragici ſolum, & Comici Actores in Scena, & Pulpito fabulas ſuas recitabant. Aſt Actores reliqui ſuas in Orcheſtra agebant actiones. Non ita Romani. cum enim hi locum Senatoribus in Orcheſtra deſtinaſſent, in Pulpito omnia agebant: hęcque propter hoc etiam multò ampliore, quam Græci, utebantur.

Cæterum cum Pulpitum idem eſſet, ac ſuggeſtus; Pulpitum etiam appellatus eſt ſuggeſtus, ex quo Profeſſores docerent, aut declamarent. Atque huc vergit quod apud Svetonium legimus de claris Gram. c.4. *Quendam Principem nomine manè diſſerere, poſt meridiem remoto Pulpito declamare ſolitum*. Quintilianus quoque *Demoſthenem* ait *anguſto Pulpito ſtantem declamare ſolitum*. Græci autem Chriſtiani ἄμβωνα, umbonem appellaverunt Pulpitum, hoc eſt ſuggeſtum

illum

illum in Eccleſia, in quo Diaconi, vel Sacerdotes ad Populum ſermonem haberent: Quod etiam Lectorium appellatum eſt, quòd in eodem Euangelia ab Diaconis legerentur.

Tandem poſt Pulpitum occurrebat Orcheſtra, Græcis ὀρχήστρα, ita dicta ἀπὸ τῆς ὀρχήσεως, à ſaltatione, quod in ea apud Athenienſes Chorus eſſet, atque Thymelici, & Muſici Actores ſaltarent. Ideo ut ſuperiùs advertimus, Orcheſtræ planum apud ipſos amplius erat, quam apud Romanos. Quoniam illi Scenam, & Pulpitum Tragicis, & Comicis Actoribus, Orcheſtram verò Choro, atque aliis Thymelicis, muſiciſque artificibus aſſignaverant: qui cum in plano illo Orcheſtræ ſaltationes ederent ſuas, exinde nomen Orcheſtræ dederunt. Ex quo curſu, & ſaltatione Orcheſtra Tarentinis dicta fuit δρόμος: ideoque Heſychius: δρόμος ἡ ὀρχήστρα διονυσιακοῦ θεάτρου παρὰ τυρεντίνοις: *Dromus, Orcheſtra Dionyſiaci Theatri apud Tarentinos*. Romani Orcheſtram ſubſelliis Senatorum aſſignaverant: adeoque Vitruvius Lib. 5. cap. 6. *Orcheſtra*, inquit, *locus eſt inter Scenam & cuneos, Senatoribus ad ſpectandum aſſignatus*: atque hinc Tullius de Provinciis Conſularibus, *Conſul Piſo*, inquit, *nunc in Orcheſtra helluatur, anteà poſt Siparium*. Id verò poſterioribus Reipublicæ temporibus factum eſt: nam à principio, toto ſcilicet quingentorum annorum ſpatio, Senatus populo permixtus ſpectaculis interfuit. Sed ad extremum Atilius Serranus, & L. Scribonius Ædiles Majoris Africani ſententiam ſecuti ſeparari Senatorum ſedilia juſſere; quæ non fuere ſtabilia, ſed pro tempore in Theatrum ferebantur, ibique collocabantur: ubi docet Vitruvius, ut oſtendit Barbarus in Vitruvium: *inter Senatores, adeoque in Orcheſtra locus ſociarum gentium Legatis datus*. Quo more cum Germanorum Legati accerſiti non eſſent, ultro ſe ſe ad Senatorias ſedes contulere, atque recepti conſedere. *Barbari fuit*, ſubdit ad hunc locum Jul. Cæſ. Scaliger

lib.

lib. 1. Poet. c.21. *non acccerſere: Germanum, uti etiam inferiorum Gentium prærogativa: Romanum, agnoſcere, quod & ſuum eſſet, & aliorum quoque eſſe vellent.*

Sed labentibus deinde temporibus moribuſque, Caligula Equites quoque, & Equitum uxores in Orcheſtram induxit: quod poſtea Claudius imitatus eſt, teſte Dione lib. 60. pag. m. 669., ubi de Claudio loquens, εἰσήγαγε, inquit, ἐς τὴν ὀρχήστραν ἄλλους τε ἱππέας, καὶ γυναῖκας τῶν ὁμοίων. ὥσπερ που καὶ ἐπὶ τοῦ Γαΐου τοῦτο ποιεῖν εἰώθεσαν. Scilicet: *induxit etiam Equites, atque Equitum uxores in Orcheſtram: quod facere & ſub Cajo conſueverant.* Sed & plures etiam Libertini generis in Orcheſtram irrepſerant, vel ante Caii, & Claudii tempora. quam ob rem Auguſtus, teſte Scaligero ubi ſupra, in Orcheſtra Legatos ſociarum Gentium non recepit, cum eum locum à Libertini generis hominibus occupatum deprehendiſſet.

Advertendum autem eſt, hujuſmodi Orcheſtram aliam quidem fuiſſe in Theatro, ubi Scenici Ludi ſpectabantur; atque aliam in Amphitheatro, ubi gladiatorum munera, venationes, naumachiæ, atque alia id genus ſpectacula edebantur. Namque in Theatris Orcheſtra erat ipſum Theatri planum, ad quod recta ex Proſcenio, & Pulpito deſcendebatur. Atque in hoc plano ſubſellia pro tempore collocabantur, in queis Senatores, aliique honorati homines ſedendo Ludos Scenicos ſpectarent. In Amphitheatro autem, cum iſtud planum cederet aut gladiatoribus, aut ſylvis, ſeu navibus, cum naumachiæ, aut venationes exhiberentur; Orcheſtra appellabantur quatuor, aut quinque gradus inferiores, atque proximiores Arenæ, unde optimus erat inſpectionis locus. Igitur gradus illi quatuor, aut quinque, qui ſtatim poſt Podium aſſurgebant, & ſupra quos erant alii quatuordecim, Equeſtria appellati, utpotè Equitibus Romanis deſtinati, conſtituebant Orcheſtram in Amphitheatro. Erat autem Podium, ut optimè exponit Lipſius cap. XI. de Amphitheatro,

tro, *Muri illa pars projectior, & prominentior, ante imum ſpectaculorum gradum, cui columnæ impoſitæ cum epiſtyliis ad ornatum, ſive, cum liberet, ad innixum*. In hoc Podio eminentior quidam ſuggeſtus erat extructus in cubiculi formam, ex quo Cæſares, & Imperatores ſpectabant. In hoc eodem Podio ſedes erant Conſulum, Prætorum, aliorumque Magiſtratuum, quibus jus eſſet Sedis Curulis. Imperatores tamen aliquando ex Proſcenio ſpectarunt. Teſtis Suetonius in Nerone cap. 12. ubi habet: *Hos Ludos ſpectavit è proſcenii faſtigio*. Alii autem Magiſtratus cum ſuis ſedibus, lictoribus, viatoribus, & magiſtratus ſui pompa ad Podium ſpectabant: In hoc ſedebant etiam Æditores, quando fortè non erant aut Cæſares ipſi, aut Conſules, ſeu Prætores. Virginibus Veſtalibus datus etiam eſt locus in Podio, contra Prætoris Tribunal, juſſu ipſius Auguſti, ut liquet ex Suetonio. Gradus autem, qui ſtatim ſupra Podium aſſurgebant quatuor, vel quinque, appellabantur Orcheſtra, eratque locus ex quo ſpectabant Senatores, & Sacerdotes: atque huc alludens Auſonius in Ludo Sapientum ait:

——Tu qui Orcheſtræ proximus
Gradibus propinquis in quatuordecim ſedes.

Nimirum in Orcheſtra Senatores, proximi autem Orcheſtræ erant quatuordecim gradus Theatri, in quibus Equites ſedebant: unde & Suetonius in Julio cap. 39. *Decimus Laberius Eques Romanus Mimum ſuum egit: donatuſque quingentis ſeſtertiis, & anulo aureo, ſeſſum in quatuordecim, è Scena per Orcheſtram tranſiit*.

Sed ex hac Amphitheatri ad illam Theatri Orcheſtram redeamus; in qua Græci Aram Dionyſio collocarunt, quæ ἀπὸ τοῦ θύειν, a ſacrificando θυμέλη, Thymele dicta eſt. Ibidem Tripodes etiam Baccho ſacros videre erat, ad quos alluſit Ariſtides Orat. de concordia ad Rhodienſes, dum ait: ἀποβλέψατε δὲ καὶ πρὸς τοὺς τρίποδας τοὺς Διονύσου τουτουσὶ. πάντως δὲ χαίρετε αὐ-

τοὺς

τὰς εἰσορῶντες: nempe, *Aſpicite hos Tripodas Libero ſacros. omnino autem gaudetis eos aſpicientes.*

Poſt Orcheſtram erat Coniſtra, infimum ſcilicet Theatri ſolum, idcircò Cavea, & Area appellatum. Ideo Plaut. in Amphitruon. Scen. 3.

——Ut conquiſitores ſinguli in ſubſellia
Eant per totam Caveam.

Et M. Tullius de Amicitia: *Qui clamores tota Cavea nuper in hoſpitis, & amici mei M. Pacuvii fuerunt nova fabula cum &c.*

Tandem illud advertendum, apud Latinos Auctores Orcheſtræ nomine locum etiam illum appellatum, in quo à Poetis & Oratoribus carmina, & orationes ſuas recitaturis cathedræ auditoribus collocabantur. Quo ſenſu Juvenal. Satyr. 7.

Quanti ſubſellia conſtent,
Et quæ conducto pendent anabathra Tigillo;
Quæquæ reportandis poſita eſt Orcheſtra cathedris.

Ad quem locum, *Orcheſtra*, inquit Vetus Scholiaſt. *ſpatium in Theatro, quod Pantomimo ſaltanti vacabat. Ejuſmodi autem & Poetæ legitur, in quo ſtans recitet.* Atque hæc de Scena, & ejuſdem partibus, (de quibus mirum quam involutè, & obſcurè egerunt Auctores) inveniſſe ſufficiat.

CAPUT III.

An Poetæ, & Actores Veteres in eadem Fabula, prout res forent diverſæ repræſentandæ, Scenas mutarent, ut nunc temporis fieri conſuevit.

LIcet noſtri temporis Theatra Veterum, ac præſertim Romanorum magnificentiæ nulla ratione comparari queant; Scenicus tamen apparatus ſplendidè ſatis adornari conſuevit. Actus ſinguli plures Scenæ mutationes exhibent, quæ tantam varietatem præ ſe ferunt, ut ſpectatorum oculos mirificè capiant; & ſin minus ex ſui conſtitutione, ex iis certè non parum admirabiles fabulas reddant. An verò id ex arte ſit, atque Actoribus, & hiſtrionibus mutationes hujuſmodi permittendę, ſunt qui merito dubitant. Cum igitur de Scena, & ejuſdem partibus hactenus egerimus, libet rem hanc ad diſquiſitionis calculos revocare; & primo quidem perquirere, an hujuſmodi mutationibus Veteres unquam uſi fuerint: ac deinde, an, & quatenus Recentioribus permittendæ, aut ſaltem tolerandæ ſint, ſtabilire.

Et ſanè mutationes iſtas Scenarum inter actus, uſurpatas Veteribus quoque fuiſſe, non invalidè ſuaderi videtur Servii Grammatici haud ſpernendi authoritate, qui ad illud Maronis ex 3. Georgicorum:

Vel Scena ut verſis diſcedat frontibus: utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni:

Duo, inquit, *fuiſſe Scenarum genera*: *Verſatilis una*, *Ductilis altera*. *Verſatilis erat*, *cum tota machinis quibuſdam verteretur*, *& aliam Picturæ faciem oſtenderet*: *Ductilis*, *cum tractis tabulatis hac*, *atque illac*

ſpecies

ſpecies picturæ nudaretur interior. Quod ſi igitur in veteribus fabulis modò tota Scena machinis quibuſdam verſa, modò tractis hac, atque illac tabulatis, alias, atque alias picturę ſpecies & formas exhibebat, profectò plures igitur hujuſmodi Scenarum mutationes veterum fabulis inerant: Nam noſtris quoque temporibus non alia ratione fiunt, quam aut tractis hac illac tabulatis, aut per machinas converſis.

Confirmari autem poteſt hæc ſententia primò: Quoniam inter alios longè plurimos, qui ſcenam antiquitus apparatu ſuperbiſſimo inſtruxerunt, referuntur Luculli Scenam feciſſe verſatilem. Quę res ſi miraculo, atque admirationi Romanis civibus extitit, profectò exinde tota orta eſt, quod iterum, iterumque, ac ſæpius verſa, pulcherrimarum ſemper picturarum ſpecies, facieſque præ ſe tulerit; idque in una, & eadem fabula.

Confirmari poteſt ſecundò. Namque in antiquiſſimis Græcorum Tetralogiis, in quibus eximii illi poetæ, una eademque die quatuor diverſis Dramatibus in certamen deſcendebant; conſtitutis judicibus, qui Victores pronunciarent iiſdemque ſtatuta præmia dividerent; quartum Drama, erat ſemper Satyricum. Poetæ veteres, teſtatur Laertius Diogenes in Platone, Τέτρασι δράμασιν ἠγωνίζοντο, ὧν τὸ τέταρτον ἦν Σατυρικὸν: hoc eſt, *quatuor dramatibus decertabant, quorum quartum erat Satyricum*. His ſuppoſitis, cum Drama Satyricum aliam requirat Scenam longè diverſam a Tragica (alia enim eſt Scena Tragica, alia Comica, atque alia Satyrica, ut ſuperius notabamus) profectò Scenam mutari ſummè neceſſum erat in veteribus Tetralogiis, dum editis Tragicis, poſtremum Drama quoque Satyricum edebatur. Cùm enim poſt Tragica in eodem Theatro ſtatim Drama Satyricum ederetur, niſi Scena verti potuiſſet, atque aliam ſpeciem præ ſe ferre, vix ac ne vix quidem, Satyricum Drama ſtatim poſt Tragica edi potuiſſet. non enim tam parum tempo-

ris

rìs ſuffeciſſet, ut Scena, ex Tragica præſertim penitus diverſa, in Satyricam adornaretur. Quod ſi ita igitur Scena erat conſtituta, ut facilè ex Tragica in Comicam, aut Satyricam migrare poſſet, profectò verſatilis igitur erat: adeoque non in diverſis ſolummodò dramatibus, ſed in una, atque eadem fabula, ubi licuiſſet, facilè verti poterat, atque plurimas Scenarum mutationes præ ſe ferre; ut in noſtratibus cum voluptate, & plauſu uſuvenit.

His tamen non obſtantibus, Scena in una & eadem fabula ſtabili uſos fuiſſe veteres, tam certum eſſe convincitur, ut nullus hac ſuper re dubitationi relinqui locus videatur.

Nam ſive Pollucem, ſive Vitruvium, ſive alium quemvis ex Antiquis conſulamus, qui Scenæ veteris genera, ejuſdemque partes penſiculatè atque enucleatè deſcripſerunt; Tria quidem fuiſſe Scenarum genera, Tragicum, Comicum, Satyricum, ſummo conſenſu referunt, ſingularum etiam partes accuratè expendunt; cæterum inſtructam ſemel aut tragicè, aut comicè, aut Satyricè Scenam, nunquam in eadem fabula mutatam advertunt, neque ullam ad hujuſmodi mutationes exequendas rationem, aut inſtrumenta exponunt. Indicio vel maximo, ſemel inſtructas Scenas, à protaſi ad cataſtrophem eaſdem ſemper permanſiſſe, neque ullam ſubiviſſe mutationem, niſi ubi fabulas fortè mutari contingeret.

Ratio facta validiſſimè confirmatur. Creſcente namque luxu, pręſertim apud Romanos, tanta Scenæ magnificentia inſtrui cęperunt, ut jam ὁ τῆς ὄψεως κόσμος, loci ſcilicet apparatus longo intervallo fabulis, licet ſumma induſtria ab ingenioſiſſimis Poetis concinnatis, admirabilior videretur. Non deſinit unquam admirari Plinius lib. 34. cap. 7. & 36. cap. 2. 5. 6. 15. varium iſtum, atque magnificentiſſimum Scenarum apparatum: quippe auro, argento, Attalicis veſtibus, tabulis pictis, Signis, columnis, atque aliis hujuſmodi pretioſiſſimis ornamentis diſtinguebant-

bantur. In Theatro M. Scauri, qui Sullæ gener fuit, Scenam triplicem fuiſſe, refert cap. 15. lib. 36. in altitudinem 360. columnarum: Imam ejus partem è marmore fuiſſe; mediam è vitro, inaudito etiam poſtea genere luxuriæ: Summæ tabulis inauratis columnæ: imæ duodequadragenum pedum: Signa ęrea inter columnas fuiſſe tria millia numero. Addit ibidem, C. Curionem, qui bello civili in Cæſarianis partibus obiit, funebri Patris munere, Theatra duo juxta feciſſe ampliſſima è ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento, in quibus utriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito inter ſe ſe averſis, ne invicem obſtreperent Scenæ, & repentè circum actis, ut contra ſtarent, cornibus inter ſe ſe coeuntibus faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat, ipſum magis authoratum Populum Romanum circumferens. Profectò majus aliquid eſt Theatrum univerſum verſatile, quam ſolam Scenam verſilem facere. Sed tamen, ſi in una atque eadem fabula hæ quoque verti, atque mutari Scenæ conſueviſſent, jam obvium eſt cuique conjicere, quantò major fuiſſet earumdem varietas, quantò opulentior, & admirabilior apparatus: quem proindè deſcribere nobis non neglexiſſent accurati alias, & navi prodigialis Romanorum luxuriæ deſcriptores. Cum igitur nuſquam legamus hujuſmodi Scenarum mutationes, neceſſe omninò eſt fateri, illas minimè in uſu fuiſſe: adeoque ſemel inſtructis Scenis, in illis integras fabulas repręſentatas.

Sed rem hanc adhuc confirmare videntur Machinæ, quarum in Theatris frequentiſſimum uſum fuiſſe conſtat. Nimirum ante portas, quibus Scenæ facies diſtinguebatur, machinæ apponi conſueverant, poſtibus portarum affixæ, quas Græci περιάκτους, hoc eſt verſatiles appellabant, ut ſuperiùs innuimus. ut enim res aut tempus requirebat, circumagebantur, ac ſpectatorum oculis nuntios, peregrinos, cives peregrè revertentes ſiſtebant. Tertia alia ęrat Machi-

na

na, quam alii ἐξώστραν, alii ἐγκύκλημα nominabant: eratque ſedes ſublicis elata, ſtrata longuriis, ſuper quibus ſella, ubi loci ea recitabantur, quæ patrata fuiſſent ſecreto in ædibus. Quarta erat machina, quæ remedia accerſebat humanis majora. demiſſa namque Deos oſtendebat ex improviſo, aut Heroas per aerem ferebat, ubi opus fuiſſet. Atque hinc Pollux lib. 4. cap. 19. ponit θεολογεῖον, unde Dii ſuper ſcenam apparebant; κεραυνοσκοπεῖον, ex quo fulmina Jupiter jaculabatur; & βροντεῖον locum poſt Scenam, in quo utribus calculis confuſis, & per aera verſatis tonitru fiebat. Plurima de his, atque aliis machinis occurrunt apud iſtarum rerum ſcriptores, quibus utebantur veteres Poetæ ad ea repræſentanda, quæ aut extra Urbem, aut in Urbe gerebantur, in locis ſcilicet, quorum imagines Scena ipſa ſpectatorum oculis non ſubjiciebat. Non erat igitur, cur alias Scenæ mutationes adhiberent. Nam & temporibus noſtris, hiſce mutationibus utuntur Actores ad ea referenda, quæ aut in hortis, aut in ſylvis, aut in portu, aut in mari, aut in intimis penetralibus geruntur. mutatæ quippe Scenarum facies modò portum, modò mare, hortum alias, alias nemora, atque alia id genus referunt: quæ veteres ſine Scenæ mutatione, per Machinas ſupplebant.

Sed quænam eſt igitur, dicet hic aliquis, diviſio illa Scenæ in ductilem, atque verſatilem, cujus nobis meminit Servius? Equidem Machinas alias verſatiles, alias ductiles antiquitùs in uſu fuiſſe, paſſim lego. Scenam aliam verſatilem, aliam ductilem ſolus appellat Servius, non contemnendus hercle grammaticus; ſed id tamen nullo antiquioris auctoris citato teſtimonio. Reſtat igitur, illam appellatam ab Servio fuiſſe Scenam ductilem, atque verſatilem, quæ ductilibus, ac verſatilibus machinis uteretur. Sanè eruditiſſimus Turnebus, Adverſ. lib. 5. cap. 4. ad illud idem Virgilii teſtimonium ex 3. Georgicor. allatum, *Hic exiſtimo*, inquit, *ſignificari Scenam*, *quæ*

periaĉtos habet, ubi verſatiles ſunt Machinæ, auĉtoribus Vitruvio lib. 5. cap. 7. & Polluce lib. 4. cap. 19. quæ verſatæ, quæ extra Urbem, aut quæ in Urbe erant, oſtendebant. nam & dextra, & ſiniſtra erant. Tarquinius Gallucius de Tragædia ad calcem cap. 8. communem quidem Scenam ſtabilem fuiſſe docet, hoc eſt quæ neque verteretur, neque diduceretur in partes, ſed eandem ſemper oſtenderet ſpectatoribus ſpeciem: ſed ad oſtentationem tamen majorem, & luxum, varia eidem appingi additamenta conſuevisſe; nec materia tantum, ſed etiam forma diverſa fuisſe adornatam: Quemadmodum ergo Scena interdum aurea fuit, ut Petreii; interdum argentea, ut Antonii, & Murenæ; interdum marmorea, ut M. Scauri; interdum verſatilis ex ligno, & ſuſpenſa cardinibus, ut Curionis; ita interdum etiam fuiſſe ductilem, hoc eſt quæ hac, atque illac tabulis tractis interiorem picturæ ſpeciem denudaret; ut vult Servius ad illud Virgilii ex 3. Georg. citato.

Aliter, & magis ad rem præſentem fortaſſis, eadem Virgilii verba exponit Ludovicus de la Cerda, putans Maronianum illum locum de Romano Pegmate intelligendum eſſe. Pegma, machina quædam erat è ligno, cujus erat uſus frequentiſſimus, & in Theatris, & in Arenis. Eratque, ut optimè deſcribit Lipſius cap. 22. de Amphith. grandis quædam, & ingenioſa contabulatio, raris quibuſdam compacta tabulis, & ſublicis, quæ ſpontè ſtatim creſceret, ſtatim ſubſideret. Ita enim fabricata erat, ut conjuncta ſubitò diſcederent, disjuncta ſubitò conjungerentur; convertebatur etiam quamcumque in partem; neque id tantùm, ſed ſurſum etiam ſurgebat, deprimebatur deorſum. Hæc omnia Pegmatis munera exprimit nobis Seneca ep. 91. ubi legimus. *His licet annumeres Machinatores, qui Pegmata ex ſe ſurgentia excogitant, & tabulata in ſublime creſcentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiſcentibus quæ cohærebant, aut quæ diſtabant ſua ſponte cohærentibus: aut*

iis,

iis, quæ eminebant, paulatim in ſe reſidentibus. Hæc autem Machina duplex habuit nomen, ſubdit de la Cerda, Scenæ nimirum & Pegmatis.

Dicta eſt Scena, quod conſtructa in modum Tabernaculi. nam latiore ſignificatione, temporaria quæcumque domicilia ex frondibus, culmis, pellibus, tabuliſque, dicuntur Scenæ. Pegma verò dicta eſt origine græca ἀπὸ τοῦ πήγνυμι, quod eſt figo, compingo. Itaque gloſſæ priſcæ πῆγμα interpretantur Confixum: & Apulejus ad vim ipſam verbi alludens, confixilem Machinam appellavit.

Ex his igitur liquere poteſt, quænam eſſent Scenæ illæ verſatiles, ac ductiles, de quibus loquitur Servius. Non enim intelligendus eſt de Scena ipſa, quæ frons erat Theatri, (hæc enim ſecundum rationem fabularum ſtabilis erat) verum de Pegmatis hiſce, ſeu Scenis, quarum erat uſus in Theatris ad repentinos Deorum adventus, atque ad alia plura, quæ eſſent de novo in Fabula exhibenda. Hæ namque cum tractis hac illac tabulatis, dehiſcentibus quæ cohęrebant, alias atque alias ſpecies referrent, modò totæ converſæ aliam picturæ faciem oſtenderent, merito ductiles, atque verſatiles appellari potuerunt. Sed inſtabis fortaſſis adhuc: Non has ſolum Scenas, hoc eſt Pegmata, ſed Scenam ipſam principalem, & Theatri frontem verſatilem eſſe debuiſſe, nempe ut ſtatim poſt Tragica, Satyrica poſſent Dramata repręſentari ab Actoribus. Verum enim verò pluribus in dies dramatibus ad ſingulare certamen deſcendere ſolitos Athenis Actores, legimus; quorum etiam quartum Satyricum ſemper fuiſſe, teſtatur Laertius: ſed hujuſmodi Tetralogias atque certamina apud Romanos viguiſſe, legimus nuſquam. Virgilius autem, atque ex ipſo Servius, de Romanis loquebatur, dum Scenas alias verſiles fuiſſe dixit, aliaſque ductiles. Nil proinde mirum, ſi quæ ad ſolvendam hanc difficultatem ex Servio allatam faciunt, non convenirent, nec ſatisfacerent illis ſcenarum mu-

tationibus, quibus Græci in ſuis Tetralogiis uterentur. Verum ne quis ſuſpicari, aut dubitare queat, Græcos ſaltem noſtratibus ſcenarum mutationibus uſos fuiſſe, operæ pretium fuerit exponere, qua ratione Frontem ipſam Theatri, hoc eſt Scenam mutarent, cum ſtatim poſt Tragica, Satyrica Dramata eſſent edenda. Rem hanc autem nobis prorſus ob oculos ponit Daniel Barbarus in ſuis doctiſſimis commentariis ad cap. 7. lib. 5. Vitruvii. ibi namque hęc habet: *Valvæ mediæ, quæ medio cuneo è quinque ſcenæ attributis reſpondent, ab ornamentis & amplitudine, quam habebant, regiæ dicebantur. Utrimque aliæ portæ erant concharum modo, quas Nichios dicimus. Ita pro fronte Scenæ tres erant apertiones, ante quas in ſingulis machinæ erant collocatæ triangulares, axibus verſatiles: in ſingulis earum frontibus picturæ erant, ſecundum fabularum, quas agebant, opportunitatem. Nam in una Comica Scena pro comędiis, in altera Tragica pro Tragędiis, in tertia Satyrica pro Satyris deſignabatur.*

Hactenus Barbarus: ex quo jam intellectu facillimum eſt, qua ratione Veteres illi poſt Tragicam, Comicam ſtatim, aut Satyricam fabulam edere poſſent in eodem Theatro. Nam iis duntaxat verſis machinis, alia ſtatim atque alia Scenæ facies apparebat, Tragędiæ nempe, aut Comœdiæ, aut Satyris conveniens. Cæterum verſis ſemel hiſce machinis, atque Scena aut Tragica, aut Comica, aut Satyrica ſpectatorum oculis expoſita, Scena non amplius mutari conſueverat ad exitum uſque, & cataſtrophen illius fabulæ.

Ex his autem ſatis clarè demonſtratum arbitror, noſtratibus Scenarum mutationibus Veteres uſos minimè fuiſſe, licet in apparatu Scenico adornando quamcumque noſtrorum temporum magnificentiam longiſſimo intervallo ſuperarent.

Non deeſt autem & validiſſima ratio, propter quam fortaſſis hujuſmodi mutationibus uti detrectarunt.

Ar-

Artis namque Poeticæ peritiſſimi , atque intelligentiſſimi Actores facilè perſpicere potuerunt , hujuſmodi mutationes nulla ratione veriſimiles eſſe . quid ergo mirum ſi eaſdem neglexerunt , cum totius Poetici laboris ſcopus , & finis eſſe debeat veriſimilis repręſentatio ? Sanè quis adeò rudis hermas eſt , qui putare , aut imaginari poſſit , locum illum qui ſibi Regiam , verbi gratia , referebat , momento temporis in ſylvam , aut carcerem , aut pelagus fuiſſe converſum ; adeoque non Reges , aut aulicos Proceres agentes , & colloquentes , ſed vel naufragia , vel venationes , vel catenas , & compedes , aut ſupplicia , vel id genus alia exhibere ? Profectò quemadmodum navus Dramatum ſcriptor ſpectatorem ab uno ad aliud diſtans tempus transferet nunquam ; idque ſummæ inveriſimilitudinis ergo , quę numquam ſinet nos exiſtimare id reapſe ita contigiſſe : Ita ſi ſapit , imò verò ut ſapiat , nunquam ſpectatorem ἐν ἀκαρεῖ , momento ſcilicet temporis , ab uno ad aliud longè diſſitum atque diſtantem locum traducet . Quippe momento temporis ad loca diſtantiſſima deferri , vix , ac ne vix quidem Beatarum Mentium pernicitati conceditur . Adeoque quemadmodum Poeta Artis ſuæ non negligens ita fabulæ partes coaptabit , atque connectet , ut tota , integra , veriſimilis , atque admirabilis appareat illo tempore , quod ſpectatores tranſire veriſimiliter potuiſſe arbitrantur a principio ad finem uſque repræſentationis : Ita quoque repræſentationem illam terminis circumſcribet illius loci , cui intereſſe ſibi videntur immoti ſpectatores . Proinde ſi , quemadmodum Priſcis in more poſitum fuit , ita adornetur Scena , ut fronte Regias domos referat , a lateribus Hoſpitalia , aut Carcerem ; licebit herclè recluſis Regiæ , Hoſpitalium , aut Carceris valvis & foribus , quaſdam velut illarum interiores partes exhibere , atque ita variis rerum imaginibus atque picturis ſpectatorum oculos paſcere . Cæterum ubi ſemel Regiam fixerunt , ibidem ex improviſo aut ſyl-

vam, aut caſtra, aut aliud ſimile ſubjiciet nunquam: hoc enim nunquam veriſimile, adeoque nunquam ex arte futurum eſt. Jure igitur omnes ferè noſtri temporis Actores damnabimus, dicet hic aliquis. Hi namque hiſce mutationibus Scenarum in eadem fabula paſſim utuntur: qui tamen non reprehenſionem, ſed plauſum potius & admirationem maximam referunt. Ego vero, ſi in hac tantum re in leges veriſimilis delinquerent noſtrorum temporum Actores Scenici, non admodum grandem iiſdem dicam impingerem, nec in invidiam raperem. Magis doleo, quod in aliis pluribus, & quidem gravioribus adhuc enormiùs peccant. Sed in hac etiam re, quì excuſari poſſint, non video; niſi ut ſolent (temerè ne dicam, an liberè) fateantur, quod volentes, atque ſcientes peccant. Nam vel nulla ratione habita priſcorum exemplorum, quorum tamen ſumma ſemper fuit authoritas, dummodo quidquam iis ſaliat in dextra parte mamillæ, mutationes iſtas veriſimiles non eſſe facilè judicabunt. Et tamen, ut majori aliqua voluptate minùs attentum, atque eruditum ſpectatorum vulgus perfundant, ab Artis ſuæ, & veriſimilis legibus diſcedere tanti putant.

CAPUT IV.

Inquiritur prima Scenicorum Ludorum Origo.

SCenicorum Ludorum quatuor præcipuas fuiſſe formas, ſeu mavis ſpecies, Tragœdiam nimirum, Comœdiam, Satyram, & Mimum, Philologorum omnium eſt ſumma conſenſio. Porrò quandonam hi primum civitate Romana donati fuerint, atque apud Martium illum Populum in uſu eſ-

ſe

ſe cęperint, luculenter nobis tradit Livius, ut infra patebit. Major eaque difficilior controverſia eſt de prima iſtorum ludorum origine in univerſum, quam in præſentia diſquiſitiùs examinare animus eſt. Igitur cum Artes omnes perfectæ atque numeris omnibus abſolutæ, ab extemporalibus quibuſdam, & ſine arte conatibus exortæ ſint; quibus conatibus ipſa natura faces, & ſtimulos addidit, quæ idcircò πρῶτόν τι, καὶ ἀρχέτυπον γενέσεως στοιχεῖον ἐπὶ πάντων ὑφέστηκε, *primum* ſcilicet, *atque archetypum generationis principium rebus omnibus ſubeſt*, ut optimè advertit Longinus; ideo Ludorum hujuſmodi Scenicorum ars, quæ mirum in modum poſterioribus temporibus exculta eſt, ut videbimus, prima quidem ſua initia ab extemporalibus quibuſdam conatibus ſortita eſt, quæ dubio procul orta ſunt a natura. Nimirum tota Scenicorum ludorum celebritas in dies Deorum feſtos referenda eſt: adeoque primum, atque archetypum iſtorum ludorum initium in natura collocandum eſt; cujus ſtimulis, & inſtinctu feſtivæ illorum ſacrorum celebritates inſtitutę ſunt. Sanè nihil hominum naturę magis eſt conſentaneum, quam poſt labores quieti indulgere, atque otio negotia interpolare. *Cum enim laborem ferre ſempiternum datum non ſit*, inquit Naturę genius Ariſtoteles Ethic. lib. 10. *ceſſatione opus eſt*. Atque primo Rhetor. cap. 38. tex. 445. cum *jucundum illud eſſe* ſtatuiſſet, *quod ad id accedit*, *quod rebus eſt ex natura*; tex. 449. inter maximè jucunda, adeoque naturę maximè convenientia, otia, ceſſationes, relaxationes, ludos, atque quietes recenſet. Cui concinens romanæ fidicen lyrę carm. lib. 2. od. 16. omnes otium expoſcere tradit.

Otium divos rogat in patenti
Prenſus Ægæo, ſimul atra nubes
Condidit Lunam, neque certa fulgent
Sidera nautis.
Otium bello furioſa Thrace,
Otium Medi pharetra decori.

 In

In hoc autem otio nihil iiſdem hominibus prius, aut antiquius, eadem natura duce, & auſpice, quam Deo Opt. Max. quem bonorum omnium largitorem inſerta nobis à natura perſuaſio demonſtrat, gratias, & laudes offerre. Non latuit hoc veteres etiam illos Ethnicorum Sophos; inter quos Strabo lib. 10. κοινὸν μὲν, inquit, τοῦτο καὶ τῶν ἑλλήνων, καὶ τῶν βαρβάρων ἐστὶ, τὸ τὰς ἱεροποιίας μετὰ ἀνέσεως ἑορτασικῆς ποιεῖσθαι. Scilicet *commune hoc & græcis, & barbaris, rerum ſacrarum curam cum feſtiva quadam intermiſſione celebrare*. Quod ſi hęc igitur dierum feſtorum celebratio communis eſt & gręcis, & barbaris, omnibus ſcilicet gentibus (genus enim humanum univerſum in græcos & barbaros, a Gręcis pręſertim, diſpeſci conſueviſſe, nemo non neſcit) quis verebitur hanc dierum feſtorum celebritatem fateri naturalem, hoc eſt à natura hominibus ipſis inſertam? *Omnium enim conſenſio naturę vox eſt*, inquit Cicero quæſt. Tuſcul. 1. ſed & citatus Strabo id ipſum advertit. Subdit enim: καὶ τοῦθ' ἡ φύσις ὑπαγορεύει: Scilicet *atque hoc ita dictat natura*. Natura nempe hoc docet, & dictat, labores otio, atque quiete interpolare, illamque ἀπὸ τῶν ἔργων ἐκεχειρίαν, *ab operibus ceſſationem*, in Deorum laudes impendere, atque aut pro acceptis beneficiis χαριστικὰ, aut pro impetranda venia ἱλαστικὰ ſacrificia celebrare.

Et hactenus quidem benè, intercedit ad hunc locum Caſaubonus de Satyr. Poeſ. lib. 1. cap. 1. *hactenus quidem benè prudentiſſimus Strabo. Sed virum*, ſubdit, πολυμαθέστατον *fugit, quod erat præcipuum, & momenti maximi. Hic enim tantus omnium gentium conſenſus non ſolum ab inſtituto quodam communis naturæ eſt profectus; verum etiam a Dei ipſius, qui naturæ author eſt, inſtitutione, ac juſſione. Dierum enim diſtinctio in* ἐργασίμους, καὶ ἑορτασίμους, *feſtos ſcilicet, atque profeſtos, non hominum eſt inventum, ſed illius, qui & hominem, & omne hoc ſolus eſſe juſſit, ac jubendo fecit*.

Verum enim vero cum ante pręſcriptos in lege Moſaica

ſaica dies feſtos, & profeſtos, cæca Ethnicorum ſuperſtitio cœlo jam & divinitate donaſſet Jovem, Apollinem, Martem, Junonem, Minervam, Venerem, ac reliquum illum Deorum gregem; dubio procul id ita dictante natura, & hos ſacrificiis coluit, & feſtas in eorum laudem & honorem dierum celebritates inſtituit. Eaque propter, etiam ſi in libris Moſaicis hanc feſtorum, ac profeſtorum Dierum inſtitutionem perlegiſſet Strabo, confirmare quidem potuiſſet, feſtas celebrationes juſſu divino Hebræis fuiſſe pręſcriptas, ut eorumdem libri referebant; ſed non tamen ab illa divina juſſione affirmare poterat apud reliquum humanum genus fuiſſe exortas: Tum quia leges illæ Hebræis pręſcriptę, reliquo humano generi erant ignotæ; ſed potiſſimum quia feſtas illas celebritates multo antiquiores præſcriptis in lege Moſaica ritibus ac ceremoniis noverat.

Illud adde: ſive Strabo, ſive alius quilibet Moſaicos attentiùs libros perlegiſſet, atque iis tantum ſtare voluiſſet, etiam ante inſtitutos à Deo feſtos illos dies, atque profeſtos, ſacrificia in verum Deum viguiſſe, animadvertiſſet. Namque Geneſ. 4. Caini, & Abelis filiorum Adami ſacrificia legimus; illud quidem de frugibus, iſtud verò de animalibus terrę oblatum. Ad quæ quidem ſacrificia nullo, quod conſtet, pręvio divino juſſu adducti ſunt, ſed fortaſſis exemplo dumtaxat Parentum, Adami nimirum & Evę, qui naturę dictamen, ac perſuaſionem ſecuti, Deum Opt. Max. non intimo tantum cordis affectu, ſed externis etiam illis oblationibus colendum, atque propitiandum inſtituerunt. Sapuit igitur etiam in hoc, eruditiſſime Caſaubone, ſapuit πολυμαθέστατος Strabo, qui dierum feſtorum celebritatem, Divinis in lege Moſaica pręceptionibus antiquiorem, hominibus potius ex inſtinctu naturę, atque rectę rationis operantibus maluit acceptam referre. Utque nihil omittam; Si Deos potius illorum authores adſtruere voluiſſet, ut erat ethnicę ſuperſtitionis pice infectus, Platonem potius

tius ſequi debuerat, qui id apertiſſimè ſub ipſum fermè initium ſecundi de legibus aſſerit. ait enim: θεοὶ δὲ οἰκτείραντες τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπίπονον πεφυκὸς γένος, ἀναπαύλας τε αὐτοῖς τῶν πόνων ἐτάξαντο, τὰς τῶν ἑορτῶν ἀμοιβὰς τοῖς θεοῖς, καὶ Μούσας, Ἀπόλλωνά τε μουσηγέτην, καὶ Διόνυσον ξυνεορταστὰς ἔδοσαν. hoc eſt, *Dii genus humanum ad labores, & miſerias natum miſerati laborum intermiſſiones, ac relaxationes conſtituerunt, dierum*, videlicet feſtorum celebritates *in honorem Deorum, & Muſas, & Apollinem Muſagetem, & Liberum Patrem quaſi feſtivitatem præſides ſtatuerunt.*

Quibus ex verbis deducitur; dies igitur illos feſtos inſtitutos fuiſſe, & propter Sacrorum curam, ſcilicet ad colendos Deos, iiſdemque pro acceptis beneficiis gratias agendas; Sed etiam propter remiſſionem, atque a laboribus ceſſationem: quod utrumque quam ſit conveniens, atque humanę naturę conſentaneum, nemo non videt. En quam clarè utrumque iſtum finem complectatur Ariſtoteles Nicomach. 8. cap. 11. dum inquit: *Quando cives unà ſacra conficiunt, atque ad ea celebranda unà conveniunt, & congregantur, & honores Diis immortalibus tribuunt, & ſibi requiem cum voluptate conjunctam*. De tempore autem, quo feſtę iſtę celebritates primò fuerunt inſtitutę, non una eſt Authorum ſententia. Ariſtoteles loco mox citato, poſt collectas fruges, atque frumenta in horreis congeſta, ſacrificiis homines cum ſumma hilaritate operam dediſſe, author eſt. ait enim: αἱ γὰρ ἀρχαῖαι θυσίαι, καὶ σύνοδοι φαίνονται γενέσθαι μετὰ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς, οἷον ἀπαρχαί. μάλιστα γὰρ καὶ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. Scilicet. *Veriſimile enim eſt, priſca ſacrificia, cætuſque & conventus, qui ſacrificiorum cauſa habebantur, collectis jam frugibus, ut primitias quaſdam fuiſſe inſtituta. his enim temporibus maximè ab opere ceſſabant*. Adhęret Maximus Tyrius ſerm. 21. ubi: Ἀθηναίοις δὲ ἡ μὲν παλαιὰ μοῦσα, χοροὶ παίδων οὖσα, καὶ ἀνδρῶν, γῆς ἐργάται κατὰ δήμους συνιστάμενοι, ἄρτι ἀμήτου καὶ ἀρότου κεκονιμένοι ᾄσματα ᾄδοντες αὐτοσχέδια. hoc eſt. *Vetus athenien-*

nienſis Muſa nihil aliud erat , quam chori puerorum , atque agricolæ tributim diviſi , & adhuc a meſſe & ſemente ſordidi , cantica quædam canentes ſubita , & extemporanea . Concinit & Horatius ep. ad Aug. dum ait .

Agricolæ priſci, fortes , parvoque beati
Condita poſt frumenta , levantes tempore feſto
Corpus , & ipſum animum ſpe finis dura ferentem
Cum ſociis operum , & pueris , & Conjuge fida
Tellurem porco , Sylvanum lacte piabant ,
Floribus , & vino Genium , memorem brevis ævi .

Alii verò non Æſtatem , qua fruges , & frumenta conduntur , ſed Autumnum potiùs , atque tempus vindemiæ hilaritatibus hiſce , feſtiſque , atque Scenicis Ludis initium dediſſe , authores ſunt . Omnium proinde primum Bacchum , ſeu Liberum Patrem ſacrificiis fuiſſe cultum , autumant , cui & Scenici Ludi conſecrati fuerint , qui idcirco διονυσιακοὶ ἀγῶνες , Dionyſiaca certamina nuncupati ſunt: quemadmodum & eorum authores διονυσιακοὶ τεχνῖται , Dionyſiaci artifices ſunt appellati . Quin imò τρυγῳδία primum dicta eſt Muſica illa in varias formas , ſeu ſpecies diviſa , vel quod κατ' αὐτὸν τὸν τῆς τρύγης καιρὸν , ſub ipſum ſcilicet tempus vindemiæ fuiſſet inventa , vel quod τρύγος , hircus nempe , eſſet canentium victorum præmium . Audiamus Euſtathium , qui in ſuis ad Homerum eruditiſſimis commentariis ad Odyſſ. ξ hæc refert ex Pauſania . ἰστέον δὲ , ὅτι τὸ πρῶτον οἱ παλαιοὶ , ὡς ἱστορεῖ παυσανίας , τιμῶντες τὴν εὕρεσιν τοῦ οἴνου , ᾄδειν ἐφεῦρον , καὶ τοὺς ἑαυτῶν κωμήτας κακολογεῖν , ὅθεν εὑρέθη καὶ τὸ κωμῳδεῖν . καὶ τὴν λυμαινομένην τοῖς ἀμπέλοις αἶγα ἆθλον τῆς ᾠδῆς ἐκάλεσαν , διὰ τὸ ἐπὶ τράγῳ ᾠδήν . hoc eſt , *Sciendum vero , Veteres primo , ut Pauſanias refert , magni facientes inventionem vini , reperiſſe etiam cantum , & morem ejuſdem pagi incolis conviciandi . Et capram vitibus nocentem præmium cantus ſtatuerunt , ac eos qui certarunt ,* Tragœdos *dixerunt , quia* τράγος , hoc eſt hircus , *eſſet* ᾠδῆς , nempe cantus , *præmium .*

Sed

Sed clarius adhuc Atheneus lib. 2. cap. 3. ἀπὸ μέθης inquit, καὶ ἡ τῆς κωμῳδίας, καὶ ἡ τῆς τραγῳδίας εὕρεσις ἐν ἰκαρίῳ τῆς ἀττικῆς εὑρέθη, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς τρύγης καιρὸν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ τρυγῳδία τὸ πρῶτον ἐκλήθη καὶ ἡ τραγῳδία, καὶ ἡ κωμῳδία. Scilicet, *ab ebrietate & Comœdia, & Tragœdia inventa eſt in Icario Atticæ monte, & ſub ipſum vindemiarum tempus, exindeque* τρυγῳδία, Tragœdia *primum, atque* Comędia *appellata eſt*. Ego verò quemadmodum non inficias iverim Stagyritæ, poſt collectas fruges, atque frumenta in horreis condita, homines tum vel maximè otiantes, ſacrificiis ac feſtis diebus operam navaſſe (namque & Feſti dies exinde nonnullis videntur appellati, quaſi feſſi, eo nimirum quia homines feſſi, atque defatigati reliquorum dierum laboribus, iis refici ſolerent, ac recreari) ita libens Athenæo ſubſcribo, ſub ipſum vindemiæ tempus, atque Dionyſiacis feſtivitatibus, & Tragœdiam, & Comœdiam, & reliquos Scenicos Ludos ortum habuiſſe. Hoc autem fuſius capite ſequenti oſtendam.

CAPUT V.

Oſtenditur, qua ratione Scenici Ludi in Dionyſiacis Sacris primùm fuerint exorti.

OTio, & quiete labores atque negotia interpolare, inque illa quiete, & otio, Deorum recolendo beneficia, & illis honorem, ac gratias, & ſibi hilaritatem quærere, humanæ naturæ maximè conſentaneum, in ſuperiori capite ſtabilivimus. His ſi rationes illas addideris, & cauſas, quas Poeſi in univerſum aſſignat Ariſtoteles, imitationis ſcilicet naturale ſtudium; atque aliam non minus inſi-

inſitam à natura proclivitatem ad armoniam & cantum, adeoque etiam ad loquendum metricè; jam facilè erit intelligere, qua ratione in ſacris potiſſimum Dionyſiacis Scenici Ludi fuerint exorti.

Hac autem in re illud advertendum eſt, Veterum Sacrificia in genere nihil aliud extitiſſe, niſi publica quædam convivia Diis atque hominibus apparata, ad mutuam eorumdem communionem, atque conſuetudinem ſignificandam. Atque hinc nullum fermè fuit ſacrificium publicum, quod non cum epulo, aut convivio fuerit conjunctum. Primo namque Deus ipſe Opt. Max. ut eruditè advertit Stucchius antiquit. conviv. lib. 1. cap. 33. p. m. 116. *ad ſuam cum Hebręo populo familiaritatem, atque arctiſſimam conſuetudinem teſtificandam, ſibi ab illo carnes, ſanguinem, fruges in altari, atque menſa offerri voluit: non quod his indigeret, ſed ut oſtenderet &c.* Atque hinc ex iis, quæ offerebantur, renes, reticulum hepatis, agnæ cauda, atque omnis adeps coram Domino comburebatur, ſanguis circa altare fundebatur: reliquæ verò partes aliæ quidem cedebant Sacerdotibus, aliæ verò ad ipſos offerentes redibant, quibus illo ipſo die ſumma cum hilaritate veſcebantur: utque illas omnes abſumere poſſent (præceptum enim id erat) amicos etiam & vicinos invitare conſueverant; quin imò & pauperes, & peregrinos, & viduas, & pupillos; ut conſtat ex Deuter. 14. & 16. & Levit. 7.

Hunc Veteris Teſtamenti morem imitari placuit etiam Eccleſię primitivæ, quæ proinde cum Cœna Domini convivia & ipſa conjunxit, quæ ἀγάπαι, hoc eſt Charitates dictæ ſunt, eo quod Chriſtianæ charitatis eſſent ſymbolum, & argumentum.

Ad hæc autem convivia ditiores conferebant panes, vinum, pecunias, atque alia neceſſaria, & in illis divites cum pauperibus promiſcuè diſcumbebant: Si qui verò adeſſe non poſſent, iiſdem panes, tamquam eleemoſynę, mittebantur. Rem hanc nobis

expo-

exponit Stucchius ſupracitatus ex Zonara in Can. 74. Concilii Laodiceni, cujus hæc ſunt verba: *Antiquus mos erat, poſt communionem divinorum myſteriorum, συσσίτια, & συμπόσια, hoc eſt coepulationes, & compotationes fieri, divitibus epulas ſuppeditantibus, & præterea pauperiores invitantibus.*

Sed non alia magis ſacrificia epulis, ſympoſiis, atque compotationibus fuere ſolemnia, ut Ethnicorum. Quemadmodum neque alia majori cum hilaritate, quin imò protervia etiam, atque licentia fuerunt celebrata. Nam Ethnici præter epulas, Ludos etiam ſacrificiis addiderunt, quì lege divina Judæis fuerunt prohibiti: adeoque Macrobius lib. I. Saturnal. cap. 16. *Sacra celebritas eſt*, inquit, *vel cum Sacrificia Diis offeruntur, vel cum dies divinis epulationibus celebrantur, vel cum Ludi in honorem aguntur Deorum.*

Et antiquioribus quidem illis, atque ſimplicioribus temporibus hæc omnia κοσμίως καὶ εὐτάκτως, compoſitè nempe & moderatè fiebant. Cum enim præſentes illis epulis, ac Ludis Deos arbitrarentur, nefas putabant quidquam admittere, quod non eorumdem aures, & oculi ferre poſſent. En quam diſertè id nobis teſtetur Athenæus lib. 8. cap. 16. p. m. 363. Οἱ δ' ἀρχαῖοι, inquit, καὶ τοὺς θεοὺς ἀνθρωποειδεῖς ὑποστησάμενοι, καὶ τὰ περὶ τὰς ἑορτὰς διέταξαν. ὁρῶντες γὰρ, ὡς τῆς μὲν ἐπὶ τὰς ἀπολαύσεις ὁρμῆς οὐχ' οἷόν τε τοὺς ἀνθρώπους ἀποστῆσαι, χρήσιμον δὲ καὶ συμφέρον τοῖς τοιούτοις εὐτάκτως, καὶ κοσμίως ἐθίζειν χρῆσθαι, χρόνον ἀφορίσαντες, καὶ τοῖς θεοῖς προθύσαντες οὕτω μεθῆκαν αὐτοὺς εἰς ἄνεσιν, ἵν' ἕκαστος ἡγούμενος ἥκειν τοὺς θεοὺς ἐπὶ τὰς ἀπαρχὰς, καὶ τὰς σπονδὰς, μετ' αἰδοῦς τὴν συνουσίαν ποιῆται. Et paulo poſt: ὑπολαμβάνοντες οὖν τοὺς θεοὺς πλησίον αὐτῶν εἶναι, τὰς ἑορτὰς κοσμίως, καὶ σωφρόνως διῆγον. ὅθεν οὔτε κατακλίνεσθαι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔθος, ἀλλὰ δαινυνθ' ἑζόμενοι οὐδ' εἰς μέθην πίνειν.

Ἀλλ' ἐπεὶ ἔσπεισαν, ἔπιόν θ' ὅσον ἤθελε θυμὸς,
ἔβαν οἶκόν δε ἕκαστος.

Sed illam tamen veterum moderationem poſteros neglexiſſe, inque contrariam licentiam, incontinentiam,

tiam, & ebrietatem abjiſſe, teſtis eſt idem Atheneus, qui ſtatim ſubdit: *At noſtro ſæculo, qui ſacrificare ſe Diis fingunt, convocatis ad ſacra ſua epularia maximè neceſſariis, & amicis, ubi nempe ſe vino ingurgitaverint, liberis ſuis malè imprecantur, conviciantur uxoribus, objurgant domeſticos, ſervis interminantur, tantum non Homeri hæc dicentes:*

Νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον, ἵνα ξυνάγωμεν Ἄρηα. Atque hic abuſus adeò percrebuerat, ut turpis, & inhoneſta aliàs ebrietas, in his tamen epularibus ſacris, utpote jam familiaris, toleranda quoque videretur. Hoc etiam idem teſtatur Athenæus perpetuus in hac re Magiſter, qui lib. 2. cap. 3. hæc ex Seleuco refert: *Seleucus memoriæ prodidit, non eſſe vetuſti moris, aut vinum, aut alias delicias quaſque largiùs apponere, Deorum cauſa niſi fieret; ideoque vocatas* θοίνας, θαλίας, μέθας: θοίνας *quidem, quod fas eſſet* διὰ τοὺς θεοὺς, *id eſt ob Deorum Sacra, vino indulgere:* θαλίας *verò, quod ob reverentiam Deorum* ἠυλίζοντο, καὶ συνήεσαν, *id eſt coibant, & excubabant: id quod Homerus vocat* δαῖτα θάλειαν, *convivium abundans rebus omnibus, & tamquam floridum: Denique* μέθας, *quod* μετὰ τὸ θύειν, *hoc eſt peractis ſacrificiis, biberent.* Ad quem morem reſpexit etiam Tibullus lib. 2. eleg. p. m. 307. dum canit:

Nunc mihi fumoſum veteris proferte Falernum
Conſulis, & Chio ſolvite vincla cado.
Vina diem celebrent. non feſta luce madere
Eſt rubor, errantes & malè ferre pedes.

Neque verò ebrietas ſolum, ſed jurgia quoque, & injuriȩ in his ſacris primum auditæ ſunt. Credamus id quoque Athenæo, qui lib. 1. ἀτιμοθαλία, inquit, hoc eſt *impietas dicta eſt*, ὅτι ἐν ταῖς θαλείαις τὰ πρῶτα ἐξημάρτανον οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀλλήλους. hoc eſt, quod *in ſplendidis illis Deorum feſtivitatibus, atque epulis, primo homines cȩperunt mutuis ſe invicem injuriis afficere.*

Quod ſi paulatim peſſimi iſti mores in omnibus illis

illis ſacris Ethnicorum irrepſerunt, ut in iis homines & intemperantiores redderentur, & magis magiſque cum licentię, tum jurgiis ac injuriis indulgentiores; fingere facilè ſibi quiſque poteſt, quanta licentia, atque intemperantia ſacra Libero Patri dicata celebrarentur. Hunc enim Deum ſive vini inventorem crederent, ſive vitis tantum demonſtratorem, ut mavult Tertullianus in Apol. cap. 11. & Lactantius lib. 2. de orig. error. cap. 10. totius hilaritatis largitorem arbitrabantur. Sanè non aliàs magis vino indulgere, grandioribus certare poculis, atque largiùs ſe ſe invitare poterant, quam cum illius Dei Sacris operam darent; quem vinoſum, ebrium, ac temulentum prædicabant; cujuſque comites non alio magis, quam vini furore, & œſtro percitos bacchantes fingebant. Audiamus Athenæum, qui lib. 11. p. m. 464. ita ex Philochoro Dionyſiacos iſtos ludos, atque certamina deſcribit. *Athenienſes*, inquit, *ludis ac certaminibus Bacchi, primum cum jentaſſent, & bibiſſent, ad ſpectacula ſe conferebant, coroniſque redimiti ſpectabant. Toto verò tempore, quo agebantur ludi, vinum ipſis miſcebatur, & afferebantur bellaria: choris Scenam ingredientibus ad potum vinum affundebatur, merumque à ſcena diſcedentibus, poſteaquam certaſſent*: pauciſque adjectis, *cum*, ſubdit, *ſic bibiſſent, læti ac hilares Bacchum verſibus canebant, nunc Floridum invocantes, nunc Dythirambum, nunc Bacchantem fumoſumque Bromium*. In quem eundem ſenſum & lib. 8. cap. 16. p. m. 363. Τὰς εὐωχίας, inquit, ἐκάλουν οὐκ ἀπὸ τῆς ὀχῆς. ἥ ἐστι τροφὴ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κατὰ ταῦτα δεῖν εὖ ἔχειν, εἰς ἃς δὴ συνιόντες οἱ τὸ θεῖον τιμῶντες, καὶ εἰς εὐφροσύνην, καὶ ἄνεσιν αὐτῶν μεθιέντες, τὸ μὲν ποτὸν μέθυ, τὸν δὲ τοῦτο δωρησάμενον θεὸν Μεθυμναῖον, καὶ Λυαῖον, καὶ Εὔιον, καὶ Ἰήϊον προσηγόρευον. Liquet autem, quanta, & qualis eſſe deberet illa compotatio, quæ appellabatur μέθυ, cum hæc vinolentiam, temulentiam, & ebrietatem ſignificet, & cujus veluti datorem potiſſimum colebant Bacchum, illum μεθυδότην, καὶ μεθυμναῖον appellantes.

Igi-

Igitur in his Liberi Patris feſtivitatibus, atque Dionyſiacis agonibus ubi ſe vino ingurgitaſſent, hoc eſt toto jam pectore Deum hauſiſſent, riſus ciendi gratia, alius alium dicteriis provocare, Scommatis laceſſere, atque propria cum corporis, tum etiam animi vitia ſibi mutuo objectare cęperunt; excuſante dicteriorum acerbitatem, ac velut hebetante aciem conviciorum epularum licentia, atque temulentia. Ecquis enim vino calentibus τὸ πρέπον commendare, aut præ temulentia jam propè de mentis ſanitate dejectos in officio continere poterat? Cæterum cum hujuſmodi ſcommata, atque dicteria maximam auditoribus parerent voluptatem, ex iis tam levibus principiis paulatim incendi ſtudia, atque exacui magis, & expoliri cęperunt. Nam licet primitùs nulla eſſet ars, ad cujus præcepta ſe ſe componerent; nihilo tamen minus, majori aliquo ſtudio, atque diligentiori præmeditatione ad illa ſe convivia, atque ſcommata præparare cęperunt, laudem ingenii aucupantes, metienteſque ex riſu, & plauſu, quem ab auditoribus extorſiſſent; adeoque cum inter epulandum, tum poſt epulas in ludis, ac certaminibus, ſalibus iſtis, & ſcommatis, veluti papavere, & Seſamo omnia farcientes, atque ridiculas geſticulationes, ſaltuſque quoſdam inconditos adhibentes, paulatim & Satyris, & Tragędiæ, atque Comędiæ, Mimiſque initium dedere. Illi namque ſaltus atque dicteria numeris alligata, hoc eſt cum rhythmo, metro, & armonia edita Choros primum, mox Tragędiam, atque Comędiam pepererunt. Ex iis quippe extemporaneis ſcommatis, ac ſine arte conatibus, & ſaltibus, optimè advertit Maximus Tyrius ſerm. 21. p. m. 205. μετέπεσεν ἡ ψυχὴ ἐπὶ τέχνην ἀκορέστου χάριτος ἐν σκηνῇ καὶ θεάτροις. *Deflexit* ſcilicet *animus ad Scenicam paulatim, & theatralem artem, quæ voluptatem prorſus habet inſatiabilem*. Liquet igitur ex hactenus enucleatis, in Sacris potiſſimum Liberi Patris, atque ejuſdem feſtis, & Enaſcoliis Ludos Sceni-

nicos, atque in univerſum totam muſicam Theatralem originem ſuam habuiſſe. Quam etiam ob cauſam, ut ſuperiùs tetigimus, jure merito eidem Baccho fuit ſacra, in tantum ut Hiſtriones Scenici Διονυσιακοὶ Τεχνῖται, Dionyſiaci Artifices, ipſaque ſcenica certamina, Διονυσιακοὶ ἀγῶνες fuerint appellata. Qui tamen primò, qui poſterius ex his Scenicis ludis inſtituti ſint, non ita facilè decerni, aut ſtatui poteſt. Namque Tragędiam longe antiquiorem fuiſſe Comędia, pluribus rationibus demonſtrare nititur Ariſtoteles, aureo ſuo de Poetica libello. Cujus tamen authoritate minimè fractus Iſaacus Caſaubonus lib. de Satyr. Poeſ. cap. 1. Satyricam Poeſim vetuſtate cum Tragędia certare, atque ejuſdem potius parentem, & altricem videri, pluribus evincere conatur. Nos de Mimis potiſſimum, ac Pantomimis acturi, horum potiſſimum originem primam ex ruderibus antiquitatis eruere, ac demonſtrare debemus. Sit igitur

CAPUT VI.

Quid ſit Mimus, & quænam Mimorum Origo, & Antiquitas.

MImus nomen commune eſt, quod & Poemati, & Poetę, & Dramati, & ejuſdem Authori promiſcuè tribuitur. *Ut enim* πλάνος, inquit Voſſius lib. 2. de Poet. c. 29. §. 3. *tum errorem, tum erronem notat: ut* μῶμος *tum irriſionem, tum irriſorem*; ſic μίμος & fabulam denotat, & Hiſtrionem. Sed pro fabula tamen acceptus Mimus definitur ab Diomede lib. 3. cap. 4. de Poem. Dram. generibus p. m. 487. *Mimus eſt ſermonis cujuslibet, motuſque ſine reverentia, vel factorum & turpium cum laſcivia imitatio.*

ratio. A Grȩcis ita definitur: *μῖμός ἐστι μίμησις βίου, τά τε συγκεχωρημένα, καὶ ἀσυγχώρητα περιέχων.* hoc eſt *imitatio vitæ conceſſa, atque inconceſſa complectens*. Dictus autem eſt Mimus *παρὰ τοῦ μιμεῖσθαι*, ab imitando: non quaſi ſolus imitetur, cum & alia poemata idem faciant; ſed quia veluti privilegio quodam, quod fuit commune, poſſedit. *Tantum potuit*, inquit Jul. Ceſ. Scaliger lib. I. de Poet. cap. 10. *tantum potuit aperta, & expreſſior actio, ut generis nomen, quod eſſet Poeſeos univerſȩ, ipſi ſoli ſibi vindicarent.* Qua ratione & mortalis pro homine tantum, & *ποιμὴν* pro opilione, & *ποιητὴς* pro Poeta, & Factor apud Latinos pro olei tantum effectore accipiuntur; licet nomina illa ſe ipſis generalia, aliis etiam pluribus apponi apta nata eſſent. Sed quemadmodum Mimi per excellentiam quandam communem reliquis Poematis imitationem ſibi vindicarunt; ita magis etiam propria illorum viſa eſt laſcivia, atque petulans quædam obſcȩnitas, qua Comȩdiam ipſam, laſciviuſculam licet haud rarò, atque turpiculam, longè ſuperabant.

Equidem non me latet, fuiſſe etiam quoſdam Mimos honeſtiores, *ἠθολόγους* idcirco à Græcis appellatos; non quia de virtute morali, aut ethica agerent, ſed quod mores hominum, dictaque eorumdem & facta ita imitarentur, ut actionem ſuam gravibus ſententiis condirent, atque honeſtis etiam præceptis reſpergerent. Atque hac gravitate, & honeſtate refertos fuiſſe Sophronis Mimos, teſtatur Ulpianus ad 2. Demoſthenis Olynth. pag. m. 36. ubi ait: *Οἱ μίμοι Σώφρονος ποιητοῦ σπουδαῖοι εἰσὶ, ἄλλοι δὲ μίμοι γελοίων.* hoc eſt: *Mimi Sophronis graves, & honeſti, alii verò Mimi ridiculorum.* Atque idcircò Mimos in *παίγνια*, καὶ *ὑποθέσεις* diviſit Plutarcus Sympoſ. l. 7. probl. 8. ubi *μίμοι τινές εἰσιν*, inquit, *ὧν τοὺς μὲν ὑποθέσεις, τοὺς δὲ παίγνια καλοῦσιν.* Erant autem *ὑποθέσεις* Mimi quidam longiores, & honeſtiores, atque ad Comœdiæ ſpeciem propiùs accedentes: quemadmodum *παίγνια* breviores quidem erant, ſed *πολλῆς* tamen *γέμοντα βωμο-*

λογίας, καὶ σπερμολογίας, plurima ſcilicet ſcurrilitate, atque verborum inanitate abundantes. Sed ut plurimum tamen Mimi turpes erant, laſcivi, & obſcæni: adeoque hanc potiſſimum obſcænitatem, & laſciviam in definitione expreſſit Diomedes, tanquam germanum Mimorum χαρακτῆρα: atque concinit Ovidius, qui paſſim turpes, & obſcęnos Mimos appellat; ut 2. Triſtium:

Scribere ſi fas eſt imitantes turpia Mimos: &
Quid ſi ſcripſiſſem Mimos obſcæna jocantes?

Ex his igitur colligamus, Mimos, poemata quędam fuiſſe, quæ mores hominum, dictaque eorumdem, & facta turpia, ac laſciva turpiter, atque laſcivè repræſentarent.

Mimi autem hujuſmodi è Comœdia exorti ſunt, cujus erant antiquitùs partes. Nimirùm cum inter actus Comœdiæ apponi ſolerent, ex ea extracti, atque diviſi, ac veluti in libertatem aſſerti, genus quoddam Poematis ſe ſolis conſtituerunt. Rem nobis ex Svetonii fragmento refert Diomedes, loco mox citato; ubi hæc quoque legimus: *Primis temporibus, omnia quæ in Scena verſabantur, in Comędia agebantur. Nam Pantomimus, & Pytaules, & Choraules in Comœdia canebant. Sed quia non poterant omnia ſimul apud omnes artifices pariter excellere, ſi qui erant inter auctores Comędiarum pro facultate, & arte potiores, principatum ſibi artificii vindicabant. Sic factum eſt, ut nolentibus cedere Mimis in artificio ſuo cæteris, ſeparatio fieret reliquorum. Nam dum potiores inferioribus, qui in omni magiſterio erant, ſervire dedignabantur, ſe ipſos à Comędia ſeparaverunt: ac ſic factum eſt, ut exemplo ſemel ſumpto, unuſquiſque artis ſuæ rem exequi cęperit, neque in Comędiam venire.* Igitur ex Comędię veluti ſervitute aſſerti Mimi, genus quoddam Poematis ſe ſolis conſtituerunt; atque poſt Tragędiam, Comędiam, Satyros, quarta Dramaticę Poeſeos forma eſſe cęperunt. Quę licet fabulę conſtitutionem, ac ne-

nexum, & ſolutionem non haberet, πλοκὴν tamen habebat δραματικὴν, καὶ πολυπρόσωπον, implexionem ſcilicet dramaticam, atque multis conſtantem perſonis, ut affirmat Plutar. lib. quo terreſtria, & aquatilia animalia comparat.

Mimorum inventorem Philiſtionem fuiſſe, tradit Caſſiodorus variarum lib. 4. ep. 51. his verbis: *Mimus etiam, qui nunc tantummodo deriſioni habetur, tanta Philiſtionis cautela repertus eſt, ut ejus actus poneretur in litteris: quatenus Mundum curis edacibus æſtuantem lætiſſimis ſententiis temperaret*. Sed allucinatus tamen hac ſuper re fuit Magnus ille Theodorici Inſtitutor. multò namque antiquior Philiſtione fuit Sophron. Ille namque temporibus Auguſti, anno octavo à Chriſto nato floruit. *Hoc enim tempore*, inquit Euſebius in Chronico p. m. 70. *Philiſtion Mimographus natione magneſianus Romæ clarus habetur*. Aſt Sophron, ſi Suidę fides eſt, Syracuſanus Agathoclis & Damaſyllidis filius, temporibus Xerxis, & Euripidis viguit: atque adeo ſcitè Mimos compoſuit, ut illos in deliciis haberet Plato ille Philoſophorum Anteſignanus, nocturnaque atque diurna manu volutaret, iiſdemque etiam indormiſceret.

Sed quantumvis famam & venuſtatem in Mimis componendis Sophron adeptus fuerit, ęgrè tamen inducor, ut primum eorundem auctorem exiſtimem. Cum enim genus illud Poematis laſcivum eſſet, ac petulans, totumque ad riſum extorquendum compoſitum, illos eoſdem videtur primos authores, atque inventores habuiſſe, qui & ridicula excoluerunt. Porrò Atheneus lib. 14. cap. 1. p. m. 614. ex Anaxandridis cujuſdam ſententia in γεροντομανίᾳ, ridiculorum inventores fuiſſe Rhadamantum & Palamedem, ſcribit: quo ad artem intellige ridicula dicendi, vel agendi, ut optimè advertit Voſſius, lib. 2. Poet. cap. 23. p. m. 160. Quis enim definire poterit, quando primum quid ridicule factum, aut di-

dictum ſit? hoc quippe cum hominibus ipſis eſt ceptum.

Quamquam & hoc ipſum difficultatem non levem præ ſe ferre videtur, qui unquam ex arte riſus excitari potuerit: aut quæ tandem inſtitui ars hujuſmodi ridicula dicendi, aut agendi. Cum enim riſus oriatur à turpitudine citra dolorem cum admiratione, ut innuit Ariſtoteles particula 29. Poet. à natura potius provenire videtur, non autem ab arte. Atque idcirco Cæſar apud Ciceronem lib. 2. de Orat. exiſtimat, à natura potiſſimum atque ingenio urbanitatem, hanc ſcilicet ridiculorum effectricem, proficiſci; nullo autem modo doctrina tradi poſſe.

Et ſanè de ridiculis privatim, ſive ut inquiunt Scholæ, ἐν μέρει in particulari nulla ars tradi poteſt. Ut enim optimè advertit Madius ad Ariſtotelis Poet. parte 1. de ridiculis p. m. 307. non ut in arte Medica, hunc morbum hoc remedio depelli; ita hoc dictum hoc ridiculo labefactari doceri poſſumus. Quoniam in ridiculo ſpectari novitatem oportet, quæ pariat admirationem, nil autem admirationis in eo eſſe poteſt, quod arte ita inventum, ac partum eſt, ut aliis etiam uſui eſſe poſſit. Ars igitur de ridiculis ſolum in univerſum tradi poteſt. nil enim obeſt, quo minus aliquid in univerſum arte doceatur, quod privatim non doctrinæ, ſed naturæ opus ſit. Adeoque Ariſtoteles Rhetor. 3. c. 25. τὰ ἀστεῖα, inquit, ποιεῖν μὲν ἐστὶ τοῦ εὐφυοῦς, ἢ τοῦ γεγυμνασμένου, δεῖξαι δὲ τῆς μεθόδου ταύτης. hoc eſt: *Urbana quidem formare, ingenioſi eſt hominis, ſive exercitati; viam autem & rationem eorum tradere, hujus eſt doctrinæ proprium.* Nimirum ridicula ſpeciatim quidem à natura pendent, & quatenus à natura ſunt, nova exiſtunt, & ex novitate admirationem eliciunt: generatim autem, atque in univerſum ab arte demonſtrantur. Atque hinc Tullius ipſe, licet urbana, atque ridicula nulla doctrina tradi poſſe, affirmaſſet; poſtea tamen præcepta quædam tradit utiliſſima, non quæ hos vel

illos jocos ſpeciatim excitent, ſed quæ generatim naturam, atque exercitationem ad jocandum maximoperè juvare poſſint.

Sed hæc tamen ex parergo. redeo modo ad Mimos, quorum primos authores illos fuiſſe arbitror, qui artem ridiculorum ſudaverunt, ſive Pylades, & Rhadamanthus, ſive alii fuerint: quibus tamen paulatim cultus, atque ornatus, atque major artis acceſſit perfectio. *Nihil enim eſt*, ut advertit Apulejus lib. 1. Florid. p. m. 3. *quod poſſit in primordio ſuo perfici, ſed in omnibus fermè ante eſt ſpei rudimentum, quam rei experimentum*. Prorſus igitur ante Sophronem & alii viguerunt Mimorum Scriptores. Quos tamen inter nil mirum, ſi non Principatum modo, ſed primatum quoque vindicaſſe Sophron creditus eſt, cum adeò Platoni placuerit, eidemque ingenium probarit.

Cæterum ad Mimos quod attinet, ſive Sophron præcipuus excultor, ſive etiam inventor extiterit, magna lis eſt, ſoluta ne ac proſa, an vincta, & adſtricta numeris oratione fuerint conſcripti. Videtur autem difficultatis author præcipuus Suidas, qui de Sophrone loquens: ἔγραψε, inquit, μίμους ἀνδρείους, μίμους γυναικείους. εἰσὶ δὲ καταλογάδην, διαλέκτῳ δωρίδι. Scilicet, *ſcripſit mimos viriles, mimos muliebres: ſunt autem oratione ſoluta ſcripti, dorica lingua*. Sed & Ariſtoteles part. 7. lib. de Poet. Mimos Sophronis, & Xenarchi proſa oratione fuiſſe conſcriptos, videtur innuere. Docens enim, Epopejam latiſſimè acceptam imitationem quamcumque ſignificare, licet nudis ſermonibus, atque ſoluta oratione factam, ſubdit: οὐδὲν γὰρ ἔχοιμεν ὀνομάσαι κοινὸν τοῦ Σώφρονος, καὶ Ξενάρχου μίμους, καὶ τοὺς Σωκρατικοὺς λόγους. Scilicet: *nam quod Sophronis, & Xenarchi Mimis commune dicamus, ſermonibuſque Socraticis, aliud prorſus habemus nihil*. Quaſi verò diceret. Niſi epopejam latiùs ſumamus, nulla communis erit vox, qua imitationem omnem nudo ſermone factam ſignificare valea-

mus, qualis erat imitatio in Mimis Sophronis & Xenarchi, & præterea in Socraticis Dialogis. En igitur Ariſtotelem quoque non obſcurè innuentem, Mimos Sophronis, & Xenarchi ſoluta oratione fuiſſe conſcriptos. Quam idcirco rem ita fuiſſe, affirmant Robortellus, Lombardus, Madius, Caſtelvetrius, præclariſſimi Ariſtotelicæ Poeſeos enarratores.

Sed & Athenæus lib. 11. cap. 14. p. m. 505. ex lib. de Poetis Ariſtotelis teſtimonium affert, hujus ſententiæ conficientiſſimum. Verba enim Ariſtotelis ſunt: οὐκοῦν οὐδὲ ἐμμέτρους τοὺς καλουμένους Σώφρονος μίμους, μὴ φῶμεν εἶναι λόγους, καὶ μιμήσεις. Quæ verba ſic vertenda ſunt, ſi ſenſum aſſequi velimus: *Non igitur ſermones, atque imitationes fatebimur, non verſibus comprehenſos Sophronis Mimos*. Quod ſi non verſibus comprehenſi Sophronis Mimi; ſoluta igitur oratione erant conſcripti, & lingua Dorica, ut Suidas affirmavit. Sed hæc tamen contra Franciſcus Patricius Decadis ſuæ diſputatæ lib. 5. pag. m. 103. plura affert teſtimonia, & ex Phalereo Demetrio, & ex Athenæo, qui verſus plurimos citant ex Mimis Sophronis virilibus, & Muliebribus: indicium clariſſimum, vincta igitur oratione fuiſſe conſcriptos. Omitto authoritates reſcribere, quibus omninò perſuaſit Jacobum Mazzonum, qui lib. 3. de Dantis defenſione p. m. 979. cap. 70. ſubſcribens Patricio, teſtimonium è Suida allatum emendare non dubitat, adeoque non καταλογάδην, ſed κατὰ λόγον ſcribendum eſſe, ait: quaſi vero ſenſus Suidæ ſit, Mimos Sophronis, quantum ad dictionem, hoc eſt dialectum, lingua Dorica fuiſſe conſcriptos, ſed numeris tamen adſtrictos.

Ego verò, quemadmodum hujus emendationis libenter gratiam facio Mazzono, utpote ingratiis allatæ; ita ritè libratis utriuſque ſententiæ authoritatibus, illas conciliarem potiùs dicendo, Sophronem, atque Xenarchum Mimos conſcripſiſſe partim ſoluta, partimque juncta oratione, adeoque ſimiles Saty-

tyris , quas edidit Terentius Varro , Satyrico Petronii, aliis pluribus.

CAPUT VII.

Referuntur variæ Mimorum Species apud Græcos.

EGimus hactenus de Mimis , quatenus Poema ſignificant . Agendum modo de iiſdem eſt , quatenus etiam Actores denotant. Horum autem varias fuiſſe ſpecies apud Græcos, Auctores tradunt ; & Athenæus præcipuè lib. 14. cap. 4. p. m. 621. ex quo plura reſcribere neceſſe eſt , ad abſolutam hujuſce rei tractationem . Igitur qui Ludos Mimicos exercerent Δικηλιστὰς a Lacedæmoniis appellatos fuiſſe, tradit : ὡς ἄν τις σκευοποιοὺς εἴπῃ. καὶ μιμητὰς, ſcilicet, *tamquam Mimos, & Scenicum apparatum inſtruentes* . Namque ante hiſtriones in Scenam prodibant ; erantque veluti fabularum præluſores , ſeu prologi . Eſt autem nomen deſumptum procul dubio à δείκηλον ; quod Heſychio & Suida teſtibus, μίμημα, εἴκασμα, ſeu εἴδωλον ſignificat. *Non erat autem admodum magni laboris pervetuſtus ille luſionis modus*, ſubdit Athenæus ; *quoniam in iis apparandis ſimplex erat Spartanorum frugalitas*. Populari & parum exquiſita oratione quoſdam fructuum fures imitabantur : aut peregrinum aliquem Medicum præcepta , aut pharmaca ægris propinantem.

Hos vero apud Lacedæmonios appellatos Deceliſtas, aliis in regionibus alia habuiſſe nomina , refert ibidem Athenæus . *Namque Sicyonii illos appellabant Phallophoros : nonnulli* Αὐτοκαβδάλους; *alii , ut Itali*, magnam Græciam ſcilicet incolentes , φλύακας ; *alii Sophiſtas : Thebani , quamvis aſſueti multa pro-*

priis

priis nominibus appellare, Volones, ſeu voluntarios. Phallophorus proprie erat, qui Phallum geſtabat. Erat autem Phallus veretrum, ſeu virile pudendum, quod de pertica pendulum gerebatur. Sed & pompa iſta appellabatur φαλλαγωγία, & περιφαλλία; quique pompam ſequebantur φαλλοφόροι. Et præcipuus quidem ille Phallophorus, qui phallum de pertica ſuſpenſum geſtabat, oppletus fuligine rectà incedebat. Qui verò pompam illam ſolemnem exequebantur reliqui Phallophori, *perſonam faciei non admovebant, ſed hederaceum integumentum circumponebant, Serpillo, & acantho ſuperinjecto: Coronabantur è denſis floribus, atque hedera ornati amictique læna, per mediam orcheſtram in Scenam tranſibant, ordinatoque rhythmis greſſu, quædam occinebant carmina, quæ* φάλλικα ᾄσματα, *phallica cantica appellabantur. Quibus recitatis, ſtantes ſannionum inſtar, quos vellent deridebant.*

Αὐτοκάβδαλοι *hedera coronati pedetentim, ac inceſſu compoſito gradientes, verba tamquam irrorant.* Nomen autem iis acceſſit ex eo, quod non præmeditata, ſed velut extemporanea dicteria effunderent. Αυτοκάβδαλον γὰρ λέγεται, inquit Brodæus Miſcell. lib. 5. cap. 34. τὸ ταπεινὸν, καὶ ἀτελὲς, ἢ αὐτόξεσον, ἢ αὐτοχέδαλον ἐκ μεταφορᾶς τῶν κονταρίων, ἐν οἷς οὐχὶ ἀπεξέσθη τὸ ἄκρον παρὰ τοῦ τέκτονος, ἐν ᾧ τὸ ξίφος ἐντίθεται.

Jam inter Mimos a Græcis recenſebantur & Ithiphalli, & Hilarodi; & Lyſiodi etiam, & Magodi. Ithiphalli induebant ebriorum Perſonas, coronas geſtabant, utebantur Manicis violacei coloris, ac tunicis albo ad medium diſtinctis. Præcingebantur Tarentinorum amictu, qui è molliſſima erat lana; quem ad talos uſque demittebant. Atque hi per veſtibulum, cum ad Orcheſtræ medium veniſſent, convertebant ſe ad Theatrum, & loquebantur.

Hilarodi, (quos etiam Simiodos appellatos fuiſſe, inquit Ariſtocles apud Athenæum, quod Simus Magneſ. aliis Poetis hilarodus elegantior, atque concin-

cinnior fuerit) virilem candidam veſtem induebant: auream coronam geſtabant, atque olim quidem ſoleis, mox crepidis pro calceamentis utebantur. Canebant autem hilaria, fauſta, & læta, ut de amoribus, & aliis rebus jucundis, ſed condita gravitate quadam tragica: atque idcirco ibidem Ariſtoxenus, poſt Tragœdiam, inquit, hilarodiam graviſſimam fuiſſe.

Magodos idem ac Lyſiodos fuiſſe, docet ibidem citatus Ariſtocles. Magodus enim, inquit, eſt, qui habitu muliebri viri perſonam gerit: contra Lyſiodus, qui mulieris virili cultu: cætera eoſdem verſus canunt, & aliis in rebus omnibus nihil differunt. Subdit autem ibidem, & quas Perſonas iſti repræſentent, & quomodo tympanis, & cimbalis fæminæ, vel Męchi, vel lenonis, quandoque & viri ebrii, qui comeſſatum eat ad amicam. Addit, ſæpe etiam ſumere comica argumenta, quæ ſuo adaptent inſtituto, ita tamen, ut laſciviùs, & obſcæniùs omnia repræſentent, quam ſoleat fieri in Comędia: tandem & illud docet λυσιωδοὺς appellatos fuiſſe, quod ejuſmodi dramata ἐν λυσίοις τελεταῖς peragerentur. Μαγωδοὺς verò ἀπὸ τοῦ οἱονεὶ μαγικὰ προφέρεσθαι, καὶ φαρμάκων ἐμφανίζειν δυνάμεις. Proinde Muſicos iſtorum cantus, laſcivos, viles, obſcænos, ſimiles omninò arbitrari poſſumus Medicorum noſtri temporis circumforaneorum cantibus, quos vulgò *Ciarlatanos* appellamus.

CAPUT VIII.

De Mimis Latinorum.

EXpoſitis ſpeciebus præcipuis Mimorum apud Græcos, ad Latinos deſcendimus: apud quos celebres illi fuerunt, qui Planipedes audivere. Duplicem hujus nominis etymologiam tradit lib. 3. Diomedes his verbis: *Planipes græcè dicitur Mimus: ideo autem latinè planipes, quod Actores planis pedibus, ideſt nudis potiſſimum introirent; non, ut Tragici Actores, cum Cothurnis, neque, ut Comici, cum Soccis. Sive quod olim non in ſuggeſtu Scenæ, ſed in plano Orcheſtræ poſitis inſtrumentis Mimicis actitabant*. Hoc teſtimonium ubi attulit Voſſius Poet. Inſt. lib. 2. cap. 32. *Errat*, inquit, *Diomedes, cum idem planipedem fuiſſe putat, ac Mimum. nec enim quivis Mimus planipes*. Sed pace tamen tua, Voſſi, parùm aptè in præſentia cenſoriam diſtringis virgulam in Diomedem. Neque enim Mimum idem eſſe ac Planipedem, navus ille grammaticus unquam aſſeruit, ut tute ipſe ſupponis: ſed ſolummodo Planipedem a Græcis vocari Mimum, quod herclè veriſſimum eſt. Nam ſi vel te adſtipulatore Mimi omnes fuerunt Planipedes, cur Planipedes Mimi appellari non potuerunt? An quia non omnes Planipedes Mimi? Sed ò bone, malè ne quis homines appellarit animalia, eo quod non omnia animalia ſint homines? Quid quod Diomedes non docuit, Planipedem & Mimum idem eſſe, ſed ſolum aſſeruit, Planipedem à Græcis vocari Mimum? Equidem ſi verbum verbo reddere voluiſſet, Planipedem Gręcis χαμαίποδα ſonare dixiſſet. Sed cum inter non paucas Mimorum ſpecies, ſeu formas à Græcis recenſitas, ut ſuperiori capite enucleavimus, nullos

ab

ab iiſdem χαμαιπόδας appellatos reperiſſet Diomedes, maluit latinorum Planipedes, generico illi Mimorum nomini reſpondentes affirmare. Verum hæc ex parergo.

Ad rem quod attinet, Mimorum nomen honeſtius quidem fuit, quam Planipedum: quemadmodum & Comœdorum honeſtius, quam Hiſtrionum. Nam herclè inter Mimos erant & qui Ethologi audiebant, quod mores hominum jocis, ſed honeſtis, exprimerent, atque ſententiis etiam gravioribus condirent. Aſt vero Planipedes humiliores erant Mimi, utpote qui & argumenta viliſſima, & tenuiſſimas perſonas referrent. Adeoque Donatus in proleg. ſuis ad Terentium, *Planipedia*, inquit, *dicta ob humilitatem argumenti ejus, ac vilitatem actorum, qui non cothurno, aut ſocco utuntur in Scena, ſed plano pede*. Plano pede, hoc eſt nudo, & prorſus excalceato, ſi credendum eſt Senecæ, qui Epiſt. 8. *quantum*, inquit, *diſertiſſimorum verſuum inter Mimos jacet? Quam multa Publii non excalceatis, ſed cothurnatis dicenda ſunt?* Ubi pro excalceatis Mimos intelligit.

Sed melior fortaſſis eſt ſecunda ejuſdem vocis etymologia, quam & Diomedes innuit, & probat etiam Donatus his verbis: *vel ideo quod non ea negotia continet, quæ perſonarum in turribus, aut in cænaculis habitantium ſunt, ſed in plano, & humili loco*. Planum enim idem quod Græcis χθαμαλὸν, hoc eſt terræ æquale, vel non multum à terra aſſurgens: unde dicitur, de plano legere. Atque hinc Vitruvius lib. 6. cap. XI. ædificia plano pede inſtituta apogæis, & concamerationibus opponit; quod ſcilicet illa ſint terrena atque humilia: adeoque Turnebus adverſ. lib. 22. cap. 22. *planus pes*, inquit, *eſt area, humilis pes eſt locus, cujus area humilis eſt:* & Auſonius in Moſella:

Quin etiam riguis humili pede condita pratis.

Planipedes igitur dicebantur Mimi, qui non in Orcheſtra, ſed alio humiliori loco agebant, vel qui

vi-

vilium, atque in terrenis ædificiis habitantium dicta, & facta imitabantur. Vilitatem iſtorum Mimorum illa demonſtrant, quod calvo, hoc eſt raſo prodirent capite, vili centunculo eſſent amicti, atque alaparum contumeliis vultum objicerent. Calvos prodire ſolitos Mimos, teſtatur Nonius, ad *Calvitur*: ubi *Calvitur*, inquit, *dictum eſt fruſtratur, tractum à calvis Mimicis, quod ſint omnibus fruſtratui*. Quare notæ in Nonium: *calvi in Mimis ubique introducti, & ſemper deriſui; ut in palliatis Lenones, & Paraſiti*. Hinc in piſcatoribus Pomponius:

Quid habes in ſirpiculis, calve?

Et in præcone poſteriore:

At te Dii omnes cum conſilio, calve, mactaſſint tuo.

Adhæret Arnobius adverſus gentes lib. 7. p. 229. ubi, *delectatur* inquit, *ut res eſt, ſtupidorum capitibus raſis*. Atque Artemidorus ὀνειροκριτικῶν lib. 1. cap. 22. p. m. 23 ξυρῆσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην. πλὴν αἰγυπτίων θεῶν ἱερεῦσι, καὶ γελωτοποιοῖς, καὶ ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι ἀγαθόν. Scilicet, *radi ſibi videri totum caput (exceptis Deorum Ægyptiorum ſacerdotibus) & riſus movendi ſtudioſis*, hoc eſt Mimis, *& his quibus mos eſt radi, bonum*.

De centunculis teſtis Apulejus in Apologia p. m. 15. ubi, *quid enim*, inquit, *ſi choragium thymelicum poſſiderem, num ex eo argumentarere, etiam uti me conſueſſe tragœdi ſyrmate hiſtrionis, crotaloque ad Trieterica orgia, aut Mimi centunculo?* Jam verò alapis pervios hujuſmodi Mimos teſtatur Martialis lib. 2. epig. 72. dum ait:

Os tibi perciſum, quanto non ipſe Latinus
Vilia Panniculi percutit ora ſono.

Et Epig. 62. lib. 5.

O quam dignus eras alapis, Mariane, Latini!
Te ſucceſſurum credo ego Panniculo.

Quo & Juvenalis reſpexit, dum Satyr. 5. verſ. 170. ait:

——————— *omnia ferre*

Si

Si potes, & debes; pulſandum vertice raſo
Præbebis quandoque caput, nec dura timebis
Flagra pati.

Quos ſecutus Septimius Florens de ſpect. cap. 23. *Placebit & ille*, inquit, *qui vultus ſuos novacula mutat, infidelis erga faciem ſuam, quam non contentus Saturno, & Iſidi, & Libero proximam facere, inſuper contumeliis alaparum ſe objicit, quaſi de præcepto Domini ludat.*

Sed ſi hęc tamen pro veris habenda ſunt, erraſſe credendus eſt Feſtus, qui reciniatos Mimos appellat. *Recinium*, verba ipſius ſunt, *erat omne veſtimentum quadratum. Ii, qui duodecim Tabulas interpretati ſunt, eſſe dixerunt virilem togam, qua Mulieres utebantur, prætextam clavo purpureo: unde reciniati Mimi Planipedes*. Quod ſi Mimi planipedes reciniati, hoc eſt toga clavo purpureo prætexta induti; non erant igitur vili centunculo amicti. Sic & Hilarodos ſuperiori capite oſtendimus veſte candida, & corona aurea indui ſolitos. non ergo centunculo.

Sed reſpondendum eſt, Mimos non unam ſemper, atque eandem Perſonam repræſentaſſe; adeoque non uno, atque eodem ſemper ornatu uſos fuiſſe. Qui raſi, vili centunculo amicti, caput, ac vultum alapis, & contumeliis objiciebant, propriè erant ii, quos ſtupidos appellabant. Audiamus Heraldum in ſuis ad Arnobium animadverſionibus ad lib. 7. p. m. 276. ubi, *in* γελοτοποιοῖς, inquit, *quidam ſtupidorum partes agebant; atque hi tarditatem ſimulabant in rebus omnibus: erantque proinde ſimillimi ſcurris ſecundarum partium Comędiarum noſtri temporis, qui ruſticos quoſdam Bergomenſes referunt inſulſos, tardos, atque ad omnia ſtupidos*. Atque ex his igitur ſtupidis erant & Panniculus, de quo Martialis; & alii ſimiles in veteribus Mimis, qui & calvi, & raſi, & verberibus, atque alapis obnoxii. Sed præter hos tamen alii etiam eſſe poterant, qui paulo graviores, & non ita viles perſonas in Mimis, & Planipedia

re-

repręſentarent : atque etiam non rarò fœminas ; quas nil vetat recinia & crocotas geſtare , & præcipuè ſi recinia illa , & crocotæ non equidem novæ, ſed vetuſtiores eſſent, ac magis detritæ.

CAPUT IX.

De Pantomimis , eorumdemque prima Origine.

MImos olim quidem Comœdiæ partes fuiſſe , ſed è Comœdiæ veluti ſervitute aſſertos , ac ſui juris factos , quartam poeſeos dramaticæ formam conſtituiſſe , in ſuperioribus ſtabilivimus: in qua nempe & cantu, & ſono , & verſibus adhibitis, res ut plurimum viles, & obſcænæ, viliſſimarumque perſonarum mores , & affectus referebantur. Ex Mimis autem iſtis paulatim exorti ſunt Pantomimi, qui omiſſa voce , & cantu , non canendo aut loquendo, ſed pedum , atque manuum agilitate , totiuſque corporis variis geſticulationibus facta dictaque hominum, atque integras etiam, ſi liberet, fabulas repræſentabant. Dicti autem fuerunt Pantomimi, eo quod πάντα imitarentur : adeoque non viles tantum Perſonas, ſed graves etiam ac tragicas; idque non voce , & geſtu , quemadmodum Mimi , ſed ſolis geſticulationibus . Adeoque Caſſiodorus de Pantomimis hiſce loquens lib. 1. variarum, epiſt. 20. *Hanc partem*, inquit , *Muſicæ diſciplinæ mutam nominavere Majores , ſcilicet quæ ore clauſo manibus loquitur , & quibuſdam geſticulationibus facit intelligi , quod vix narrante lingua , aut ſcripturæ textu poſſit agnoſci*. Quo vergit & illud Simonidis apud Plutarchum lib. 9. ſympoſ. cap. ultimo p. m. 748. qui Poeſim quidem loquentem ſaltationem , hanc verò ta-

tacitam poeſim nominavit. Saltationem hanc pantomimicam, prioribus quidem temporibus ignotam, ab Auguſto primum in Urbem invectam, opera Pyladis, & Bathylli uſo, plerique atque ii quidem non ſpernendæ authoritatis affirmant. Suidas ad ὄρχησις παντόμιμος. Ταύτην, inquit, ὁ Αὔγουστος Καῖσαρ ἐφεῦρε, Πυλάδου, καὶ Βαθύλλου πρῶτον αὐτὴν μετελθόντων. Et in Ἀθηνόδωρος. κατὰ δὲ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ait, ἐν ἡ παντόμιμος ὄρχησις εἰσήχθη οὔπω πρότερον οὖσα. Ac eiſdem ferè verbis & Zoſimus idem repetit de Auguſti imperio, & Zonaras lib. 1. Hiſque omnibus authoritate prior Athenæus lib. 1. cap. 17. Pyladem, & Bathyllum hujuſce ſaltationis authores agnoſcit; qui ſanè Auguſti tempore celeberrimi Romæ fuerunt hiſtriones. His verò non ſubſcripſit modo Lipſius, ſed in ſuis ad Tacitum Commentariis cap. 54. ſe hanc rem primum advertiſſe, gloriatur. Rationem hujuſce rei politicam comminiſcitur Voſſius lib. 2. Poet. Inſt. c. 37. p. m. 179. nempe ut animos eorum, qui libertatem rigidius amarent, emolliret rebus ludicris; adeoque non modo hiſtriones verborum immunes eſſe juſſit, quod prius aliter fuerat, ſed etiam Pantomimorum artem antea incognitam primus in Urbem induxit.

Verum ut ab hoc ultimo exordiamur: Auguſtum quidem ſpectaculorum & aſſiduitate, & varietate, atque magnificentia omnes anteceſſiſſe, cap. 43. teſtatur Svetonius, dum ait: *Studio ſpectandi, & voluptate, qua teneri ſe neque diſſimulavit unquam, & ſæpè ingenuè profeſſus eſt*. Nunquam autem ego dicerem, Ludos, aut ſaltationes pantomimicas Auguſtum invexiſſe, ut rigidiores libertatis amatores iis ludicris cicuraret, aut populum dulcedine otii ad parendum pelliceret. Nota jam erat omnibus, etiam ante Auguſtum, Romani Populi θεατρομανία, atque nimium in omne genus Ludorum ſtudium. Tacitus ſanè, non is herclè malus politicorum conſiliorum interpres, Pantomimis non perfunctoriam operam Auguſtum dediſſe, teſtatur; non ut emolliret populum,

 ſed

ſed potiùs, ut ſe civilem, ac popularem oſtenderet, iiſdemque vulgi ſtudiis obnoxium, atque ut Mœcænati gratificaretur. Verba ipſius ſunt ex 1. Annalium Libro cap. 54. *Indulſerat ei ludicro*, nempe Pantomimorum, *Auguſtus, dum Mecænati obtemperat effuſo in amorem Bathylli: neque ipſe abhorrebat talibus ſtudiis, & civile rebatur miſceri voluptatibus vulgi*. Et licet immunes verberum hiſtriones juſſerat, ea fortè ratione id fecit (ut ſuſpicatur Marcellus Donatus in ſuis ad Svetonium notis ad cap. 45.) ut in publicis ſpectaculis, præſertim Scenicis, liberè publica, & privata malefacta redarguere poſſent, ex quo homines erubeſcere, pudereque diſcerent. Quam Donati conjecturam confirmant quæ alias adverſus petulantiores hiſtriones ſeverè animadvertit Auguſtus. Teſte namque eodem Svetonio cap. 45. *Hiſtrionum licentiam adeò compeſcuit, ut Stephanionem togatarium, cui in puerilem habitum circumtonſam Matronam miniſtraſſe compererat, per trina Theatra virgis cæſum relegaverit: Hylam pantomimum, querente prætore, in atrio domus ſuæ, nemine excluſo, flagellis verberaverit: Et Pyladem Urbe, atque Italia ſubmoverit, quod ſpectatorem, a quo exſibilabatur, demonſtraſſet digito, conſpicuumque feciſſet*.

Verum age, illud prius exactiori trutina penſitemus, an Pantomimica ſaltatio, & artificium temporibus Auguſti primùm inventa, atque invecta fuerit, vel longe antiquior Auguſto extiterit. Et antiquiorem quidem Auguſti ſæculo extitiſſe, exinde probat Bulengerus tractatu de Theatro, quod Leſbonax Mythylenæus author vetuſtiſſimus, ὀρχηστὰς χειροσόφους noverit; atque ita illos appellarit, qui manuum agitatione res imitarentur, hoc eſt Pantomimos. nil enim magis proprium Pantomimi, quam τὰ λεγόμενα ταῖς χερσὶν δεικνύειν, ſcilicet manibus verba expedire: quorum proinde digitos linguoſos, aut loquaces audiviſſe ſcimus. quin imò καὶ ἤει ἐπὶ τὴν θέαν αὐτῶν, addit Lucianus pag. mihi 137. ex quo rem de-

deſumpſit Bulengerus, ὡς βελτίων ἀναστρέψων ἀπὸ τοῦ θεάτρου.

Verum cũ Lesbonax iſte Mythyleneus Philoſophus temporibus Auguſti floruerit, teſte Suida; ipſius teſtimonio vix evincitur, χειροσοφίαν iſtam, ſeu pantomimicum artificium Auguſti ævo antiquius extitiſſe. Hanc eandem rem clariſſimus Salmaſius in ſuis ad Vopiſcum notis p. m. 496. Quintiliani teſtimonio probari, author eſt; qui ſcilicet Chironomiam antiquiſſimam fuiſſe, docet. Verba Quintiliani ſunt ex 11. cap. 1. lib. p. m. 96., atque ita ſe habent: *Cum præſertim Chironomia hæc, quæ eſt, ut nomine ipſo declaratur, lex geſtus, & ab illis heroicis temporibus orta, & à ſummis Græciæ viris, & ab ipſo etiam Socrate probata, a Platone quoque in parte civilium poſita virtutum, & a Chryſippo in præceptis de Liberorum educatione compoſitis non omiſſa*. Verum cum Chironomia non ſit ſemper cum ſaltatione conjuncta (nam apud Xenophontem in ſympoſio quidam didiciſſe ſe quidem, ait, χειρονομεῖν, non autem ὀρχεῖσθαι: ἐν αὐτοῖς, verba ipſius ſunt, ἐλθὼν οἴκαδε, ὀρχούμην μὲν οὔ. οὐ γὰρ πώποτε τοῦτ᾽ ἔμαθον. ἐχειρονόμουν δέ, ταῦτα γὰρ ἠπιστάμην.) Chironomiam iſtam antiquiſſimam aſſerere quis poterit, ſed non quæ cum ſaltu eſſet conjuncta. Certè χειρονομία, ſi vim græcę vocis exprimere velimus, nil aliud eſt, niſi manuum certus cum lege motus: atque idcircò legem geſtus optimè vertit Fabius. cum enim maxima pars geſtus in manu ſit poſita, legem motus manuum legem geſtus appellavit. Eſto, hæc lex motus manuum fuerit antiquiſſima, atque ab ipſis heroicis temporibus & uſurpata, & tradita; non hinc clarè deducitur, paris etiam antiquitatis eſſe χειρονομίαν illam ὀρχηστικὴν, legem ſcilicet ſaltationis geſticulatricis, quæ Pantomimorum erat propria. Validiùs propoſitum demonſtrat idem Salmaſius ibidem ex illo Teleſia, ſeu Teleſte, quem refert Athenæus lib. 1. πολλὰ ἐξευρηκέναι σχήματα, ἄκρως ταῖς χερσὶν τὰ λεγόμενα δεικνυούσαις; ſcilicet, *multa inve-*

niſſe ſchemata , & manibus omnia , quæ dicerentur , graphicè oſtendiſſe. Namque hunc eundem Teleſtem adeò præclarum Saltatorem fuiſſe , ibidem teſtatur Athenæus, ut cum τοὺς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας deſaltaret, φανερὰ ποιῆσαι τὰ πράγματα διὰ ὀρχήσεως , quæ in illo ſcilicet Dramate agerentur, omnia geſtibus expreſſerit , ac veluti ſpectatorum oculis ſuppoſuerit . Namque ex his ars iſta pantomimica, quæ res ſaltibus, ac geſtibus, ſine voce , exprimebat , tantò antiquior temporibus Auguſti deducitur , quantò fuit Æſchylus Auguſto antiquior.

Sed rem hanc tamen non alius mihi clarius demonſtrat Ariſtotele . Part. namque 5. Poet. ſuæ , αὐτῷ δὲ τῷ ῥυθμῷ μιμοῦνται, inquit, χωρὶς ἁρμονίας οἱ τῶν ὀρχηστῶν . καὶ γὰρ οὗτοι διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν μιμοῦνται καὶ ἤθη, καὶ πάθη, καὶ πράξεις. quæ latinis auribus ſic ſonant: *Numero verò ipſo ſeorſum ab harmonia imitantur Saltatores : quandoquidem hi geſticulationis numeroſæ varietate mores , perturbationes , actioneſque imitantur* . Ergo inde uſque ab Ariſtotelæis temporibus noti erant Saltatores , atque Hiſtriones, qui & actiones, & perturbationes, & mores hominum ſola geſticulationis numeroſæ varietate exprimebant . Quid autem aliud erant Pantomimi: ſeu quid aliud Pylades unquam , aut Bathyllus præſtitit, quam ut mores, actiones, ac perturbationes hominum variis motibus, ac geſtibus repræſentarent ? Quod ſi hoc artificium jam à temporibus Ariſtotelis fuit notiſſimum , falluntur qui temporibus Auguſti inventum exiſtimant.

CA-

CAPUT X.

Sententia Salmaſii expenditur.

ERuditiſſimus Salmaſius loco ſupracitato, aſſerens & ipſe ore rotundo, illos tota re falli, qui putant, ante Auguſti tempora nulla Pantomimicæ ſaltationis extitiſſe veſtigia, quæ ſcilicet manibus loqueretur, & omnia effingeret geſtibus, *Quid verò*, inquit, *illis opponemus, qui ejus inventorem Pyladem perhibent?* Statimque reſpondet: *Interpretandi nobis ſunt, non refutandi. Nam & verum illi dixerunt, ſi rectè capiantur. Saltatio qualis Auguſti temporibus in Scena verſabatur, & quæ poſt illa tempora paſſim viguit, quæque nihil amplius commune, aut conjunctum habebat cum Comędia, atque Tragędia, ſed ſeorſim in Orcheſtram veniebat, inventum procul dubio Pyladis fuit, & Bathylli: Res verò ipſa, & ars illa, ſaltandique modus, quo omnia quæ dicerentur, manibus expediebantur, quoque ipſe etiam Pylades in ſua ſaltatione uſus eſt, longe ante Pyladem nota Scenæ, & in uſu poſita fuere; ſed in Tragędia tantum, & Comędia, & Satyris locum habebant: nuſquam enim ſola per ſe ante id tempus* ὄρχησις *in Orcheſtra comparuerat. Primus Pylades Saltationis artem à Tragędia, & Comędia ſeparatam in Scenam Latinam introduxit.* Hactenus Salmaſius.

Enim verò quemadmodum hac in re non poſſum non mentem commendare Salmaſii (Benigni namque ſemper Lectoris eſt in meliorem partem ſenſum interpretari Auctorum: præſertim verò ſi veteres fuerint, atque nobilis, & non ſurdæ famæ) ita ejuſdem ſententiæ, atque interpretationi ſubſcribere non valeo: quamvis in illam Voſſius, Joſephus Scaliger in ſuis ad Manilii lib. 5. notis, atque alii recentio-

res eruditiſſimi pedibus iverint. Primò namque Italicę Saltationis, nempè Pantomimicæ, inventorem Auguſtum, hoc eſt Pyladem ſub Auguſto, diſertis, atque ſonantibus verbis aſſerit Suidas. τὴν παντόμιμον ὄρχησιν, inquit, Αὔγουστος Καῖσαρ ἐφεῦρε, πυλάδου, καὶ βαθύλλου πρῶτον αὐτὴν μετελθόντων. Sed artem illam, atque ſaltandi modum longè ante Pyladem Scenæ fuiſſe notum, tute ipſe fateris: qui igitur ab errore unquam vindicabis Suidam, qui Pyladem, & Bathyllum ejus inventores diſertè pronunciat? Audio quid reponis: Pylades atque Bathyllus primi ſaltationem illam extra Tragœdiam, atque Comœdiam in Scenam Latinam induxerunt. Et hoc quidem quam verum ſit, ſtatim expendemus. Sed amabo te, num ne Pylades, atque Bathyllus hanc unam ob cauſam illius ſaltationis inventores dici potuerunt, quod illam ſolùm extra Tragœdiam, atque Comœdiam ſaltaverint? Profectò hæc longe diverſiſſima ſunt, ſaltationem pantomimicam inveniſſe, atque illam jam inventam, atque uſu in Scenam receptiſſimam, & notiſſimam ab Tragœdia, & Comœdia ſeparaſſe. Debuerat igitur Suidas, & qui Suidę ſubſcripſerunt; debuerat, inquam, aſſerere, Pyladem, atque Bathyllum omnium primos ſeparatim ab Tragœdia, & Comœdia illam deſaltaſſe; non verò illius inventores fuiſſe.

Sed utinam alicujus ſaltem veteris authoris teſtimonio rem hanc, quam adſtruebat, confirmaſſet Salmaſius: Pyladem nempè omnium primum fuiſſe, qui ſaltationem Pantomimicam extra Tragœdiam, atque Comœdiam in Scenam Latinam introduxerit. Equidem fateor, Salmaſium non ſuæ modo ætatis, ſed omnis ante ſe memorię nulli philologorum eruditione ſecundum: ſed dum de re antiquiſſima agitur, an ſola ipſius authoritas ſatis ſit ad veritatem aliquam confirmandam, ac ſtatuendam, dubius hæreo. Et tamen nullum veteris authoris teſtimonium adducit, qui vel hoc ſaltem aſſerat, Pyla-

dem,

dem, atque Bathyllum extra Tragœdiam, atque Comœdiam pantomimicam ſaltationem in Scenam Latinam introduxiſſe. Videant modo, quibus eſſe corculis datum eſt, an ex hoc effato, quod nullius veteris Scriptoris authoritate fulcitur, poſſit illud deinde ritè deduci, Pyladem atque Bathyllum veros idcircò pantomimicæ ſaltationis inventores fuiſſe.

Sed quoniam, ad hujus rei pleniſſimam fidem, ſatis forte fortuna aliquibus videri poſſit eruditiſſimi Salmaſii authoritas; curatiùs examinare non abs re fuerit, an, & quantum cum veritate conſentiat. Ait igitur Vir præclariſſimus, ante Pyladis tempora nunquam ſolam per ſe ὄρχησιν in Orcheſtra comparuiſſe. Aſt ego ante Tragœdiam omnem, atque Comœdiam ſaltationem in Scena Romana viſam fuiſſe, reperio. Teſtem profero, non authorem ex trivio, ſed omni majorem exceptione Livium, qui Dec. 1. lib. 7. Scenicorum Ludorum primam originem exponens, hęc habet: *Ludi quoque Scenici, nova res bellicoſo populo, inter alia cęleſtis iræ placamina inſtituti ſunt. Cæterum parva quoque (ut fermè principia omnia) & ea ipſa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, ſine imitandorum carminum actu, Ludiones ex Etruria acciti ad tibicinis modos ſaltantes, haud indecoros motus more thuſco dabant*. En igitur, quid primum in Romana illa atque omnium antiquiſſima Scena comparuerit. Nullum carmen, nullus imitandorum carminum actus: adeoque non fabula ulla, aut Comica, aut Tragica. nam hę ſine carmine non ſubſiſtunt: ſed Ludiones Etruſci, ad Tibicinis modos ſaltantes. Atque poſt hos, paulatim deinde, teſtatur idemmet Livius, paulatim, inquam, & Satyrę modis impletę, &, Auctore Andronico Livio, argumentis fabulę inſertę; atque tunc Tragœdia, & Comœdia introductæ. Et dici ne igitur, aut affirmari umquam poterit, nuſquam ante Pyladis tempora ὄρχησιν in orcheſtra comparuiſſe, ſi, teſte Livio, omnium primam ex Ludis Scenicis ὄρχησιν

Romani ſpectaverunt ? Neque enim, opinor, quis ſanę mentis arbitrabitur, ſaltationem illam Ludionum Ethruſcorum non in Scena, aut extra orcheſtram exercitam. nam licet

Tunc neque marmoreo pendebant vela theatro,
Nec fuerant liquido pulpita rubra croco;

At ſaltem, quod de primis ludis ab Romulo in raptu Sabinarum editis affirmat Ovid. de Arte lib. I. v. 103.

Illic, quas tulerant nemoroſa palatia, frondes
Simpliciter poſitæ; Scena ſine arte fuit. &c.
Dumque, rudem præbente modum tibicine Thuſco;
Ludius æquatam ter pede pulſat humum.

Sanè cum ludi ſcenici à Scena nomen deſumpſerint; quando primum Romæ ſpectari cęperunt, extra ſcenam editi non ſunt. Sed primò ſpectati ſunt, cum Ludiones Etruſci ad Tibicinis modos ſaltarunt. igitur ſaltatio illa in Scena edita eſt. Adeoque manifeſtum eſt, τὴν ὄρχησιν, etiam ante introductas Tragœdiam, & Comœdiam, in Scena latina apparuiſſe.

Enimverò ſubſecutis temporibus Mimi atque Saltationes partes eſſe cœperunt Comędiæ atque Tragœdiæ: ſed partes tamen extrinſecus advenientes, atque acceſſoriæ: adeoque ita ſeparatæ, ut, etiam extra illas, facillimum fuerit eaſdem exerceri, atque etiam in ſcenam deſcendere. Nimirum cum Latinæ Comędiæ, Diomede teſte lib. I. Choros non habuerint; atque inde uſque ab Andronici Livii temporibus, authore Livio, diverbia tantum Poetarum vocibus eſſent relicta; Poetæ quidem diverbia, hoc eſt actus ipſos fabularum recitabant: hos autem inter actus, exhilarandorum auditorum ergo, ſublato choro, Mimi primum fuerunt introducti. ſed poſtquam hi quoque per ſe ſtare maluerunt, cantica ſucceſſere: in quibus inter ſingulos actus tibiis paribus, vel imparibus canebatur. Patet igitur, Mimos, & Pantomimos, atque ſaltationes etiam iſtas, de qui-

quibus in præſentiarum eſt ſermo, partes quidem Dramatum fuiſſe, ſed acceſſorias; adeoque ab eorumdem Dramatum conſtitutione adeò ſeparatas, ut facilè etiam per ſe ſtare quiverint.

Quid verò ſi illud etiam demonſtravero, longè ante Pyladis, & Auguſti tempora Mimicas, & Pantomimicas ſaltationes ab Tragędia, & Comędia fuiſſe ſeparatas? Enim verò Mimi, & Pantomimi tunc à Comędia, & Tragędia ſeparati ſunt, cum in eorumdem locum cantica ſucceſſerunt. Id verò quando contigerit, ex Suetonii fragmento exponit nobis Diomedes lib. 3. cap. de variis poematum generibus. ibi namque docet, ſeparationem Mimorum ab Tragœdia, & Comędia ab illo tempore factam fuiſſe, quo pro Mimis cantica ſucceſſere, atque tibiæ pares, & impares. *Hujus enim rei*, inquit Diomedes, *indicia produnt nobis antiquæ Comędiæ; in quibus inveniemus actus tibiis paribus, aut imparibus, aut Sarranis*. Sed herclè longè ante Pyladis ætatem tibiæ pares, aut impares in Comędiis eſſe cœperunt. Nam Terentianæ fuerunt hujuſmodi: & tamen Terentius floruit intra primi, & ſecundi belli punici tempora. ergo ex tunc Mimi, & Pantomimi à Comœdia, & Tragœdia ſeparati ſunt. Non igitur id evenit ſub Auguſto ex Pyladis, & Bathylli nova inſtitutione, & profeſſione, ut aſſerit Salmaſius, inquiens, eoſdem primos ſaltationem a Tragędia, & Comędia ſegregatam artificio ſuo vindicaſſe, & ſeparatam in Scena actitaſſe.

Sed eſto, dicet hic aliquis, Mimi, & Pantomimi ex tunc à Comœdia, & Tragędia ſeparati fuerint: non tamen ex tunc in Scenam latinam comparuerunt: ſed ſolus primuſque Pylades, Auguſti tempore, illos in Orcheſtram invexit. Verum ſi Mimi, & Pantomimi tunc genus quoddam Dramaticę imitationis per ſe conſtituerunt, cum à Comœdia, & Tragędia ſeparati ſunt, profectò in Scenam etiam & Orcheſtram, non minus quam reliqua Dramatum

ge-

genera, ſpectari debuerunt: aliter enim Dramaticæ atque ſcenicę imitationis genus, atque quartum ab Satyra, Comœdia, & Tragœdia diſtinctum minimè fuiſſet. Sed & ratio id ipſum validiſſimè perſuadet. Nam ſi Mimi ideò à Comœdia ſeparati ſunt, quia in artificio ſuo cæteris inferiores non erant; adeoque iis ſervire dedignabantur; qui deinde Theatrum ac Scenam aliis relinquere aut potuerunt, aut debuerunt? Profectò decedere campo, illumque adverſario relinquere, eſt ſe victum atque inferiorem fateri. Non igitur cęteris ſcenicis artificibus Scena ceſſiſſent tunc, cum ſe illis nihilo inferiores jactitabant.

Equidem ſaltandi, cantandique ſtudium, adeoque hiſtrionicam univerſam honeſtiſſimo loco habitam Romę fuiſſe, reperio, inter duo illa bella punica; adeoque quo potiſſimum tempore mores optimi Romę floruerunt. Do teſtem Furium Albinum antiquitatis peritiſſimum, apud Macrobium lib. 2. Satur. cap. X. ubi hęc leguntur: *Inter illos*, ſcilicet Romanos veteres, *ſaltatio certatim vel ab honeſtis appetebatur. Ecce enim (ut ab illo ordiar tempore, quod fuit optimis moribus) inter duo bella Punica ingenui: quid dicam ingenui? filii Senatorum in ludum ſaltatorium commeabant, & illic crotala geſtantes ſaltare diſcebant. Taceo, quod Matronæ etiam ſaltationem non inhoneſtam putabant; ſed inter probas quoque earum erat ſaltandi cura: dummodò non curioſa uſque ad artis perfectionem.* Nobilium verò filios, & quod dictu nefas eſt, filias quoque virgines inter ſtudioſa exercitia numeraſſe ſaltandi meditationem, teſtis eſt Scipio Africanus Æmilianus, qui in oratione contra legem judiciariam Tiberii Gracchi ſic ait: *Docentur præſtigias inhoneſtas, cum cynedulis, & Sambuca, pſalterioque. Eunt in ludum hiſtrionum, diſcunt cantare: eunt, inquam, in ludum ſaltatorium, inter cynedos virgines, puerique ingenui. Hæc cum mihi quiſquam narrabat, non poteram animum inducere, ea li-*

be-

beros ſuos, homines nobiles docere. Sed cum ductus ſum in ludum ſaltatorium, plus medius fidius in eo ludo vidi pueris, virginibuſque quingentis. Et quo igitur tempore Cynedi, hoc eſt Pantomimi (ita namque communiter appellabantur, propter laſcivas, ac turpes geſticulationes) quo, inquam, tempore Cynedi ludos ſaltatorios publicè habebant; atque adeò exaggerato diſcipulorum numero, ex pueris, virginibuſque ingenuis, atque matronis confecto, coronabantur, quibus effectum erat, ut ars illa honeſtiſſima cenſeretur; illo tempore Scena eoſdem abſtinuiſſe quiſpiam arbitrabitur, atque non in Orcheſtram comparuiſſe, ut artis ſuæ ſpecimen ederent, atque magis, magiſque ad ſe, & ludos ſuos frequentandos juventutem allicerent? Ego verò mihi videor jure quin imo meritiſſimo exiſtimare, non alio magis tempore Pantomimos Scenam frequentaſſe, atque in ludis Scenicis principatum quæſiviſſe, quam quo tanto ſtudio intentam ſibi, atque obnoxiam utriuſque ſexus nobilitatem intuebantur.

Sed age, Salmaſi: vis controverſiam iſtam dirimendam ipſimet Pyladi relinquamus? Non repugnabis, opinor. ecquis enim alius certius nobis exponet, quid Pylades invenerit, aut in Romanam Scenam invexerit, quam ipſemet Pylades? Igitur mecum adire quæſo ne pigeat Macrobium lib. Saturn. 2. cap. 7. p. m. 347. ubi loquens de Pylade, *Hic*, inquit, *quia ferebatur mutaſſe rudis illius ſaltationis ritum, quæ apud majores viguit, & venuſtam induxiſſe novitatem; interrogatus ab Auguſto, quę ſaltationi contuliſſet*, quid, quæſo, reſpondit? Forte ne ſaltationem pantomimicam inveniſſe, ut aſſerit Suidas? An ab aliis inventam primum in Scenam latinam invexiſſe, ut tu, Salmaſi, contendis? Nihil minus. Reſpondit enim verſiculo ex Iliad. K ab Homero petito.

Αὐλῶν, συρίγγων τ' ἐνοπὴν, ὅμαδόν τ'.......

Tibiarum, fiſtularumque ſonum, & multitudinem.....

Egre-

Egregiè ſanè, & verè. Nam ante Pyladem Mimi ad Tibicinis cantum ſaltabant: ſed is plures adhibuit Tibicines. Deducitur id ex Luciano, dum Pantomimum Ajacem ſaltantem deſcribit p. m. 148. ἑνὸς γὰρ, inquit, τῶν ὑπαυλούντων τὸν αὐλὸν ἁρπάσας. Scilicet, *unius quidem ex tibia canentium tibia arrepta*. Ergo plures aderant Tibia canentes: Pyladis inventum, à quo morem & reliqui ſumpſerant. Primus inſuper fiſtulas præcinere ſaltantibus juſſit. Ita Euſebius in Chronico: *Pylades Cilix Pantomimus* πρῶτος τὰς σύριγγας, καὶ τὸν χορὸν ἑαυτῷ ἐπᾴδειν ἐποίησε. hoc eſt, *primus ſiſtulas, & Chorum ſibi concinere fecit*. Ex quibus, Chorum etiam in ſaltatione Pyladem adhibuiſſe, conſtat. Quod & ipſe deſignavit illis homerici verſiculi verbis ὁμαδόντ᾽ . . . . . quibus τὴν τοῦ χοροῦ ὁμοφωνίαν intellexit: hoc eſt Choraulem cum ſeptem cantoribus: pro quo citat Salmaſius Hygini teſtimonium ex Mythologia. Pythaules, qui Pythia cantaverat, ſeptem habuit Palliatos, qui voce cantarent: unde poſtea appellatus eſt Choraules.

Ex quibus omnibus colligendum igitur eſt, Saltationem Pantomimicam non fuiſſe Pyladis inventum: nec ab ipſo primum extra Comœdiam, & Tragœdiam in Scenam latinam invectam: ſed magis excultam, atque exornatam, atque cum tibiis pluribus, fiſtulis, atque choro exhibitam. Ratione cujus novitatis, & majoris etiam fortaſſis in ſaltando dexteritatis, & concinnitatis adeo commendatus eſt, ut Inventor illius ſaltationis per hyperbolem audiverit.

CAPUT XI.

Prima Pantomimorum origo diligentius exponitur.

DUo in ſaltatione palmaria ineſſe, author eſt nobis Philoſophus Poet. ſuę part. 5. quod ſolo rhythmo, abſque harmonia imitationes conficiat: adeoque certa quadam, juſta atque concinna temporis menſura motus ſuos diſtinguat: quodque numeroſa iſta motuum, atque geſticulationum varietate mores, actiones, ac perturbationes repræſentet. Jam verò cum Pantomimica ſaltatio ſupra communem ſaltationem ita acceptam, ac definitam nil addat aliud, quam majorem quandam ἐνάργειαν, atque concinnitatem, & dexteritatem in exprimendis moribus, perturbationibus, atque actionibus humanis cujuſvis generis perſonarum; ſitque propterea nil aliud, niſi perfectior quędam, ac magis artificioſa, omnibuſque numeris abſoluta ſaltatio; profectò ejuſdem origo prima ex primis ipſius ſaltationis principiis repetenda eſt.

Porro ſaltationem non novitium quoddam inventum extitiſſe, aut avorum abavorumque noſtrorum tempore fuiſſe uſurpatam; ſed antiquiſſimam rerum omnium extitiſſe, utpote mundo ipſi coævam, atque cum Amore Deorum antiquiſſimo exortam, author eſt Lucianus libel. de ſaltat. ſub ipſum ferè initium pag. m. 98. Namque οἵγε τ' ἀληθέςερα, verba ipſius ſunt, ὀρχήσεως πέρι γενεαλογοῦντες, ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει τῶν ὅλων φαῖεν ἄν σοι καὶ ὄρχησιν ἀναφῆναι, τῷ ἀρχαίῳ ἐκείνῳ ἔρωτι συναναφανεῖσαν. Scilicet, qui ſuper ſaltationis ortu quam veriſſima perſcrutati ſunt, affirmant, illam una cum Mundi, ac omnium rerum

ge-

generatione natam eſſe, & cum Amore Deorum illo vetuſtiſſimo in lucem prodiſſe. Profectò Amorem Deorum omnium antiquiſſimum exinde Phedrus apud Platonem in ſympos. deducit; quod ipſius Parentes prorſus ignorentur. *Quod magnus Deus ſit*, verba ſunt Phedri, *& hominibus atque Diis admirabilis Amor, id jam compertum eſt ſæpius cum in aliis, tum in iis, quæ ad ejus originem ſpectant præcipuè. Neque enim me præterit, eſſe quidpiam præclarum, inter antiquiores Deos recenſeri: Amoris autem parentes neque ſunt, neque ab ullo vel privatorum, vel Poetarum, quinam fuerint, dicuntur. Hinc Amorem ex illa primigenia, & informi materia, Chaos appellata, educit Heſiodus in Theogonia*. Quod ſi cum Amore ſaltatio in lucem prodiit, profectò antiquiſſima & illa fuit; atque primigeniæ illi materiæ, adeoque rerum omnium generationi coæva, ut vult Lucianus. Qui in hanc eandem rem ingenioſiſſimè ſubdit, primum ſaltandi exemplar ab ſideribus & Planetis homines deſumpſiſſe. *Etenim ipſa*, inquit, *ſiderum chorea, & errantium cum non errantibus conjunctio, eorumdemque modulata, atque concinna participatio, & illa bella tam præclarè inſtituta harmonia, primigeniæ ſaltationis argumenta fuere, & indicia certiſſima.*

Alii una cum religione, ac rebus ſacris ſaltationem exortam affirmant. nulla enim antiquitus erant ſacra, in quibus non ſaltaretur. Muſæum atque Orpheum præcepiſſe, referunt Græci, ut omnia ſacra, atque initiationes cum rhythmo & ſaltatione fierent. Ducebant autem antiquiſſimi illi Ethnicorum choreas circa aras fumantes, ut inquit Donatus in prolegomenis ad Terentum: modo quidem ab earumdem parte ſiniſtra ad dexteram, quo motum cęli ab Oriente in Occidentem referebant: Mox à dextera redibant ad ſiniſtram, ut errantium ſtellarum curſum exprimerent. Hanc autem fuiſſe rationem, propter quam in religionibus ſaltationem ad-

adhiberent, inquit Servius ad illud Eclog. 5. v. 73. *Saltamus Satyros*: quod *nullam majores noſtri partem corporis eſſe voluerunt, quæ non ſentiret religionem. Nam cantus ad animam, ſaltatio ad mobilitatem pertinet corporis*. Quod ſi cum religionibus igitur, ac primis ſacris orta ſaltatio eſt, quis ejus antiquitatem, aut primam originem expediet?

Tandem alii Erato Muſam ſaltationis fecerunt inventricem. Alii antiquiſſimi illius temporis decantatos Heroas, ſaltandi ſtudio exercitatiſſimos, ex hac ipſa re artem feciſſe autumarunt. Cæterum cum quatuor antiquiſſima ſaltationum genera in veterum ſcriptorum monumentis paſſim occurrant: Sacrum, ſeu myſticum ac divinum; quod nempe in ſacris, atque religioſis celebritatibus erat in more: Militare, Convivale, atque Theatricum; Pantomimica autem ſaltatio ad Theatricum dubio procul ὀρχήσεως genus pertineat; hujus potiſſimum primam originem eruere, præſentis inſtituti ſcopus eſſe debet. Cumque Pantomimica ſaltatio geſtibus, motibus variis corporis, ac nutibus mores, perturbationes, atque actiones cujuſvis hominum generis repræſentaret; non defuerunt, qui primam ejus originem ab Herone Siciliæ Tyranno deducerent. Is enim cum Populo mutuis colloquiis interdixiſſet, ut ſuam meliùs Tyrannidem ſtabiliret; ſenſus & cogitationes ſuas, quas vocibus exponere vetitum erat, nutibus ac geſtibus aperire ſtuduerunt. Quæ deinde neceſſitas in artem pulcherrimam, ac vetuſtiſſimam multiformium ſaltationum abivit. Verùm quidquid ſit de hac hiſtoria, cujus veritatem exagitare non vacat: ſi neceſſitas illa ſenſus, & cogitationes exprimendi per nutus, & geſtus artem geſticulatoriæ ſaltationis parere potuit, aut debuit, profectò multo antiquior ars iſta fuiſſet. Nam ſi non primi ipſi Parentes; herclè poſt Turris illius Babylonicę exędificationem, atque confuſionem linguarum non potuerunt homines nova conſtituere idiomata, at-

que

que talibus vocibus vim ita ſignificandi impertiri, niſi nutibus, ac geſtibus, ac demonſtratione rebus obiter occurrentibus applicata, internos ſuos ſenſus, & cogitationes ſibi mutuò aperuiſſent. Ergo indè uſque a prima linguarum inſtitutione, prima hujuſce pantomimicæ ſaltationis fundamenta apparere debuiſſent.

Ingenioſius multò hujus ſaltationis primus author dici poteſt ille fabulis decantatus Proteus. *Nam vetus illa fabula*, inquit Lucianus, lib. jam ſæpius citato de Salt. p. m. 106. *Proteum Ægyptium, nihil aliud quam ſaltatorem eximium, mihi planè confirmare videtur, hominem effingendi, imitandique peritum; quique ſemet in varias rerum facies mutare, ac transformare potuerit: ut modò in aquas tenues dilapſus abiret, imitando; mox ignis celeritatem, & vehementiam agilitate corporis; mox Leonis immanitatem, ac Pardalis impetum; deinde arboris motum flexibilem; poſtremò quidquid collibuiſſet, exprimeret. Cæterum fabula eas Protei proprietates ad inuſitatiorem opinionem detorquens, eam ejus naturam commenta eſt, quaſi ea quoque fieret, quæcumque ſaltandi artificio imitaretur.* Sanè ſi hæc pro veris haberi poſſent, atque propter hanc ſaltandi excellentiam in omnium rerum formas abire Proteus dictus eſt; haberemus Pantomimorum omnium Protocoryphęum Proteum. Verùm cùm hæc fabularum ludibria oleant; ut ad verum propiùs prima theatricæ ſaltationis origo eruatur, ad naturam potius humanam, aut ego fallor, recurrendum eſt.

Igitur egregius vir ingenio Ariſtoteles lib. ſuo de Poet. cap. 4. κατὰ φύσιν δὲ ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι, καὶ τῆς ἁρμονίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ (τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν ἐστὶ, φανερὸν) ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα, κατὰ μικρὸν προάγοντες ἐγέννησαν τὴν ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων. hoc eſt: *Cum ſit nobis naturalis imitatio, & harmonia, & rhythmus (metra enim particulas eſſe rhythmorum, manifeſtum eſt) initio qui maxime natu-*

ra

ra ad ea facti erant , progrediendo paulatim , à rudimentis illis Poeticen genuerunt . Arbitror igitur , qua ratione, ex imitandi naturali ſtudio, atque ex naturali itidem propenſione ad harmoniam , & cantum , extemporalia quædam modulamina , atque ἄῤῥυθμα potius , quam ἔμμετρα cantica exorta ſunt ; quibus paulatim ad limatos , atque politos verſus perventum eſt, atque ars ipſa Poetica orta, exculta, atque perfecta: ita ex non abſimili naturali proclivitate ad rhythmum, homines, inconditos primum quoſdam ſaltus edidiſſe, atque paulatim ad choreas numeroſa varietate concinnas fuiſſe progreſſos . Nimirum homines omnes , impulſu naturæ , cum in adverſis, tum etiam in ſecundis rebus , & animo , & corpore commoveri apti nati ſunt , atque varios motus & geſtus edere . Hos autem naturales motus & geſtus ex peculiari propenſione ad rhythmum curioſiùs obſervando , artificioſus quidam numerus paulatim iis tributus eſt , ex quibus choreæ , atque ſaltationes fuerunt exortæ . Et quemadmodum in Poetica factum eſt, advertente Philoſopho ; ut qui nati ad graviora & auguſtiora erant, graves, atque præclaras talium quoque hominum imitarentur actiones ; qui verò ad humiliora, vilium & improborum (ex quo duo potiſſimum Poeſeos genera exorta ſunt , unum quidem totum grave , ac ſerium , quod Deorum hymnos , atque Heroum laudes complectebatur: alterum verò joculare , & ridiculum , quod Mimos, Satyros, & Phallica ſub ſe continebat) ita & in ſaltatoria, ſuo ſinguli genio obſequentes, qui ſerii magis erant , & graves , ad Hormos , & Pyrhicas, martiales ſcilicet quaſdam ſaltationes abierunt : alii verò , qui ſequiori erant ingenio, atque ad turpitudines, & laſciviam propenſi, ad Jonicas , & Sicinnides, obſcœnas ſcilicet , atque ridiculas choreas converterunt ſe ſe . ϗ πάλιν : quemadmodum in Poeſi, Deorum hymni, & carmina in eorumdem laudem modulata vel ipſis paſtorum Idilliis , atque Eclogis

 fue-

fuerunt antiquiora; adeoque Poeſis ipſa inter altaria, atque Deorum ſacra exorta eſt: ita quoque primi ſaltus, atque choreæ circa fumantes Deorum aras viſæ ſunt. Priſci enim illi homines, Agricolæ nempè, inſtitutis in honorem Deorum diebus feſtis, eorum encomia muſicis modulationibus efferebant: ita circa eorumdem aras, cum ab ortu ad occaſum, vel ab occaſu ad ortum ultrò citroque in chori formam moverentur, choros produxerunt. Mox in Dionyſiacis ſacris, & Enaſcoliis, fecibus peruncti, in utres inſiliebant, vel per ignes trajiciebant. Atque hinc Tibul. lib. 2. eleg. 1. p. m. 309.

Agricola aſſiduo primum ſatiatus aratro
Cantavit certo ruſtica verba pede:
Et ſatur arenti primum eſt modulatus avena
Carmen, ut ornatos duceret ante Deos.
Agricola & minio ſuffuſus, Bacche, rubenti
Primus inexperta duxit ab arte choros.

Et Eleg. 5. pag. 341.

Ille levis ſtipulæ ſolemnes potus acervos.
Accendet, flammas tranſilietque ſacras.

Ex quibus jure merito deducere quis poteſt, iiſdem initiis, eodemque tempore & Poeſim, & ſaltationem veluti gemellas fuiſſe exortas. Atque idcirco ſaltatio poeſis quædam, ſed muta, appellata eſt, ut ſuperiùs notabamus. Cæterum ubi deinde μετέπεσεν ἡ ψυχὴ ἐπὶ τέχνην ἀκορέςου χάριτος, ἐν σκηνῇ, καὶ θεάτροις: ſcilicet, *paulatim animus ad ſcenicam, & theatralem curam deflexit, quæ voluptatem prorſus habet inſatiabilem*; quemadmodum variè poeſis fuit exculta, atque ſatyri, Tragœdiæ, Comœdiæ & Mimi exorti ſunt; ita varia quoque fuerunt ſaltationum genera. Namque aliud erat genus tragicum, & vocabatur ἐμμέλεια: aliud comicum, quod Κόρδαξ: atque aliud Satyricum, quod Sicinnis dicebatur. Quæ ſaltationes omnes licet & mores, & perturbationes, & actiones exprimerent; id tamen ſibi potiſſimum vindicavit illa, quæ Pantomimica appellata eſt, at-

que

que poſtmodum Italica; eo quia in Italia maximos progreſſus feciſſet. Nimirum cum, parto jam totius orbis imperio, artes omnes in Urbem confluerent, & vitiis & virtutibus magna pretia ponentem; pretio illecti Mimi quoque ita in arte ſua excellere conati ſunt, ut non mores tantum & actiones, ut antea, ſed fabulas etiam integras motibus, atque geſticulationibus repræſentarent. Hoc autem ut clariùs conſtet, Pantomimicum iſtud artificium ex fide dignis Authoribus ſequentibus capitibus pro virili noſtra explicare conabimur.

CAPUT XII.

Exponitur Pantomimicæ ſaltationis Artificium.

SAltationem numeroſa motus, ac geſtus varietate & mores, & actiones, & perturbationes hominum repreſentare ſuapte natura aptam eſſe, retulimus ſuperiùs ex Ariſtotele. Atque hinc Lucianus, & aliarum quidem diſciplinarum plurium; ſed Rhetorices potiſſimum participem eſſe, contendit libello de ſalt. καθ' ὅσον ἤθους τε, καὶ πάθους ἐπιδεικτική ἐστιν, ὧν καὶ ἡ ῥητορικὴ γλίχεται; quatenus nempe mores atque affectus demonſtrat, quorum judicandorum cupidi ſunt etiam Rhetores. Hormum deinde ipſe tradit p. m. 103. Laconicæ ſaltationis genus fuiſſe, a pueris, & puellis ita concinnè alternatim ſaltari ſolitum, ut ex temperantia, & fortitudine compoſitus videretur. Athenæus verò lib. 14. Pyrrhicham belli imaginem præ ſe tuliſſe, ait, & in qua impetus, & ardor adorientium, & fugientium celeritas eſſet conſpicua. Proinde quantum ſaltationis ſtudium crevit, & ars illa exculta magis eſt, & perfecta; alte-

rum tantum & ſtudium crevit, & artificium numeroſis ſaltibus, ac totius corporis geſtibus exprimendi & mores, & affectus, & actiones; non ſingulares tantum, & ſimplices, ſed multijuges, atque implicatas, & complexas, quales in integris fabulis occurrunt. Porrò hujuſmodi abſolutæ perfectionis culmen, ac veluti apicem temporibus Romanorum Cæſarum videtur ſaltatio conſecuta. Atque de his temporibus loquens Lucianus ubi ſupra p. m. 117. *Priores*, inquit, *illæ perinde ut radices, & ſaltationis fundamenta fuere: ejus autem florida venuſtas, & fructus abſolutiſſimus nunc omnium perfectiſſimè cunctis augmentis emanavit*. Nimirum iis temporibus, ut teſtatur Sidonius Apollinaris in Narbone,

Clauſis faucibus, eloquente geſtu,
Nutu, crure, genu, manu, rotatu:

hoc eſt nutando modo, modo nutum capite dando, modo oculos ipſos rotando, tibias, crura, genua, totum denique corpus variè circumflectendo, non loquebantur modo manibus, ac geſtibus; verum quamcumque perſonam, atque integras & ſatyricas, & comicas, & tragicas fabulas ad vivum exprimebant. Atque ideo verè dixit apud Xenophontem Socrates in Sympoſio: οὐδὲν ἀργὸν τοῦ σώματος ἐν τῇ ὀρχήσει, ἀλλ᾽ ἅμα καὶ τράχηλος, καὶ σκέλη, καὶ χεῖρες ἐγυμνάζοντο: Scilicet, *Nulla pars corporis in Saltatione otioſa; ſed inſimul cervix, crura, & manus exercebantur*. Atque Nonnus Panopolit. lib. 2. Dionyſ. de Pantomimo loquens, ait:

Νεύματι μῦθον ἔχων, παλάμην στόμα, δάκτυλον φωνήν:

Scilicet, *Nutum habens pro ſermone, manum pro ore, digitos pro voce*. Et fuſius lib. 19. *Saltabat*, inquit, *Myro planta volubili, dextrum ex ſiniſtro advenam pedem alternans, ſilentium variè loquax, manu muta ſignans. Oculos verò rotabat vagos, imaginem verborum, nutu artificioſo intelligentem rhythmum texens*: Et mox: *Depingebat geſtu loquaci Titanum gentem*,

Ga-

Ganymedis pingebat formam, manibus mutis verſatiles digitos movens.

Graphicè eoſdem deſcribit etiam Manilius lib. 5. dum canit:

Nunc ſaturo geſtu, referetque affectibus ora,
Et non dicendo faciet; ſoluſque per omnes
Ibit perſonas, & turbam reddet in uno:
Aut magnos Heroas aget, Sceniſque Togatas.
Omnis fortunæ vultum per membra reducet.

Eleganter eorumdem artificium exponit etiam Ariſtenetus lib. 1. Epiſt. 25. dum inquit: καὶ πράγματα γράφεις, καὶ λόγους παντοδαποὺς ὑποφαίνεις, καὶ φύσεως ἁπάσης ἐναργὴς ὑπάρχεις εἰκών. ἀντὶ χρωμάτων, καὶ γλώττης, χειρὶ πολυσχήμω, καὶ ποικίλοις ἤθεσι κεχρημένη, καὶ οἷα τις φάρος πρωτεὺς ἄλλοτε πρὸς ἄλλα μεταβαλλέσθαι δοκεῖς, πρὸς τὴν ἄμουσον τῶν ὑπορχημάτων ᾠδήν. Quæ poſtrema Ariſteneti verba indicant unam, illamque ſępius uſurpatam a Pantomimis rationem, res atque actiones referendi. Nimirum ſive canticum illud eſſet, ac ὑπόρχημα in nobilem aliquam Perſonam ab aliquo Poeta ſcriptum: ſive fabula aliqua, Deorum aut Heroum referens actionem, Cantor quidem, ſive Poeta is eſſet, ſive Chorus, aut hiſtrio, fabulam illam præcinebat. Pantomimus verò geſtibus, atque nutibus ſaltans, quęcumque auribus Chorus, oculis ipſe, mutis geſtibus referebat. Rem hanc ita fieri conſueviſſe, incerti auctoris epigramma, quod eſt lib. Anth. 4. ſub hoc lemmate, *Pantomimus*, nobis clariſſimè teſtatur. ait enim:

Egreſſus Scenam populum Saltator adorat,
Solerti ſpondens prodere verba manu.
Nam cum grata Chorus diffundit cantica dulcis,
Quæ reſonat Cantor, motibus ipſe probat.
Pugnat, ludit, amat, bacchatur, vertitur, adſtat:
Illuſtrat verum, cuncta decore replet.
Tot linguæ, quot membra viro. mirabilis eſt ars,
Quę facit articulos, voce ſilente, loqui.

Atque his conſentit Caſſiodorus lib. 4. Ep. 51.

 dum

dum inquit: *Pantomimo igitur, cui à multifaria imitatione nomen eſt, cum primum in Scenam plauſibus invitatus advenerit, aſſiſtunt conſoni chori diverſis organis eruditi, dum illa ſenſuum manus oculis canorum carmen exponit, & per ſigna compoſita, quaſi quibuſdam literis edocet intuentis aſpectum: In illaque leguntur apices rerum; & non ſcribendo facit quod ſcriptura declaravit. Idem corpus Herculem deſignat, & Venerem; fęminam repræſentat & marem; Regem facit & Militem; Senem reddit & Juvenem: ut in uno credas eſſe multos tam varia imitatione diſcretos.* De his quoque loquens Manilius lib. 5. Aſtron. hæc habet:

Omnis fortunæ vultum per membra reducet;
Æquabitque choros geſtu; cogetque videre
Præſentem Trojam, Priamumq; ante ora cadentem:
Quodque aget, id credes ſtupefactus imagine veri.

Judicium quoque Paridis nutibus, ac geſtibus ad Tibiarum ſonum, & cantum deſaltatum, pulcherrimè, & fusè deſcribit nobis Apulejus Metamorph. lib. 10. propè finem p. m. 235. Omitto ejus verba referre, cum paulò ſint longiora.

Atque hinc orta contentio illa inter Pyladem, & Hylam diſcipulum, quam nobis tradit Macrobius Saturn. lib. 2. cap. 7. p. m. 346. Ubi loci hęc legimus: *Pylades hiſtrio clarus in opere ſuo fuit temporibus Auguſti, & Hylam diſcipulum uſque ad æqualitatis contentionem eruditione provexit. Populus deinde inter utriuſque ſuffragia diviſus eſt: & cum canticum quoddam ſaltaret Hylas, cujus clauſula erat:* τὸν μέγαν ἀγαμέμνονα; *ſublimem, ingentemque Hylas velut metiebatur. Non tulit Pylades, ſed exclamavit è cavea:* σὺ μακρὸν, ὁ μέγαν ποιεῖς. *Tunc Populus eum coegit idem ſaltare canticum: cumque ad locum veniſſet, quem reprehenderat, expreſſit cogitantem: nihil magis ratus magno Duci convenire, quam pro omnibus cogitare.*

Ex quibus omnibus luce clarius deducitur, Pantomi-

tomi-

tomimis ſolitos præcinere hiſtriones, aut choros: ita tamen, ut quæ cantica, aut fabulas illi retuliſſent, motu atque geſticulatione explicarent, atque imitarentur Pantomimi. Atque idcircò Lucianus p. m. 131. *Saltatio*, inquit, *motibus*, *& geſticulationibus*, *quæ cantantur ſemet expreſſuram pollicetur*.

Sed antequam ulterius progrediar, illud obiter advertere operę pretium duco, aut mendum irrepſiſſe, aut lapſum fortaſſis fuiſſe Macrobium, qui loco ſupracitato bis, terque Hylam memorat; cum Bathyllus potius fuerit, in quem hiſtoriæ illæ quadrant. Sed Macrobius tamen conſtanter poſt ſupra allatam hiſtoriam, *Saltabat*, inquit, *Hylas OEdipodem*, *& Pylades hac voce ſecuritatem ſaltantis caſtigavit*: σὺ βλέπεις. *Et mox idem*, inquit, ſcilicet Pylades, *cum propter Populi ſeditionem pro contentione inter ſe, Hylamque habita concitatam indignationem excepiſſet Auguſti*, *reſpondit*: καὶ ἀχαριστεῖς, βασιλεῦ. ἔασον αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι. Poſtrema iſthæc hiſtoria errorem vix excuſandum detegit: Eamdem enim referens Dio lib. 54. p. m. 533. Ὅθενπερ, inquit, πάνυ σοφῶς ὁ Πυλάδης ἐπιτιμώμενος ὑπ᾽ αὐτοῦ, ἐπεὶ Βαθύλλῳ ὁμοτέχνῳ τε ὄντι, καὶ τῷ Μαικήνᾳ προσήκοντι διεστασίαζεν, εἰπεῖν λέγεται, ὅτι συμφέρει σοι, Καῖσαρ, περὶ ἡμᾶς τὸν δῆμον ἀποδιατρίβεσθαι. Scilicet, *Proinde ſapienter admodum Pylades ab eo objurgatus, quod cum Bathyllo eandem artem exercente, & Męcenatis familiari rixaretur, reſpondiſſe fertur: Expedit tibi, Cæſar, populum nobis intentum tempus conſumere*. Subolfecit hunc eundem errorem ante me Iſaacus: Pontanus in ſuis ad Macrobium notis, ubi, *Hylam*, inquit, *ſemper dicit: at Bathyllus tamen capiendus* &c. *Sed iſto tamen*, ſubdit, *cur nomine Macrobio nuncupatus? An quod in amoribus fuerit Pyladæ domino, quomodo Alcidæ ille toties clamatus Hylas? Viſum id ferè clariſſimo, peritiſſimoque viro Franciſco Junio, quem & memini de hoc per occaſionem conſuluiſſe*.

Sed pace tamen iſtorum virorum, nullam minus

ob rationem Bathyllus Hylas appellari debuit, quam quòd Pyladæ domino delicium fuerit, quemadmodum Hylas Alcidæ. Nam etſi mollicies Bathylli aliquid de illo ſequius judicare permitteret: herclè non Pyladis, ſed Męcenatis ſervus, aut libertus fuit Bathyllus. Servum facit Lipſius in ſuis ad cap. 54. 1. Annal. Taciti notis. Adducitque Senecam Patrem id referentem his verbis: *Recitabat reſcriptum Labieni pro Bathyllo Męcenatis, in quo ſuſpicietis adoleſcentis animum illos dentes ad mordendum provocantis*. Et Mœcenatem ipſum effuſum in ejus amorem teſtatur ibidem Tacitus: adeoque ſi Bathyllus Hylas appellari debuit, Hylas Mœcenati domino fuit, non Pyladi, qui dominus numquam fuit. Sed Libertum mavult Caſaubonus in ſuis ad verſ. 123. ſatyr. 5. Perſii: ubi, *fuit*, inquit, *Bathyllus Chironomus Pantomimus, & Saltator geſticulatione utens, & fuit Męcenatis Libertus*. Sed utrumque facilè eſſe potuit. Servus primo, mox ob inſignem induſtriam, atque χειρονομίας excellentiam libertate donatus à Męcenate, adeoque ejuſdem libertus. Quamquam ſi verba Dionis nuper allata perpendamus, honeſtus admodum fuit Męcenatis amor erga Bathyllum; cujus προσήκοντα tantum appellat Dio, hoc eſt, familiarem aut neceſſarium, qualem eſſe decebat ſervum aut libertum. Sed quacumque tandem ratione Bathyllus Hylas nuncupari quiverit; illum quoque perperam affirmavit Macrobius Pyladis fuiſſe diſcipulum. Quippe Bathyllus fuit quidem & ὁμότεχνος, & ἀντίτεχνος Pyladis: & cum illo in Scena pro principatu variantibus vulgi ſtudiis decertavit: ſed diſcipulus numquam fuit: cum ex æquo Pantomimicæ ſaltationis inventores paſſim perhibeantur. Imò Athenæus lib. 1. cap. 17. p. m. 20. diſertè Bathyllo vel principatum inventionis defert. ait enim: τῆς ὀρχήσεως τῆς τραγικῆς καλουμένης πρῶτος εἰσηγητὴς γέγονε Βάθυλλος ὁ Αλεξανδρεύς: hoc eſt, *ſaltationem tragicam appellatam primus invexit Bathyllus Alexandrinus*. Et

mox

mox ex Ariſtonico, in partem invectionis etiam Pyladem aſſumit. ait enim: τοῦτον τὸν Βάθυλλον, φησὶν Ἀριστόνικος, καὶ Πυλάδην τὴν ἰταλικὴν ὄρχησιν συστήσασθαι ἐκ τῆς κωμικῆς, ἣ ἐκαλεῖτο κόρδαξ, καὶ τῆς τραγικῆς, ἣ ἐκαλεῖτο ἐμμέλεια, καὶ τῆς σατυρικῆς, ἣ ἐλέγετο σίκιννις. Scilicet, *hunc Bathyllum, & Pyladem, inquit Ariſtonicus, italicam ſaltationem conſtituiſſe ex comica, quæ vocabatur cordax; ex tragica, quæ audiebat emmelia; atque Satyrica, quæ Sicinnis appellabatur*. Si igitur Bathyllus aut ipſe primus, aut una cum Pylade italicæ ſaltationis inventor extitit, Pyladis diſcipulus eſſe non potuit. Proinde ſi quis hæc hariolando conciliare vellet, dicere poſſet, præter Bathyllum ὁμότεχνον, ſeu ἀντίτεχνον, Hylam quoque temporibus Pyladis floruiſſe ejuſdem Pyladis diſcipulum; ſed ad æqualitatis contentionem eruditione, atque dexteritate provectum: atque hunc Hylam Pyladis diſcipulum, illum fuiſſe, quem refert Svetonius cap. 45. ab Auguſto in atrio domus ſuæ, nemine excluſo, flagellis fuiſſe verberatum. Non enim hanc contumeliam feciſſet unquam Bathyllo Auguſtus, quem noverat corculum, atque ocellulum Męcenatis: in cujus gratiam eidem ipſe quoque prolixiùs favebat. Igitur hæc potius Hylæ illi conveniunt, quem Pyladis diſcipulum tradit Macrobius. Cęterum cum eodem tempore & hic Hylas cum Pylade, & Bathyllo floruerit, vel cum præceptore certare non dubitaverit; nil mirum, ſi ὁμωνυμία ſubrepere potuit, atque aliqua referri à Macrobio, tamquam cum hoc Hyla geſta, quæ ſoli Bathyllo convenire poſſunt. Verum hæc obiter.

Redeamus ad Pantomimos noſtros, qui, ut referebamus, fabulas, quas præcinebant Cantores, variis geſticulationibus referebant. Hoc autem licet ita frequentiſſimè uſurpatum ſit, Pantomimorum tamen induſtria magis, magiſque in dies creſcente, eam evidentiam, atque ἐνάργειαν adepti ſunt, ut ipſi ſoli, nullis præcinentibus tibiis, aut ſonis, & cantibus, mutis geſticulationibus tantum, integras fabu-

las

las eloquentiſſimè repræſentarint. Rem hanc Neronis temporibus potiſſimum obtinuiſſe, author eſt nobis Lucianus his verbis, quæ latina tantum, quia paulo plura ſunt, afferam. *Saltator*, inquit, *Neronis tempeſtate eximius, & celebris, nec, ut ferebatur, imprudens: ſed ſi quis etiam alius hiſtoriarum memoria, & movendi eleganti artificio præcellens plurimum: precatus eſt Demetrium ſapientiſſimis, ut mihi videtur, precibus (is Demetrius Cynicus Philoſophus Orcheſticen univerſam flocci faciebat, dicens ſaltationem tibiæ, fiſtularum, atque ſtrepituum eſſe ſupervacaneum quoddam, & vanum additamentum) ut ſe ſaltantem ſpectare vellet: deinde ſi videretur, reprehenderet, & ſaltationem acerbiſſimè accuſatam exſibilaret, & exploderet. Pollicebatur ad hæc, ſe nullis tibiis, & cantilenis adhibitis ſaltaturum: Quemadmodum & fecit. Etenim ſtrepitibus, & tibiis, & choro impoſito ſilentio, ipſe per ſe ſaltavit Veneris & Martis adulterium: Solem furtivi concubitus proditorem: Vulcanum mœchantibus inſidias machinantem, & vinculis utrumque & Martem, & Venerem illaqueantem: Deos ſpectaculo aſſiſtentes: Venerem ſuffuſo pudore pudefactam, ſubverentem, & meticuloſiùs Martem ſupplicantem: præterea quaſcumque alias hæc fabula partes complectitur: adeo ut Demetrius ipſa artificioſa ſaltatione exhilaratus, maxima laude ſaltatorem extulerit. Exclamabat enim voce quam potuit acutiſſima, in hæc verba prorumpens:* ἀκούω, ἄνθρωπε, ἃ ποιεῖς, οὐχ ὁρῶ μόνον: ἀλλά μοι δοκεῖς ταῖς χερσὶν αὐταῖς λαλεῖν· hoc eſt, *audio, ò homo, quæ facis, neque video tantum: videris enim mihi ipſis manibus loqui.*

Ex his igitur manifeſtiſſimum eſt, licet communiùs Pantomimi, quas fabulas, & actiones chorus, & cantores præcinerent, motibus, ac geſtibus ſpectatorum oculis repræſentarent; attamen cum ars illa ad ultimum faſtigium, ac veluti perfectionis colophona evecta eſt, nullis canticis, aut muſicis inſtrumentis præcinentibus, ſolis ipſos geſtibus fabu-

las repræſentaſſe, & quidem tanta dexteritate, claritate, & evidentia, ut ab ſpectatoribus optimè intelligerentur. Id autem Neronis potiſſimum tempore eveniſſe, legimus. neque id herclè mirum, ſi citharœdo Principe, Mimi, & Pantomimi adeò excelluerint.

CAPUT XIII.

Exponitur Pantomimicus Apparatus Scena, Veſtitus, Inſtrumenta muſica.

SCenarum tria genera, ut ſuperiùs quoque monuimus, recenſet nobis Vitruvius lib. 5. cap. 8. Tragicam nempe, Comicam, atque Satyricam. *Horum autem*, inquit, *ornatus ſunt inter ſe diſſimiles, diſparique ratione: quod Tragicæ deformantur columnis, faſtigiis, & ſignis, reliquiſque regalibus rebus: Comicæ verò ædificiorum privatorum, & menianorum habent ſpeciem, proſpectuſque feneſtris diſpoſitos imitatione communium ædificiorum rationibus: Satyricæ verò ornantur arboribus, ſpeluncis, montibus, reliquiſque agreſtibus rebus, in topiarii operis ſpeciem deformatis*. Verum, inquam ego, poſtquam Pantomimica ſaltatio ſe ſola ludum Scenicum ab aliis tribus Tragœdia, Comœdia, atque Satyra diſtinctum conſtituit, atque ſe ſola in Scenam prodiit; dubio procul apparatum & ipſa Scenicum ſibi proprium, atque peculiari ratione ſibi convenientem habere debuit. Sanè illum habuiſſe, luculentiſſimus eſt nobis author Apulejus, qui lib. metam. 10. ſupracitato, antequam judicium illud Paridis pantomimicè deſaltatum exponeret, Scenæ apparatum primo omnium deſcribit. ait enim p. m. 232. *Aulæo ſubducto, & complicatis*

catis Sipariis, *Paridis Scena diſponitur*. *Erat mons ligneus*, *adinſtar inclyti montis illius*, *quem vates Homerus Idæum cecinit*, *ſublimi inſtructus fabrica*, *conſitus viretis*, *& vivis arboribus*, *ſummo cacumine de manibus fabri fonte manante*, *fluviales aquas eliquans*. *Capellæ paucułæ tondebant herbulas* &c. En ſcenicum illius fabulæ apparatum. Cur igitur tribus Scenarum generibus non addit quartum, Pantomimicum nempè, Vitruvius? Arbitror, hujus rei rationem illam fuiſſe, quod cum fabulæ, quas ſaltarent Pantomimi, aut Tragicæ eſſent, aut Comicæ, aut Satyricæ, convenientem fabulis apparatum adhibebant: vel tragicum nempe, vel comicum, vel ſatyricum. Adeoque hæc tantum tria genera recenſere ſatis habuit Vitruvius.

Ad veſtitum quod attinet, non videntur Pantomimi uſi Toga: adeoque Martialis epiſt. lib. 2. ad Decianum. *Noli*, inquit, *ergo*, *ſi tibi videtur*, *rem facere ridiculam*, *& togam ſaltanti inducere perſonæ*. In quem locum Muſambertius, *Noluerunt*, inquit, *Quirites togam ſuam gravitatis cultum*, *& notam propriam civitatis*, *actionibus Scenicis dehoneſtari*. Palla tamen, & tunica uſos legimus apud Svetonium in Calig. cap. 54. his verbis. *Saltabat autem nonnumquam etiam noctu*: *& quondam tres conſulares ſecunda vigilia in palatium accitos*, *multaque*, *& extrema metuentes ſuper pulpitum collocavit*: *deinde repente*, *magno tibiarum*: *& ſcabellorum crepitu*, *cum palla*, *tunicaque talari proſiluit*, *& deſaltato cantico abiit*.

Atque huc reſpicit & illud Plauti in Menæchmis. Ibi enim Scen. 3. act. 1. cum Menæchmus pallium Peniculo traderet, quod Pallæ occultandæ ſuperinduxerat, quam Erotio deſtinatam uxori ſubripuerat; Peniculus recepto pallio, cum Menæchmum in palla conſpexiſſet, orat, ut in illa, priuſquam deponat, aliquantulum ſaltet. alloquens igitur Peniculum Menæchmus, tradenſque illi pallium, ait:

Su-

Suſtine hoc, Penicule: exuvias facere, quas vovi, volo.

cui reſpondens Peniculus, ſubdit:

Cedo: ſed obſecro herclè, ſalta ſic cum palla poſtea.

Quoniam, ut advertit Turnebus lib. 20. cap. 28. qui ſaltabant olim in Scena, & cantabant, aut citharam pulſabant, palla ornati erant.

Erat autem palla genus veſtimenti propriè muliebris, deducta uſque ad talos. ita Servius ad illud Virgilii,

Pro longæ tegmine pallæ.

Confirmatur & ex Horat. Satyr. lib. 1. ſat. 2. ubi Matronarum habitum deſcribens, ait:

Ad talos ſtola demiſſa, & circumdata palla.

Subſcribit & Ovid. lib. 3. amorum, eleg. 13. dum ait:

Virginei crines auro gemmaque premuntur;
Et tegit auratos palla ſuperba pedes.

Mirum autem videbitur fortaſſis alicui, quì ſaltatores longis atque fluentibus velati tunica, & palla deſaltarent; cum expeditiores eſſent futuri, ſuccincti, & tunicati tantum. Sanè cum antiquitus vel milites eſſent togati, cinctus gabinus inventus eſt, ut promptiores eſſent ad conſerendas manus: potiori igitur jure cinctus aliquis erat ſaltatoribus neceſſarius, qui & manibus & pedibus, atque corporis totius varia geſticulatione fabulas repræſentabant. Subolfecit difficultatem hanc Ferrarius de re veſtiaria lib. 3. cap. 18. ſed contentus illam tetigiſſe, non exhauſit.

Feliciter autem hanc exire, ſibi fortaſſis quiſpiam videri poſſet, dicendo, pallam, qua Saltatores uterentur, fuiſſe gallicam, quæ ſcilicet ad nates uſque pertingebat. Docet id Martialis relatus à Bayſio de re veſt. cap. 13. dum ait:

Dimidiaſque nates gallica palla tegit.

Sed & Strabo eamdem lib. georg. 5. nobis deſcribit,

bit, inquiens: ἀντὶ δὲ χιτώνων χιλοὺς χειριδωτοὺς φέρουσι μέχρι αἰδοίων, καὶ γλουτῶν: hoc eſt, *tunicarum vice pallas manicatas geſtant ad verenda uſque, nateſque medias pertingentes*. Atque his gallicis igitur pallis optimè uti poterant Saltatores, atque ad ſaltum etiam eſſe ſuccincti, & expediti. Sed gallicas tamen non fuiſſe hujuſmodi pallas, Svetonii teſtimonium ſuperiùs allatum convincit. ait enim, Caligulam cum tunica, & palla talaribus deſaltaſſe: longioribus igitur utebantur pallis Saltatores, non autem iis gallicis brevioribus. Dicerem ego, Saltatores pallis ad talum uſque demiſſis optimè fabulas referre potuiſſe: ad quas nempe deſaltandas manibus potiùs, quam pedibus utebantur; adeoque χειρόσοφοι, manibus ſcilicet eruditi appellabantur. Sanè capitis, oculorum, manuum, atque totius corporis variis, ſed numeroſis & compoſitis geſticulationibus omnia referebant, potius quam ſaltibus in altum ſublatis. illorum enim motus non tam ἄλσις erat, quam ὄρχησις: adeoque ad varias illas geſticulationes cum palla, ad talos licet demiſſa, impedimento non eſſet, illa indui poterant. Atque id tum vel maximè ita fuiſſe, credi poteſt, quod & mulieres ſaltatione pantomimica celebres inferiùs afferemus; quarum erat veſtis propria palla illa talaris.

Sed hæc quoque everti videtur reſponſio ab iis, quæ refert Nonnus lib. 19. Dionyſ. ubi Pantomimicam ſaltationem deſcribens, corporis vibrationes, ſaltuſque ingentes recenſet. ait enim: *Hoc corniger Silenus manu erudita texens, dexteram quidem ceſſare fecit; multum autem ſaltante pede, ex terra tollebatur, & in aera mittebat oculos: interdum pedes pedibus innectens, interdum ſeparans, alterna arte vibrabatur. Interdum multum volubilis ſolo inſultans, rectus in pectus, vibrabatur volubiliter. Pes dexter firmus ſtabat, neque flectebatur, alterius pedis ſummum digitum tenens, aut genu flectens, collatis manibus, aut femora complicata extendens Silenus genibus gravis, pedis*

rectum

rectum impetum habens, ſiniſtrum pedem ſuſtulit, à latere & humero elevans volutim.

Sed reſponderi poteſt, Pantomimos, dum aut Silenos referrent, aut Satyros, aut alias repręſentarent furentes præſertim perſonas, ſaltus hujuſmodi inconditos cum multa & pernicitate, & volubilitate edere conſueviſſe. Sed non, credo, tunc tunica, aut palla utebantur; ſed alio potiùs habitu iis convenienti, & qui motibus illis & ſaltibus impedimento non eſſet. Aſt verò in aliis ſaltationibus, in quibus honeſtiores, neque ita volubiles referebant perſonas; in his & tunica, & palla talari optimè uti potuerunt.

Sed antequam hanc pallam deponamus, non inutile fuerit paululum digredi. Quippè Ferrarius loco mox citato, *Mirum mihi videtur*, inquit, *cum palla veſtitus exterior muliebris eſſet, eamque Menæchmus Paraſito per jocum olfaciendam dediſſet, illum aſpernantem dicere* act. 1. ſcen. 2.

Summum me olfactare oportet veſtimentum muliebre.
Nam ex iſtoc loco ſpurcatur naſus odore illutibili.

Nam ſi de tunica, aut ſubucula loqueretur, credibilius id eſſet. Sed hoc tamen mirum, Ferrari, non eſt. Illud herclè mirum, quod aliàs navus, & diligens, non adverteris, Menęchmum palla pro tunica uſum fuiſſe. nam ſuperinduxerat pallium, ut ſuperiùs retulimus: quo depoſito, cum in palla ſtetiſſet, ut cum illa ſaltaret à Paraſito admonebatur. Quod ſi pallam igitur ſurreptam uxori pro tunica induerat, utque illam occultaret, pallium ſuperinduxerat; nil mirum, ſi olfacere detrectavit Paraſitus, metuens fortaſſis, ne fęda eſſet odore illo illutibili, qui ſcilicet lavando elui vix poſſet. Quod ſi minus hoc in Plauto advertiſti, Ferrari, aſt herclè meminiſſe debueras, quæ lib. 3. part. 2. cap. 13. habes. Inibi namque doces, Tunicam etiam aliquando pallam fuiſſe dictam: probaſque ex auth. lib. ad Heren. ubi legimus: *Uti Citharædus cum prodierit*

opti-

optimè veſtitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus variis intertexta. Nam quæ hìc dicitur palla, pallium eſſe non potuit: quale ut plurimum erat fęminea palla. quomodo enim chlamys ſupra pallium ſumeretur? Sed ſi palla igitur pro tunica aliquando uſurpatur, ut tute doces; an mirari deinde potes, quod pallam à Menęchmo oblatam olfacere detrectet Paraſitus, cum ſi de tunica, aut ſubucula ſermo eſſet, nil mirum fuiſſe fatearis?

Redeo nunc ad veſtitum Pantomimorum, qui non palla tantum & tunica, ſed aliis etiam veſtibus uſi ſunt. Helladium chlamydem Hectoream indutum canticum quoddam Hectoris deſaltaſſe, legimus Anthol. lib. 4. cap. 25.

Ἕκτορα μὲν τις ἄεισε νέον μέλος. Ἑλλαδίῃ δὲ
Ἑσσαμένη χλαῖναν, πρὸς μέλος ἠντίασεν.

Igitur Pantomimi quamcumque perſonam repræſentarent, in quam ſcriptum eſſet ab aliquo Poeta canticum, ſeu ὑπόρχημα; non manu tantum ac geſtu, ſed veſte etiam & habitu illam ad vivum referre ſtudebant. In Deorum judicio, quam fabulam deſaltatam deſcribit Apulejus ſuperiùs citatus lib. 10. ita Paridem indutum deſcribit: *In modum Paridis, Phrygiique paſtoris, barbaricis amiculis humeris defluentibus, pulchrè induſiatus adoleſcens, aurea tyara contecto capite, pecuarium ſimulabat magiſterium*. & mox deſcribens Mercurium, *Adeſt*, inquit, *luculentus puer nudus, niſi quod ephebica chlamyde ſiniſtrum tegebat humerum, flavis crinibus uſquequaque conſpicuus: & inter comas ejus aureæ pinnulę cognatione ſimili ſociatæ prominebant: quem caduceum, & virgula Mercurium indicabant. Is ſaltatoriè procurrens, malumque bracteis inauratum dextera gerens, ei, qui Paris videbatur, porrigit, quid mandaret Jupiter, nutu ſignificans; protinus gradus ſcitulè referens, è conſpectu faceſſivit*. Atque ſimili ratione Deas quoque diverſimode indutas, ac diverſo inſtructas comitatu deſcribit inibi Apulejus: quibus clariſſimè oſtenditur,

tur, habitu perſonæ, quam referebant, accommodatiſſimo uti Pantomimos conſueviſſe.

Tranſeamus ad Chorum. nam hunc quoque adhibuiſſe, atque ejus carmina apta totius corporis geſticulatione expreſſiſſe, clarum eſt. Meminit hujus Chori Manilius lib. 5. ſupracitato, dum ait:

Omnis fortunę vultus per membra reducet,
Æquabitque choros geſtu.

Subſcribit & Caſſiodorus lib. 4. var. epiſt. 51. ubi, *Pantomimo*, inquit, *cum primum in Scenam advenerit, aſſiſtunt conſoni chori diverſis organis eruditi.*

Sed hic tamen chorus à recentioribus Pantomimis introductus eſt. Namque antiquiores ipſi inſimul & canebant, & ſaltabant. Verum quia motus corporis ex anhelitu vocem interturbabat, atque vox ipſa multum geſticulationi adimebat; introductum eſt, ut alii quidem canerent, alii tibiis occinerent, atque hiſtriones, ſeu Pantomimi geſticulationem tantum adhiberent. Rem ita fuiſſe, teſtatur nobis Lucianus, dum ait: πάλαι μὲν γὰρ αὐτοὶ καὶ ᾖδον, καὶ ὠρχοῦντο. εἶτα ἐπειδὴ κινουμένων τὸ ἆσθμα τὴν ᾠδὴν ἐπετάραττεν, ἄμεινον ἔδοξαν ἄλλους αὐτοῖς ὑπᾴδειν. Livius autem lib. 7. Dec. I. non rem tantum, ſed tempus etiam quo primum uſurpata eſt, nobis exponit. ait enim: *Livius poſt aliquot annos, id quod omnes tum erant, ſuorum carminum actor, dicitur, cum ſæpius revocatus vocem obtudiſſet, venia petita, puerum ad canendum ante tibicinem cum ſtatuiſſet, canticum egiſſe* (hoc eſt geſticulationem) *aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis uſus impediebat. Inde ad manum ſaltari hiſtrionibus cęptum.* Ex hujus igitur Andronici Livii tempore Pantomimi & puerum qui caneret, & tibicinem qui ſibi ſaltantibus occineret, adhibuerunt. Hic autem Tibicen πυθαυλὴς appellabatur: eo quod Pythia carmina, τοὺς πυθίους αὐλοὺς, Pęanas nempe caneret. Primus autem Pylades pro una tibia plures adhibuit; nec plures tantum tibias, verum etiam fiſtulas plures, atque chorum etiam ſibi præcinere fe-

 cit,

cit, cum Choraule: adeoque interrogatus ab Auguſto, ut ſuperiùs diximus, quid ſaltationi contuliſſet, homerico illo verſu, non unam tantum, ſed plures tibias, ac fiſtulas, hominumque multitudinem, hoc eſt Chorum, reſpondit: quem ᾀδόντων ὁμοφωνίαν appellat Lucianus: qui pantomimicum iſtum apparatum exponens, & tibiam, & fiſtulam, & cytharam, & pedum ſtrepitum, & clangorem cymbalorum, repræſentatoris vocem concinnam, & canentium concentum conſonum, & continuum recenſet. Et per concentum quidem conſonum canentium, ὅμαδον ἀνθρώπων, Chorum ſcilicet intelligo: per repræſentatoris vocem, illum qui canticum aliquod à Poeta compoſitum recitabat: Tibia, Fiſtula, Cythara, atque Cymbala, muſica ſunt inſtrumenta omnibus nota. Sed quid ſibi vult ille ποδῶν κτύπος, pedum ſcilicet ſtrepitus, cujus adeò ſæpe in illo ſuo libello meminit Lucianus? Libet id curatiùs perquirere. Sit igitur

CAPUT XIV.

Perquiritur, quid eſſet ποδῶν κτύπος, *ſeu* ποδοκτυπία *in Pantomimicis Ludis.*

CLariſſimus Salmaſius loco ſupracitato, *ſaltante Pantomimo*, inquit, *alii tibiis canebant; alii vocibus concinebant; alii fiſtulis ſibilabant; alii cymbala concrepabant; alii pede ſonabant*: atque hi ποδοκτύπαι, & ποδοψόφοι dicebantur. His autem ut lucem addat, ſubdit. *In omnibus veterum choris Meſochori, quos τοῦ χοροῦ κορυφαίους Græci appellant, qui cæteris ad canendum præibant, & modum canendi dabant, pede in eam rem pulpitum, aut ſolum tundere conſueverant. Pedem enim*

levan-

levantes, *&* *cum ſono ponentes* , *æquali ſemper* , *ac perpetuo quodam tenore cantici modulationem temperabant* , *&* *moderabantur*. *Hoc idem hodieque* , *ſed manu ſit in muſicis ſymphoniacorum cantibus* , *ab eo* , *qui reliquis una canentibus modum dat* , *levata poſitaque manu menſam* , *aut librum feriendo* : & menſuram percutere *vulgo dicitur*. *Id apud veteres in Choris pedum ſupploſione fieri ſolebat*. *Et quo clarior ſonus eſſet* , *ligneis ſoleis ad hunc ſolum uſum factis uti conſueverant* , *quæ* κρουπέζια , *ſeu* κρούπαλα *appellabantur* . *Quin immò ad majorem crepitum* , *ſtrepitumque non ligneas ſolum* , *ſed etiam ferreas ſoleas adhibebant*. Hactenus vir magnus.

In quibus tamen plura occurrunt, quibus ſubſcribere minimè valeo. Et primò quidem hìc quoque diſplicet, quod nullo veterum teſtimonio probat Salmaſius, apud veteres, qui cantum moderabantur, non manu, ut nunc temporis, ſed pedum ſupploſione menſuram percutere conſueviſſe. Citat quidem Lucianum, ſed vereor an invitum: qui de Laconicorum puerorum choro verba faciens p. m. 102. ὁ αὐλητὴς, inquit, ἐν τῷ μέσῳ κάθηται ἐπαυλῶν, καὶ κτυπῶν τῷ ποδί. οἱ δὲ κατὰ στοῖχον ἀλλήλοις ἑπόμενοι σχήματα παντοῖα ἐπιδείκνυνται. Sed aliud eſt, Tibicen in medio locatum, tibiam inflando, ac pede obſtrependo, pueris ſaltantibus accinere: aliud vero, cantus moderatorem pedum ſupploſione menſuram percutere conſueviſſe. Sanè Saltantibus non alia ratione, quam ſono Tibicines moderari queunt. Cum enim illi modo huc, modo illuc vertantur, ac ſæpius etiam altiùs conſtitutos Tibicines ne reſpiciant quidem, ad ſonum tantum advertunt, quo motus ſuos temperant; non autem ad pedum ſupploſionem, quam vix, ac ne vix quidem in illo muſicorum inſtrumentorum, atque motuum ſtrepitu audire poſſent. Fortaſſis igitur ille Luciani Tibicen, ut ore tibiam, ita pede muſicum aliquod aliud inſtrumentum pulſabat, atque id erat τῷ ποδὶ κτυπεῖν: de quo clariùs infra.

 Rur-

Rurſus Μεσόχοροι, quos τῦ χορῦ κορυφαίυς ἢ ἡγεμόνας Græci appellabant, atque aliis ad canendum præibant, atque Choro ἐνδόσιμον, ſignum ſcilicet, atque præſcriptum dabant, quo edito Chorus accinebat; in ſingulis choris ſinguli tantum erant: quemadmodum & nunc temporis in ſymphoniacorum concentibus unus eſt moderator, & χοροδιδάσκαλος. Atque in hunc ſenſum dicebat junior Plin. ep. lib. 2. ep. ad Maximum. *Hoc ingens corona colligitur: hoc infiniti clamores concitantur, cum μεσόχορος ſignum dedit.* Jam verò ποδὶ κτυπῦντας non unum, ſed plurimos Pantomimis accinere conſueviſſe, & Lucianus aſſerit, & non diſſimulat Salmaſius, dum, ποδὶ κτυπῦντες, inquit, *multi erant, qui ſaltantibus Pantomimis obſtreperent.* Igitur οἱ ποδὶ κτυπῦντες non erant οἱ χοροδιδάσκαλοι: ii nempe, qui chorum moderarentur, atque menſuram percuterent. Tandem id ipſum confirmo, quoniam noſtri temporis Græcorum χοροδιδάσκαλοι, quos πρωτοψάλτας vocant, quique muſicis ſymphoniis præſunt, atque canentes alios moderantur; non manu, aut pede terram, aut menſam, ſeu librum feriendo; verùm manum, aut digitos diverſimode movendo atque inflectendo cantus moderantur: quos proinde veriſſimè appellares χειροσόφυς. Cantus enim figuralis Græcorum ad octo muſices tonos efformatur. Tonorum quatuor ſunt principales, atque hi primarii & recti appellantur. Quatuor reliqui minus principales, atque hi obliqui, & miniſtrantes audiunt. In muſicis libris notulas habent proprias, à primis inventoribus inſtitutas, & cuique verborum ſyllabæ ſuperimpoſitas, quæ numero quatuordecim ſunt. Harum notularum octo quidem vocem extollunt, ſex vero deprimunt: omnes autem hujuſmodi notulæ digitis manus dexteræ efformantur, & indicantur, Hincque fit, quod præcinente cantus Præfecto ſeu protopſalta, & formante manus geſticulatione notulas cantus, cantores reliqui, diſtantes licet, obſervantes Præfecti manum, ſuam quiſ-

que

que vocem eidem cantui accommodare, flectere, ac variare optimè norunt. Morem autem hunc ita cantus moderandi, non heri aut nudius tertius obtinuiſſe, ſed ab antiquiſſimis retro temporibus defluxiſſe, certum eſt. Author enim epiſtolarum ſub Ariſteneti nomine editarum, qui poſt Conſtantinum vixiſſe communiter creditur, rem hanc apertiſſimè confirmat. ait enim: ϗ ἡ διδάσκαλος ἐπέβλεπε τὴν ἐπᾴδουσαν, ϗ εἰς τὸ μέλος ἱκανῶς ἐνεβίβαζε χειρονομοῦσα τὸν τρόπον. ſcilicet, & *Præceptrix reſpiciebat concinentem, & aptè ad cantum moderabatur, manu indicans modum*. Igitur οἱ ποδοκτυποῦντες, ϗ ποδοψόφοι, de quibus loquitur Lucianus, non erant οἱ μεσόχοροι, ϗ οἱ χοροδιδάσκαλοι: monſtrum enim eſt aſſerere, hos ποδοκτυπίᾳ canentes moderatos fuiſſe, cum χειρονομίᾳ potius canentibus præirent.

Sed quid igitur erit τῷ ποδὶ κτυπεῖν: ſeu quinam fuerunt hi τῷ ποδὶ κτυποῦντες? Arbitror, Choros ipſos, ſi ex Saltatoribus quibuſdam agreſtibus componerentur, verè ποδοκτυποῦντας fuiſſe, ac dici potuiſſe. Denſior enim ſolea, atque fortaſſis etiam lignea agreſtium, inter Saltationem duriùs terram feriendo, ſtrepitum illum, & κτύπον edere poterat. Juvant hanc conjecturam, quæ Ariſtophanes habet in Pluto, ſcen. 2. verſus finem p. m. 77. dum ait:

ἐκτυπεῖτο δ'
Ἐμβὰς γερόντων εὐρύθμοις προβήμασιν. hoc eſt,

Quin etiam ſolea ſenum in numerum ſaltantium
Aptè compoſitis perſtrepebat paſſibus.

Idem facilè contingere poterat, ſi fortè ſoleæ quędam in hunc ſolum uſum tales fierent, ex ligno ut puta, aut alia ſimili materia, ut illis utentes Saltatores non ingratum quendam ſtrepitum ederent. Nam hujuſmodi artificioſa ſolea uſum fuiſſe inter ſaltandum Oeagri gnatum, legimus apud Apollon. Argon. lib. 4. v. 1195. verba ipſius ſunt:

Interque eos Oeagri
Gnatum ad modulos canoræ cytharæ, & canticum

Crebriter ſolum artificioſa plaudentem ſolea.

Cæterum cum ποδῶν κτύπος, de quo Lucianus loquitur, non ad Saltatores, ſed ad Tibicines potius ſpectet; arbitror, ποδῶν κτύπον, ſeu ποδοκτυπίδα idem omninò fuiſſe, ac crepitum Scabillorum: quorum ſupra meminimus ex Suetonio ſaltantem Caligulam referente; & pluribus etiam in locis Arnobius meminit. Scabellum autem, ſeu ſcabillum, aut ſcamillum, dum de ſymphoniacis choris, atque ſaltationibus eſt ſermo, non arbitror inſtrumentum fuiſſe in modum ſcabelli ex ligno factum, vel ſcabellum potius reapſe, hoc eſt ὑποπόδιον, quod pede feriretur cum lignea, aut ferrea ſolea, ut crepitus major ederetur. Quæ enim, malum, eſſe poterat hujuſmodi ſymphonia, cum tibiis, fiſtulis, cytharis, cymbalis, atque aliis id genus inſtrumentis, atque hocce ſcabellorum rudi, & incondito crepitu? Profectò crepitus iſte ad lædendam, atque exaſperandam ſymphoniam aptior videri poterat, quam ad augendam aurium voluptatem. Temporibus certè noſtris hoc ſcabellorum crepitu ad ſilentium potius Actoribus indicendum utimur, quam ad complendam Muſices voluptatem.

Potius igitur illorum ſequor ſententiam, quam obſcurè innuit idem Salmaſius, qui ſcabella organa quædam fuiſſe tradunt, quæ inſtar noſtrorum organorum, ſpiritu in tubulis recepto, a tibicinum pedibus cum ligneis ſoleis, quandoque etiam ferreis pulſata ſonum emitterent. Vide Albertum Rubenium de Re Veſtiaria c. 17. p. 186. Præit verò huic conjecturæ Papinius, dum ait:

Et ad inſpirata rotari
Buxa.

Ubi loci vetus Scholiaſtes, *Buxa*, inquit, *Tibia, vel ſcabillum, quod in ſacris tibicines pede ſonare conſueverant.* Tibicines igitur duplici non raro tibia accinebant. Alia quidem, quam ore inflarent; atque alia, quam pede ad ſonum edendum adjicerent.

rent: atque hac ποσὶ κτυπεῖν dicebantur, illaque utentes ποδοκτυποῦντες. Cave autem, cum nuperrimo Orationum Ciceronis enarratore credas, tibias iſtas, aut ſcabilla à ſaltantium pedibus numeroſè pulſata ſonitum edidiſſe; adeoque Mimos, dum ſaltarent, non oculis tantum fuiſſe blanditos, ſed etiam ſcabillis concrepantibus numerum quendam, & concentum ad aurium voluptatem edidiſſe. Non enim Mimi, aut Pantomimi, & Saltatores, ſed tibicines ipſi illa ſcabilla pulſabant. adeoque Lucianus, loco ſupracitato, *Tibicen*, inquit, *in medio ſedet concinens*, καὶ κτυπῶν τῷ ποδί. Atque de Pantomimo, qui Ajacem furentem deſaltabat, ἑνὸς γὰρ, inquit, τῶν τῷ σιδηρῷ ὑποδήματι κτυπούντων τὴν ἐσθῆτα κατέρρηξεν; ſc. *unius enim ferreis calceamentis inſtrepentium veſtimentum violenter diſcidit*. Adeoque paſſim hos ποσὶ κτυποῦντας inter alios chorum ſymphoniacum componentes recenſet, & à Saltatoribus ipſis ſemper diſtinguit.

Neque verò mirum cuiquam videatur, ſi Tibicen ore tibiam inflando, aliud pede non abſimile pneumaticum organum pulſare poſſet. Namque organa illa, ſeu ſcabilla, ſine ulla ſoni varietate, tenore quodam continuo feriebantur: atque hinc σύντονα, hoc eſt unius appellata fuiſſe toni, ejuſdemque tenoris, ſuſpicatur Salmaſius. Rem docet Auguſtinus ab Salmaſio, & aliis citatus, dum lib. 4. de Muſica ait: *Veluti cum ſymphoniaca ſcabella, & cymbala pedibus feriuntur, certis quidem numeris, & his qui ſibi cum aurium voluptate junguntur, ſed tamen tenore perpetuo: ita ut ſi tibias non audias, nullo modo notare ibi poſſis, quouſque procurrat connexio pedum, & unde rurſus ad caput redeatur*.

Tandem ut univerſum hunc muſicorum inſtrumentorum apparatum Pantomimis inſervientium abſolvam: illud etiam adverto, veteres Teſtarum quoque crepitu rhythmicum quendam ſonum ſaltantibus commodaſſe. Unde illud Juvenalis Satyr. XI. v. 169.

——————*Audiat ille*

Teſtarum crepitus cum verbis &c.

Ubi vetus interpres: *Teſtas enim antea percutiebant, ſaltantibus Pantomimis.* Nimirum antiquiſſimi illi homines, muſica adhuc rudiori, aliorum inopia inſtrumentorum, figlinis crepitaculis, atque vaſorum figlinorum colliſione oblectabant ſe ſe. Ita Ariſtophanis enarrator, ad illud ex ranis, p. m. 273. ποῦ 'στιν ἡ τοῖς ὀστράκοις αὕτη κροτοῦσα, Ἀπορία, inquit, λύρας ὄστρακα τινὲς λαμβάνοντες, ἦχον μὲν ἀπετέλουν, πάνυ δὲ ἄσημον. Ad quem eundem Ariſtophanis locum reſpiciens & Didymus relatus ab Athenæo lib. 14. εἰωθέναι, inquit, τινὰς ἀντὶ τῆς λύρας κογχύλια, καὶ ὄστρακα συγκρούοντας, εὔρυθμον ἦχόν τινα ἀποτελεῖν τοῖς ὀρχουμένοις. Atque hanc Græcos appellaſſe ὀξυβάφων μουσικὴν ἁρμονίαν, advertit Caſaubonus ad cap. 4. lib. 5. Athenæi. Cujus inventorem ex Suida Dioclem quendam fuiſſe, ſubdit. ait enim Suidas: φασὶν Διοκλέα τὸν ἀθηναῖον εὑρεῖν τὴν ἐν τοῖς ὀξυβάφοις ἁρμονίαν, ὀστρακίνοις ἀγγείοις, ἅπερ ἔκρουσεν ξυλιφίῳ. Scilicet *Dioclem Athenienſem ferunt inveniſſe harmoniam in teſtaceis vaſis, quę bacillo pulſabat.* Latini hujuſmodi vaſa appellarunt acetabula: quæ antiquitus quidem erant fictilia, atque bacillo percutiebantur: mox ex variis metallis fuerunt conflata, ære, argento, vel alio. Unde Iſidorus lib. 3. *Acetabula ænea, & argentea, vel alia, quæ metallico rigore percuſſa reddunt cum ſuavitate tinnitum.* Adeoque & Caſſiodorus epiſtola ſępius jam citata ad Symmacum: *Quid acetabulorum tinnitus, &c.* Addit Caſaubonus ex Suida, hujuſmodi acetabula non ex variis tantum metallis, ſed ex pluribus etiam in unum confuſis, & colliquatis parari conſueviſſe. διὸ, inquit, καὶ τὰ ὀξύβαφα εἰώθασιν ἐκ διαφόρου κατασκευάζειν ὕλης, ἵνα τῇ διαφορᾷ τῶν ἀπηχήσεων τὴν ἁρμονίαν ἀποτελέσωσι. Sed ex his tamen verbis, acetabula ex metallis diverſis parari conſueviſſe, liquet: quæ ſcilicet ſimul pulſata, pro diverſitate metallorum diverſos ederent ſonos: non autem quod ex plurimis in unum commiſtis, ad modum corinthiaci æris; ut facile patebit verba ipſa perpendenti.

Ex

Ex hucuſque dictis igitur conſtat, ad Pantomimorum ſaltationes adhibitas fuiſſe Tibias, Fiſtulas, Cytharas, Cymbalorum, Scabillorum, & Teſtularum, ſive Acetabulorum crepitus, chorique concentus. Quæ ferè omnia complectens Nonnus lib. 18. Dionyſ. ait:

Cymbala ſonabant; ad menſam verò benè ſonantem
Panicæ fiſtulæ bombum edebant. Fremebant tibię
Implexæ, & circulus graviter ſonantis tympani
Duplici ſtrepitu tinniebat in ędibus;
Et ſonus erat crotalorum ad cænam.

CAPUT XV.

Examinatur, quas Fabulas Pantomimi deſaltarent.

PAntomimi prima omnium illa cantica deſaltarunt, quæ ὑπορχήματα dicta ſunt. Rem, atque etymologiam habemus in Athenæo lib. 14. cap. 6. p. m. 628. his verbis: ἐξ ἀρχῆς συνέταττον οἱ ποιηταὶ τοῖς ἐλευθέροις τὰς ὀρχήσεις, καὶ ἐχρῶντο τοῖς σχήμασι, σημείοις μόνον τῶν ᾀδομένων, τηροῦντες ἀεὶ τὸ εὐγενὲς, καὶ ἀνδρῶδες ἐπ' αὐτῶν. ὅθεν καὶ ὑπορχήματα τὰ τοιαῦτα προσηγόρευον. εἰ δέ τις ἀμέτρως διαθείη τὴν σχηματοποιΐαν, καὶ ταῖς ᾠδαῖς ἐπιτυγχάνων μηδὲν λέγοι κατὰ τὴν ὄρχησιν, οὗτος δ' ἦν ἀδόκιμος. Quæ verba omnium optimè Caſaubonus ſic vertit: *Ab initio Poetæ ſaltationes liberis aſſignabant: & figuris ſaltationum utebantur tantum pro ſignis eorum, quæ voce canebantur: ſemper in iis animum ſervantes virilem, & generoſum. Quam ob cauſam* ὑπορχήματα *appellarunt, quaſi dicas ſaltationes voci ſubſervientes. Si quis autem figuras exprimeret, non ſervato modo, & cantionibus congruens nihil diceret in ſaltatione, eum improbabant.* Qui igitur ἔλεγέν τι κατὰ τὴν ὄρχησιν: hoc eſt, qui

 expri-

exprimebant aliquid ſaltando congruens illi, quod voce canebatur; hi probatiſſimi ſaltantium dicebantur: adeoque erant Pantomimi, atque ab aliis quibuſcumque Saltatoribus diſcriminabantur, erantque inter illos optimi.

Atque ex his ritè intelliges Lucianum, quem non bene aſſecutus eſt eruditus alias interpres. De Deliacis puerorum choris loquens p. m. 105. hæc habet: παίδων χοροὶ συνελθόντες ἐν αὐλῷ, καὶ κυθάρᾳ, οἱ μὲν ἐχόρευον, ὑπορχοῦντο δὲ οἱ ἄριστοι προκριθέντες ἐξ αὐτῶν. Τὰ γοῦν τοῖς χοροῖς γραφόμενα τούτοις ᾄσματα ὑπορχήματα ἐκαλεῖτο. Ubi latinus interpres: *Ingreſſi*, inquit, *puerorum chori, tibia, & cythara præcinentibus, ſaltabant. Quos ſubſecuti optimi, facto delectu, choreis excipiebant &c.* Sed quid iſtud eſt, optimos choreis factis, alios excepiſſe? quis hoc, quid eſſet, intelliget? Ex dictis autem clariſſima eſt Luciani mens. Duo enim Saltatorum genera facit Lucianus: aliud quidem ἁπλῶς χορευόντων: atque aliud ὑπορχουμένων: atque hos optimos, exque primis iis delectos docet. Quid ita? quoniam primi illi rudiores puerorum chori ſaltabant quidem, atque figuras quaſdam exprimebant; verum id tantum. nam κατὰ τὴν ὄρχησιν οὐδὲν ἔλεγον: hoc eſt, nullatenus exprimebant ſaltatione id, quod voce canebatur. Aſt verò οἱ ὑπορχούμενοι delecti ex iis, atque optimi judicati, non figuras tantum exprimebant, ſed & modum ſervabant; atque motu, & χηματοποιΐα, hoc eſt apta geſticulatione, vocibus & cantico congruebant. Erant proinde ὑπορχήματα ſaltationes illæ, quæ voci ſubſerviebant; hoc eſt, quæ à Saltatoribus, corporis & motuum agitatione, voces ipſas depingebant: adeoque quæ geſtus illos, atque motiones requirebant, ſine quibus ἦν ἀδόκιμοι: ſcilicet, non probabantur. Cum autem hæc ὑπορχήματα fuerint antiquiſſima, liquet, hæc primum à Pantomimis deſaltata fuiſſe, veſte, habitu, manuum, ac totius corporis geſticulatione iis canticis congruenti.

Cæterum ubi Pantomimorum ars augeri cœpit,

atque

atque eorumdem ſtudia diligentius excoli; jam non illa tantum cantica, ſeu ὑπορχήματα, ſed alias quaſcumque fabulas à Poetis Epicis, Tragicis, Comicis, atque Satyricis ſudatas deſaltarunt. Atque idcircò Lucianus p. 120. & 130. *Statim*, inquit, *a Chao, & prima rerum generatione facto exordio, cuncta Pantomimo ad unguem cognita eſſe neceſſe eſt, uſque ad Cleopatræ Ægyptiæ tempora. Hoc enim ſæculorum intervallo circumſcripta eſt nobis multiplex illa Saltatori paranda cognitio*. Recenſet mox veteres omnes cum hiſtorias, tum fabulas: ac tandem concludit: οὐδὲν τῶν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, καὶ Ἡσιόδου, καὶ τῶν ἀρίστων ποιητῶν, καὶ μάλιστα τῆς τραγῳδίας λεγομένων ἀγνοήσει: ſcilicet, *nihil ex iis, quæ aut Homerus, aut Heſiodus, aut alii Poetæ meliores, ac præcipuè Tragici finxerunt, ignorabit*.

Omnium tamen frequentiſſimè Antiquiores Deorum ſaltabant fabulas: arbitror, quia ſpectatoribus magis notas. Atque Arnobii Nemeſin provocat, qui lib. 4. propè finem p. m. 151. *Quid Pantomimi veſtri*, inquit, *quid hiſtriones, quid illa mimorum, atque exoleti generis multitudo? Sedent in ſpectaculis publicis Sacerdotum omnium, Magiſtratuumque collegia, Pontifices, & Maximi Curiones: Sedent Quindecimviri Laureati, & Diales cum apicibus Flamines: Sedent Augures interpretes divinę mentis, & voluntatis: nec non & caſtæ Virgines perpetui nutrices & conſervatrices ignis: Sedet cunctus populus, & Senatus: Conſulatibus functi Patres, Diis proximi, atque auguſtiſſimi Reges: & quod nefarium eſſet auditu, gentis illa genitrix Martiæ, regnatoris & populi procreatrix amans ſaltatur Venus, & per affectus omnes meretriciæ vilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari. Saltatur & Magna ſacris compta cum infulis Mater, & contra decus ætatis illa Peſſinuntia Dindymene in bubulci unius amplexu flagitioſa fingitur appetitione geſtire*. Atque lib. 7. p. m. 238. *Ponit*, inquit, *animos Jupiter, ſi Amphitryo fuerit actus pronunciatuſque Plautinus?*

tinus? aut ſi Europa, ſi Leda, Ganymedes fuerit ſaltatus, aut Danae, motum compeſcit irarum? Tranquillior, lenior Mater magna efficitur, ſi Attidis conſpexerit priſcam refricari ab hiſtrionibus fabulam? Obliterabit offenſam Venus, ſi Adonis in habitu geſtum agere viderit ſaltatoriis in motibus Pantomimum? Fabulæ igitur Deorum, utpote omnium notiſſimæ; ſed & aliæ etiam Heroum, à præclariſſimis, atque omnium ore vulgatis Poetarum monumentis deſumptæ ſaltabantur. Et aliæ quidem erant Monoproſopi, quando ſcilicet unus tantum erat Pantomimus, qui vel unam tantum perſonam referret, ut puta Adonidem, Aiacem, Herculem: vel etiam plures, ſed in quas tamen unum ſe transformaret. Atque hujuſmodi erat illa, cujus meminit Lucianus p. m. 135. in qua cum Barbarus quidam quinque Perſonas vidiſſet deſaltandas, unumque tantum adſtare Saltatorem, querebat, quinam reliqui eſſent futuri, qui alias perſonas ſaltando repræſentarent. Poſtea verò quam certior factus eſt, unum illum ſaltatione ſua omnes repreſentaturum, ἐλελήθεις, ἔφη, ὁ βέλτιςε, σῶμα μὲν τοῦτο ἕν, πολλὰς δὲ ψυχὰς ἔχων: hoc eſt, *fefelliſti, inquit, ò optime, quod cum corpus unum tibi ſit, animas plures habeas*. Quo ingenioſior, ſed mea tamen ſententia inſulſior ille alius fuit è barbaris quidam homo regius è Ponto, qui cum ex negotio ad Neronem Romam veniſſet, atque talem quempiam ſpectaſſet Pantomimum, omnia unum ſcitiſſimè atque clariſſimè referentem; in diſceſſu Saltatorem illum ſibi dari a Nerone enixè petiit. Percontante verò Nerone, cui rei ſibi utilem futurum exiſtimaret, *Sunt mihi*, inquit, *vicini Barbari, lingua diſpares: ad illos intelligendos interpretum parare copiam, haud mihi promptum & facile eſt. Itaque ſi alicujus egens ero, ille intuens ſingula quæque mihi interpretabitur*. Sed ò bone, reſpondere Nero potuiſſet, Pantomimus quidem curabit, ut nutibus & geſtibus tu omnia intelligas; ſed quæ tamen ipſe ante noverit: Quì autem

tem barbaros illos tuos finitimos lingua diſpares intelliget aut latinus, aut græcus Pantomimus? Profectò quibus tu carere dicis, indigebit ille interpretibus, ut barbarorum legationes audiat, quas tibi nutibus repræſentet. Sed non tam longè reſpexit ille barbarus, imò ne Lucianus quidem, qui fortaſſis hiſtoriam illam finxit.

Redeamus ad ſaltationes Pantomimorum: quarum aliæ erant igitur, ut dicebamus, *μονοπρόσωποι*: ſed erant etiam *πολυπρόσωποι*, in quibus ſcilicet plures aderant Pantomimi, diverſas perſonas referentes, atque deſaltantes. Atque hujuſmodi fuit Paridis illud judicium ſuperius ab Apulejo relatum. Namque in illo alius quidem Mercurium, alius Paridem, alii Deas referebant. Atque hujuſcemodi Pyladis ſaltationes fuiſſe ut plurimum, teſtantur & Athenæus, & Plutarchus. Hic enim Symp. lib. 7. cap. 8. ἀποπέμπω δὲ, inquit, τῆς ὀρχήσεως τὴν πυλάδειον ὀγκώδη, καὶ παθητικὴν, δὲ πολυπρόσωπον ἔσαν; hoc eſt, *a ſaltatione quidem Pyladeam removeo, tumidam ſcilicet, & affectuum plenam, multaſque requirentem perſonas*. & Athenæus lib. 1. cap. 17. ἦν δὲ ἡ πυλάδε ὄρχησις ὀγκώδης, καὶ παθητικὴ, καὶ πολυπρόσωπος, ut emendat Salmaſius. nam vulgò legitur πολύκοπος.

Et quoniam Pyladis hìc meminimus, ab hoc, & a Bathyllo, ut ſuperiùs quoque tetigimus, Italicam ſaltationem conflatam fuiſſe, docet ibidem Athenæus, ex Comica quam Cordaca, ex Tragica quam Emmeliam, & Satyrica quam Sicinnim appellabant. Cave tamen, exinde deducas, veluti commiſtam ex illis tribus fuiſſe, atque illarum quidem participem, ſed à ſingulis tamen diſcrepantem. Id enim vult Athenæus, ut eruditiſſimus advertit Salmaſius loco jam ſæpius citato, Pyladem, atque Bathyllum non aliqua tantum ὑπορχήματα, aut peculiares aliquas fabulas; ſed omnia Tragędiarum, Comœdiarum, atque Satyrorum argumenta deſaltaſſe: ita tamen ut Tragica ſecundum tragicæ, Comica

verò

verò & Satyrica ſecundum comicæ, atque Satyricæ ſaltationis inſtituta peragerent.

Atque licet omnes iſtas fabulas promiſcuè deſaltarent; nihilo tamen minus, in Tragicis quidem Pylades, in Comicis autem Bathyllus magis placuit. Quippe Pyladea ſaltatio, deſcribentibus eodem Athenæo, & Plutarcho, faſtuoſa erat, & gravis, movendis affectibus idonea, atque plures requirens perſonas. Adeoque de hac Pyladea ſaltatione intelligendus Artemidorus lib. I. Onirocrit. cap. 78. dum inquit: βασιλικὰ μὲν πρόσωπα μιμεῖται, καὶ πολλοὺς ὑποκειτὰς ἔχει ὁ ὀρχηστής. ἀλλὰ μετὰ τὸ δρᾶμα μόνος παραλείπεται. Contra verò Bathyllica hilaris, jocoſa, pedeſtris, quæque tota in rebus lætis verſabatur, atque fabulas, & perſonas comicis affines referebat. id quoque teſtatur Plutarchus ubi ſupra, ſubdens: δέχομαι τὴν Βαθύλλειον αὐτόθεν πεζὴν, τοῦ Κόρδακος ἀπτομένην ἠχοῦς, ἤ τινος Πανὸς, ἢ Σατύρου σὺν ἔρωτι κωμάζοντος ὑπ' ὀρχήματος ἀνπθεμένην.

Ex quibus liquet, lapſum igitur fuiſſe Rhodiginum, dum lib. 7. cap. 4. *Comędia*, inquit, *Pyladem habet eximiè clarum, Bathyllum Tragędia: muta vices, neutrum noveris*. Sed non ita ſanè dicit Seneca, cujus mentem, & ſenſum, ac ferè etiam verba reſcripſit ibidem Cęlius. Namque in præfat. lib. 3. controver. *Pylades*, inquit, *in Comędia, Bathyllus in Tragędia multum à ſe aberant*. Quoniam ſcilicet quemadmodum Bathyllus optimè quidem comicas, minus aptè tragicas deſaltabat fabulas; ita Pylades è contra minus in comicis, maximè in tragicis fabulis probabatur. Senſus proinde Senecæ eſt, nec Pyladem fuiſſe Pyladem in comędia, nec Bathyllum ſatis agnoſci potuiſſe in Tragędia, ut optimè exponit Voſſius lib. 2. poet. cap. 37. Quaſcumque autem fabulas referrent, nil ipſis magis erat cordi, quam ut perſonas, quas ſuſtinebant, ad vivum exprimerent: adeò ut ſi furentes repræſentarent, furerent planè, atque inſanirent. Teſtatur id

id de celeberrimo ſui temporis Pantomimo Lucianus pag. 148. dum ait: *Cum Ajax illi deſaltandus eſſet, mox furens, poſt victoriam, tantum à ſaltationis decoro excidit, ut nullo modo Ajacis furentis inſaniam repræſentare, ſed ipſe omnium judicio planè furere, ac debacchari videretur. Namque unius veſtimentum diſcidit, alterius correptam tibiam in Ulyſſis juxta ſtantis caput illiſit: progreſſuſque in medium Senatorum, inter duos conſules conſedit medius, admodum metuentes, ne unum ex illis correptum flagellis, quemadmodum arietem, cæderet.* Sed & de Pylade loquens Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 2. p. m. 347. *Cum in Herculem furentem prodiſſet, ſagittas jecit in populum. Eamdemque Perſonam cum juſſu Auguſti in Triclinio ageret, & intendit arcum, & ſpicula miſit: nec indignatus eſt Cæſar, eodem ſe loco Pyladi, quo Populum Romanum fuiſſe.* Quod ſi dum furentes fingerent, adeò verè inſaniebant; jam facile ſibi quiſque finget, quos geſtus, motuſque, quamque impudicos & laſcivos ederent, dum obſcæna, & turpia repræſentarent: propter quæ neſcias, hujuſmodi artificium famoſum ne magis fuerit, an infame.

CAPUT XVI.

Exponuntur Pantomimorum Certamina.

PAntomimorum committi conſueviſſe certamina, inficiari videtur Lucianus p. m. 115. ubi rationem iſtius rei illam fuiſſe ſuſpicatur, inquiens: *Quod autem ſaltationum nulla ſunt certamina, hanc ego cauſam eſſe opinor, quod certaminum auctoribus res major, & gravior viſa ſit eſſe ſaltatio, quam ut de ea exactè pronunciari poſſit.* Sed quidquid ſit de hac cauſa, Pantomimos inter ſe ſe contendere conſueviſſe, quis ſcilicet eandem fabulam venuſtius, magiſque ad vivum deſaltaret, multa ſunt, quæ clariſſimè perſuadent. Et primo quidem φιλονεικία ſuperiùs a nobis relata inter Pyladem, & Bathyllum: quorum ille cum reprehendiſſet Bathyllum, quod longum, non grandem Agamemnonem ſaltando expreſſiſſet, juſſus à Populo eſt eandem ſaltare fabulam, ut palam fieret, an ipſe aptiùs illum effingeret. Jam & veteres inſcriptiones, quas refert loco ſupracitato Salmaſius, & ex illo alii plures, facile oſtendunt, & certaſſe inter ſe Pantomimos, & victores etiam fuiſſe coronatos. Lapidem antiquum in inſcriptionibus ſuis refert Gruterus p. 1024. n. 5. qui hæc habet:

THEOCRITO AUGUST. LIBERT. PYLADI PANTOMIMO &c.

Ad hæc Genuæ in antiquo Lapide.

P. ÆLIUS AUG. LIBERT. PYLADES PANTOM. &c.

Sic & in inſcriptione veteri.

M. ULPIUS AUG. LIBER. APOLAUSTES &c.

Cujus generis & alia apud Demſterum p. 457.

M. AUREL. AUG. LIBER.

Quid ergo dicemus, hujuſmodi Pantomimos certaſſe, & coronatos fuiſſe in ſacro certamine Neapolitano? Nam & Lucianus ipſe, ubi in thymelicis agoni-

gonibus de artificii ſui præſtantia Pantomimos certaſſe inficiatus eſt, ſubdit ſtatim : Ἐῶ λέγειν, ὅτι πόλις ἐν Ἰταλίᾳ τοῦ Χαλκιδικοῦ γένους ἡ ἀρίστη, καὶ τοῦτο ὥσπερ τι κόσμημα τῷ παρ' αὐτοῖς ἀγῶνι προσέθηκεν. Ego verò non in hoc Neapolitano certamine tantum, ſed etiam alibi, ac Romæ potiſſimum Pantomimos de primatu inter ſe contendiſſe, author ſum: idque vel ex Luciano manifeſtè deduco: qui licet id inficiari in ſuperiùs allatis verbis videatur, apertiſſimè tamen fatetur, Pantomimos inter ſe decertaſſe. Namque ubi Pantomimum illum ſuperiùs relatum deſcripſit, Ajacem furentem cum maximis intemperiis repræſentantem; illum ipſum affectatæ nimis inſaniæ pœnituiſſe, ſubdit; neque id diſſimulanter, aut occultè, ſed ſatis manifeſtè declaraſſe. Si quidem poſtulantibus iterum æqualibus, ut Ajacem in illorum gratiam deſaltaret, adhibito repræſentatore, inquit, *ad Theatrum ſatis, ſuperque eſſe ſemel inſaniviſſe*. His verò relatis, ſubdit: *Maximè verò omnium ejus animum diſcruciavit æmulus: cùm enim idem Ajax illi ex compoſito deſaltandus eſſet, adeò modeſtè, & temperanter ejus repræſentavit inſaniam, ut magnam inde laudem reportaret, ſaltationis fines nuſquam egreſſus, neque repræſentando furenter in quemquam debacchatus*. En igitur ex Luciano Pantomimos inter ſe æmulos, atque ex compoſito eaſdem fabulas deſaltantes. Quod verò pro primatu, & victoria decertarent, populi factiones evincunt, in apertas ſeditiones non rarò erumpentis; dum ſuis quæque pars acerrimis ſtudiis favebat, ut ex Macrobio ſupra retulimus 2. Saturn. cap. 7. Irato enim ob ſeditionem exortam Auguſto, ἔασον, reſpondit Pylades, περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι: *ſine, eos circa nos feriari*: Quaſi verò Reipublicæ, & Auguſti intereſſet, ſi populus non de unius dominatu, aut præſenti rerum adminiſtratione, ſed de ludis potiùs diſceptaret. Sed & Tiberius eoſdem Pantomimos expulit urbe, & Italia, cùm propter eorumdem laſciviam, tùm propter ſeditiones, quas nimia in

eoſdem

eoſdem faventium ſtudia concitabant. Teſtatur id Tacitus Annalium lib. 4. ubi, *poſtremò*, inquit, *Cęſar de immodeſtia hiſtrionum retulit, multa ab his in publicum ſeditiosè, fęda per domos tentari*: & mox: *pulſi tunc hiſtriones Italia*. Eademque tradit Dio lib. 57. τοὺς δὲ ὀρχηστὰς τῆς τε ῥώμης ἐξήλασε, καὶ μηδαμόθι τῇ τέχνῃ χρῆσθαι προσέταξεν, ὅτι τάς τε γυναῖκας ᾔσχυνον, καὶ στάσεις ἤγειρον. Igitur non contendebant ſolùm de primatu inter ſe Pantomimi, & quidem in urbe; ſed tam acri partium ſtudio, ut ſeditiones & frequentes, & graves adeò in populo concitaverint, propter quas exilii pęna fuerant coercendi. Quid igitur in mentem venerit Luciano, dum hujuſmodi certamina inficiatus eſt, non ſatis intelligere, aut expedire valeo * . . . .

F I N I S.

NOI REFFORMATORI
Dello Studio di Padoa.

Havendo veduto per la Fede di reviſione, & approbatione del P. *F. Tomaſo Maria Gennari Inquiſitore* nel Libro intitolato *Nicolai Calliachii de Ludis Scenicis*, *&c.* non v'eſſer cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Atteſtato del Segretario Noſtro; niente contro Prencipi, & buoni coſtumi, concedemo Licenza à *Zuanne Manfrè Stampatore*, che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gl'ordini in Materia di Stampe, & preſentando le ſolite copie alle Publiche Librarie di Venetia, & di Padoa.

Dat. 26. Maggio 1713.

(Girolamo Venier Kav. Proc. Ref.
(
(Gio: Franceſco Moroſini Kav. Ref.

Agoſtino Gadaldini Segr.

ER-

	ERRATA.	CORRIGE.
pag. 21. lin. 19.	aliud	alium.
26. 10.	feſtivitatem	feſtivitatum.
62. 33.	Terentum	Terentium.
66. 27.	χάειτος	χάειτος.
73. 4.	ἐκαλᾶτο	ἐκαλεῖτο.

2553-792